

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
PRÁVNICKÁ FAKULTA

DIPLOMOVÁ PRÁCE

2006

Petra Brabcová

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
PRÁVNICKÁ FAKULTA

KATEDRA PRÁVNÍCH DĚJIN

DIPLOMOVÁ PRÁCE

VÝVOJ EVIDENCE OBYVATELSTVA
V ČESKÝCH ZEMÍCH A V ČSR

Konzultant

Prof. JUDr. PhDr. Karolína Adamová, CSc.

Diplomant

Petra Brabcová

Praha 2006

ČESTNÉ PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci zpracovala samostatně a že jsem vyznačila prameny, z nichž jsem pro svou práci čerpala způsobem ve vědecké práci obvyklým.

Adela Brabcová

V Praze dne 13. března 2006

Mé poděkování patří paní Prof. JUDr. PhDr. Karolíně Adamové, CSc. za vedení diplomové práce a za cenné připomínky.

Dále děkuji pracovníkům Národního archivu v Praze a Archivu hlavního města Prahy za ochotné vyhledávání archivních materiálů.

ÚVOD	7
Evidence obyvatelstva - vymezení pojmů	8
STRUČNÝ VÝVOJ EVIDENCE OBYVATELSTVA NA NAŠEM ÚZEMÍ	10
<i>Evidence obyvatelstva v období mezi 13. a 15. stoletím</i>	10
<i>Evidence obyvatelstva v období od 16. století do zániku Rakousko-Uherska</i>	11
1. Církevní evidence	11
1.1 Evidence přirozené měny obyvatelstva	11
1.1.1 Katolické a nekatolické matriky	12
1.1.2 Důvody vzniku a hlavní nedostatky	17
1.1.3 Civilní matriky	18
1.1.4 Židovské matriky	19
1.1.5 Vojenské matriky	20
1.2 Evidence studentů	20
1.2.1 Matriky studentů UK	21
1.3 Evidence vykonaných zповědí	22
1.3.1 Zповědní seznamy	22
2. Státní evidence	23
2.1 Stručný vývoj veřejné správy do roku 1918	23
2.2 Katastry	27
2.2.1 Berní rula	27
2.2.2 Tereziánský katastr	28
2.2.3 Josefský katastr	29
2.2.4 Stabilní katastr	29
2.3 Celozemské soupisy obyvatelstva	29
2.3.1 Soupis poddaných podle víry - 1651	29
2.3.2 Důvody vzniku a hlavní nedostatky	30
2.3.3 Soupis konzumentů soli v Čechách roku 1702	32
2.3.4 Důvody vzniku a hlavní nedostatky	33
2.3.5 Konskripce	35
2.3.6 Sčítání lidu v roce 1857	39
2.3.7 Sčítání lidu v letech 1869-1910	41
3. Vrchnostenská (patrimoniální) evidence	44
3.1 Urbáře	44
3.2 Poddanské seznamy	44
3.3 Listy výhostní a přijímací při přesídlení	45
4. Městská evidence	45
4.1 Evidence městského obyvatelstva	45
4.2 Domovská příslušnost	47
4.3 Přihlašovací povinnost	50
<i>Evidence obyvatelstva v období od vzniku Československa do 15. března 1938</i>	51
Státní evidence	51
Stručný vývoj veřejné správy mezi lety 1918-1945	51
Sčítání lidu	53
Československé sčítání lidu – 1921	53
Československé sčítání lidu – 1930	56

Domovská příslušnost	58
Všeobecné občanské legitimace	58
ZÁVĚR	60
PRAMENY A LITERATURA	62
Prameny	62
Prameny nevydané	62
Prameny vydané	62
Literatura	67
Odborné publikace a monografie	67
Články ve sbornících a odborných časopisech	69
SEZNAM UŽITÝCH ZKRATEK	73
OBRAZOVÁ PŘÍLOHA	75
Seznam ukázek	76

ÚVOD

V současnosti je evidence obyvatel vedena na základě ohlášení jejich trvalého pobytu.¹ Platná právní úprava rozlišuje místní evidenci obyvatel, kterou vedou obecní či městské úřady a ústřední evidenci, vedenou Ministerstvem vnitra ČR.² Platná právní úprava je uvedena zejména v zákoně č. 133/2000 Sb. o evidenci obyvatel a v zákoně č. 328/1999 Sb. o občanských průkazech ve znění zákona č. 320/2002 Sb. a zákona č. 559/2004 Sb. a ve vyhlášce ministerstva vnitra č. 642/2004 Sb., kterou se provádí zákon o občanských průkazech.

V minulosti evidence obyvatelstva sloužila především k získání informací o početnosti populace, což byl důležitý ukazatel celkového hospodářského potenciálu země. Zájem na evidenci obyvatelstva a současně také finanční prostředky na realizaci tohoto záměru měly dříve především dvě instituce - stát a církev. Stát potřeboval evidenci obyvatel převážně z daňových a vojenských důvodů. Církev takto mj. sledovala počty obyvatel, kteří podléhali duchovní správě.

Tato práce přibližuje v minulosti realizované evidence na našem území a sleduje vývoj právní úpravy evidence obyvatelstva. Zaměřila jsem se na evidenci prováděnou na našem území, především na území Čech, zejména státem a katolickou církví, a to v období od středověku do vzniku Protektorátu Čechy a Morava. V tomto přehledu není zahrnuta evidence obyvatelstva migrujícího do zahraničí a blíže jsem se nevěnovala ani evidenci cizinců.

Text je rozdělen do tří kapitol. V první je stručně shrnuta evidence obyvatelstva v období středověku, pro které se v porovnání s pozdější

---

¹ Trvalý pobyt je vymezen v § 10 odst. 1 zákona č. 133/2000 Sb. jako adresa pobytu občana v České republice, kterou si občan zvolí zpravidla v místě, kde má rodinu, rodiče, byt nebo zaměstnání. Občan může mít jen jedno místo trvalého pobytu, a to v objektu, který je označen číslem popisným nebo evidenčním, popřípadě orientačním číslem a který je určen pro bydlení, ubytování nebo individuální rekreaci. V zákonem stanovených případech je místem trvalého pobytu občana sídlo ohlašovny nebo sídlo zvláštní matriky, pokud se občan narodil v cizině.

² *Slovník českého práva : podle stavu k 1. 1. 1999.* Díl I: A-O. 2. rozš. a podstatně přeprac. vyd. Praha : Linde, 1999. 923 s., s. 356.

dobou dochovalo menší množství pramenů. Druhá kapitola se věnuje evidenci obyvatelstva v období od 16. století do zániku Rakousko-Uherska. Kapitola je rozčleněna do čtyř podkapitol, a to podle subjektu provádějícího evidenci. V poslední kapitole nazvané Evidence obyvatelstva v období od vzniku Československa do 15. března 1938 jsem se zaměřila pouze na evidenci obyvatelstva prováděnou státem, konkrétně na prvorepubliková sčítání lidu.

Evidence obyvatelstva - vymezení pojmů

Akademický slovník cizích slov definuje termín evidence jako vedení záznamů o něčem či vedení seznamů.³ Termínem obyvatelstvo je označován soubor lidí žijících na určitém území (státu, kraje, města apod.).⁴

Jednotlivé evidence obyvatelstva, které byly v minulosti realizovány, můžeme dělit podle různých třídících znaků, např. podle:

- a) subjektu provádějícího evidenci
- b) objektu příslušné evidence
- c) obsahu příslušné evidence

Ad a) Evidence obyvatelstva byla v minulosti nutná zejména pro jednotlivé vrchnosti (světské či církevní) a také pro panovníka (zobovňujícího stát), z řady důvodů. Nejdůležitějším byly bezpochyby berně a vojenské účely. Z těchto důvodů se začínají provádět konskripce obyvatel.

Ad b) Zpočátku byla evidence zaměřena pouze na určitou část obyvatel např. poddané příslušného panství. Osoby, které nebyly poddanými na daném panství, i když se v době realizace konkrétní evidence (soupisu) na panství zdržovaly zahrnutы většinou v evidenci nebyly.

³ *Akademický slovník cizích slov*. Díl I: A-K. 1. vyd. Praha : Academia, 1995. 445 s., s. 209.

⁴ *Demografie (nejen) pro demografy*. 1. vyd. Praha : Sociologické nakladatelství, 1993. 125 s., s. 24.

Ad c) Obsahem mohla být evidence např. církevních svátostí, což vedlo ke vzniku církevních matrik, jež sloužily mj. k evidování křtů. Pokřtěním se narozené dítě stávalo členem křesťanské společnosti a teprve křtem bylo zbaveno prvotního hříchu. Nepokřtěným dětem bylo v katolickém prostředí podle augustinovského učení přisuzováno peklo. Protestanti na rozdíl od katolíků věřili, že i nepokřtěné zemřelé dítě může nalézt spásu.⁵

Evidence obyvatelstva dále můžeme dělit podle časového či územního hlediska na :

- jednorázové	resp.	- lokální
- průběžné		- regionální
		- celozemské

V současnosti je evidence obyvatelstva upravena především zákonem č. 133/2000 Sb. o evidenci obyvatel.^{6,7} Evidence obyvatel je vedena v informačním systému evidence obyvatel, který obsahuje údaje jednak o státních občanech ČR, dále o cizincích s povolením k pobytu na území ČR podle zvláštního právního předpisu a o osobách, kterým byl udělen azyl na našem území.⁸ Správcem informačního systému je Ministerstvo vnitra ČR. Zákon v taxativním výčtu uvádí údaje, které se v informačním systému vedou o státních občanech, o cizincích s povolením k trvalému pobytu a o cizincích, kterým byl udělen azyl na našem území.⁹ Tento zákon rovněž upravuje zejména způsob přidělování, osvědčování, změny či evidenci rodných čísel, která jsou v dnešní době základním identifikátorem obyvatel.

⁵ Více viz MELKESOVÁ, M. *Adhiberi solent, qui compatres vocantur. Kmotrovství ve venkovském prostředí raného novověku na základě výzkumu chýnovské farnosti*. In: HD 27. 1. vyd. Praha : Sociologický ústav AV ČR, 2003, s. 63-120; GRULICH, J. „Slavnostní okamžiky“ - svatební a křestní obřad v období raného novověku (Závěry tridentského koncilu a pražské synody ve světle jihočeských matričních zápisů z 2. poloviny 17. století). In: HD 24. 1. vyd. Praha : Sociologický ústav AV ČR, 2000. s. 49-82.

⁶ Sbírka zákonů, roč. 2000, částka 39, s. 65-71.

⁷ Pro účely tohoto zákona se obyvatelem dle § 1 odst. 2 rozumí státní občan ČR.

⁸ IBID. § 1.

⁹ IBID. § 3.

STRUČNÝ VÝVOJ EVIDENCE OBYVATELSTVA NA NAŠEM ÚZEMÍ

Evidence obyvatelstva v období mezi 13. a 15. stoletím

Evidence obyvatelstva na našem území ve středověku souvisela zejména se správou městských obcí a jednotlivých panství. Nejstarší evidence obyvatelstva, ale pouze v lokálním měřítku městských obcí, se u nás objevují v období vrcholného středověku (tj. v období 13. až 15. století). Významným pramenem jsou městské knihy. Jsou dochovány různé typy těchto knih, z nichž cenné jsou berní knihy¹⁰ a berní rejstříky,¹¹ dále knihy a rejstříky královského šosu, které byly jednorázovým soupisem obyvatelstva platícího tuto domovní daň.¹² Nejstarší dochované písemnosti berní povahy z našeho území pochází ze 14. století.¹³ Těchto pramenů je možné využít k odhadům počtů obyvatel příslušného města nebo k zjišťování jeho sociální struktury.

Evidenci jen určité části, většinou zámožnějších vrstev, městského obyvatelstva představovaly také knihy městského nesporného soudnictví, a to zvláště knihy trhové, knihy svatebních smluv, knihy testamentů či knihy sirotčí. Zpočátku se jednalo o knihy smíšené povahy, k vyčlenění jednotlivých typů městských knih docházelo postupně.

K evidenci venkovské populace v období vrcholného středověku sloužily urbáře, které byly určitou obdobou městských knih. Řada nejstarších dochovaných urbářů byla zpřístupněna edicí.¹⁴ Obsahová struktura urbářů nebyla jednotná, pouze některé obsahovaly jmenovitý rozpis poddaných s údajem o držbě nemovitosti a výši předepsané dávky. Ani urbáře neevidovaly veškeré venkovské obyvatelstvo, neboť většinou

¹⁰ Berní knihy uváděly poplatníky a jejich zdanitelný majetek.

¹¹ Berní rejstřík byl pomocným soupisem jmen a vybraných částek, který vznikl přímo při výběru dávky.

¹² MAUR, E. *Základy historické demografie*. 1. vyd. Praha : Státní pedagogické nakladatelství, 1987. 194 s., s. 38.

¹³ Berní knihy a rejstříky z Brna, Stříbra, Chebu, Znojma a Českých Budějovic.

¹⁴ *Decem registra censuum Bohemica compilata aetate bellum hussiticum praecedente. Deset urbářů českých z doby před válkami husitskými*. Připravil k vydání Josef Emler. 1. vyd. Praha : Královská česká společnost nauk, 1881. 435 s.; *Nejstarší žďarské urbáře (1407, 1462, 1483)*. Připravili k vydání Metoděj Zemek a Josef Pohanka. 1. vyd. Brno : Krajské nakladatelství, 1961. 170 s.

nezachycovaly tzv. neosedlé obyvatelstvo (bezzemky). Další nevýhodou je, že ve středověku nebylo neobvyklé rozdělení vesnic mezi řadu vlastníků, přičemž příslušný urbář vždy evidoval jen konkrétní část patřící určitému majiteli.

Evidence obyvatelstva v období od 16. století do zániku Rakousko-Uherska

V tomto období začíná být vedena systematická evidence přirozené měny obyvatelstva, zpočátku jen v lokálním měřítku. Objevují se jmenné seznamy obyvatelstva některých lokalit a dochází k prvním celozemským konskripcím obyvatel.

Podle realizujícího subjektu můžeme evidenci dělit na:

1. církevní
2. státní
3. vrchnostenskou (patrimoniální)
4. městskou.

1. CÍRKEVNÍ EVIDENCE

1.1 Evidence přirozené měny obyvatelstva

Církvím sloužily k průběžné evidenci obyvatelstva, resp. církevních svátostí v jeho životě,¹⁵ církevní matriky, které se později změnily ve státní evidenci přirozené měny obyvatelstva. Církevní matriky jsou pramenem mimořádného významu velmi využívaným především historiky, genealogy či historickými demografy.¹⁶

¹⁵ Jednalo se o evidenci křtů, udělených svátostí manželství a svátostí posledního pomazání.

¹⁶ Např. MAUR, E. Církevní matriky jako historický pramen (se zvláštním zřetelem k historické demografii). *SAP*, 1970, XX, s. 425-457; MAUR, E.; HORSKÁ, P. *Poznámky k otázce dlouhodobých populačních trendů na území ČSR*. In: *Acta demographica* IV. 1. vyd. Praha : Česká demografická společnost, 1981. s. 15-59; NESLÁDKOVÁ, L. *Reprodukce kulturně odlišných skupin obyvatelstva jižní Moravy v novověku na příkladu křesťanů a židů*. In: *Acta demographica* XIV. 1. vyd. Praha : Česká demografická společnost, 2003. 255 s.; ŠTĚRBOVÁ, B. *Sňatečnost a sňatková*

1.1.1 Katolické a nekatolické matriky

Katolická církev zavedla matriky poměrně pozdě. Předcházely jim záznamy v městských knihách, kam se vkládaly svatební smlouvy a testamentsy. Podobné zápisy, týkající se šlechticů a svobodníků, byly obsaženy v deskách zemských a dvorských.¹⁷ Vedení oddacích matrik bylo katolickým farářům nařízené usneseními tridentského koncilu (1545-1563) v souvislosti s reformou manželského práva. Kromě jmen snoubenců, místa a času sňatku se měli zaznamenat i svědci sňatku.¹⁸ Na tridentském koncilu byla předepsána jednotná podoba nejen oddacího, ale i křestního obřadu.¹⁹

Na našem území jsou matriky dochovány již od 16. století.²⁰ Nejstarší matriky v Čechách pochází z oblastí severozápadního pohraničí, které bylo osídleno převážně německým obyvatelstvem, mezi nímž se rychle šířilo luteránství. Nejstarší dochovanou matrikou na území České republiky je matrika oddaných z Jáchymova, založená roku 1531. Z území

---

migrace ve farnosti Střelské Hoštice v letech 1645-1890. In: JSH LVIII. 1. vyd. Tábor : Jihočeská společnost pro zachování husitských památek, 1989. s. 125-136; táž, *Vývoj sňatečnosti ve Střelských Hošticích v letech 1891-1999.* In: HD 23. 1. vyd. Praha : Sociologický ústav AV ČR, 1999. s. 151-182; DUŠKOVÁ, S. *Demografický vývoj Ústí nad Labem v 19. století.* In: HD 24. 1. vyd. Praha : Sociologický ústav AV ČR, 2000. s. 109-162; BRABCOVÁ, P. *Plodnost vdaných žen v první polovině 18. století.* In: HD 25. 1. vyd. Praha : Sociologický ústav AV ČR, 2001. s. 85-100; POKLUDOVÁ, A. *Mezigenerační sociální mobilita vzdělaných občanů na přelomu 19. a 20. století v Opavě na základě církevních matrik sňatků.* In: HD 26. 1. vyd. Praha : Sociologický ústav AV ČR, 2002. s. 101-122; KAČEROVÁ, E. *Sňatečnost v 17. a 18. století ve světle matrik pražské farnosti Panny Marie pod řetězem.* In: HD 28. 1. vyd. Praha : Sociologický ústav AV ČR, 2004. s. 35-54.

¹⁷ NUHLÍČEK, J. Matriční listinné doklady a jejich hodnota. AČ, 1969, 19, s. 91-97.

¹⁸ 24. zasedání tridentského koncilu, které trvalo celý rok 1563, dospělo k vyhlášení dvanácti kánonů. Pod hrozbou klatby vyhlásil koncil posvátný charakter sňatku (1. kánon), monogamii (2. kánon), pravomoc církve stanovit překážky manželství (3. a 4. kánon), nerozlučitelnost (5., 6. a 7. kánon), možnost rozluky od stolu a lože (8. kánon), zákaz sňatků kněží (9. kánon), nadřazenost panictví a celibátu nad manželstvím (10. kánon), liturgický kalendář sňatků (11. kánon), výlučnou kompetenci církevních soudů v manželských otázkách (12. kánon). Poprvé byla stanovena povinnost zapisovat sňatky do matriky, tyto zápisy v případě potřeby mohly sloužit jako důkaz. BOLOGNE, J. C. *Svatby : dějiny svatebních obřadů na Západě.* 1. vyd. Praha : Volvox Globator, 1997. 390 s., s. 140-141.

¹⁹ GRULICH, J. „Slavnostní okamžiky“ – svatební a křestní obřad v období raného novověku (Závěry tridentského koncilu a pražské synody ve světle jihočeských matričních zápisů z 2. poloviny 17. století). In: HD 24. 1. vyd. Praha : Sociologický ústav AV ČR, 2000. s. 49-82;

²⁰ HORSKÁ, P.; KUČERA, M.; MAUR, E.; STLOUKAL, M. *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy.* 1. vyd. Praha : Panorama, 1990. 480 s., s. 246-250.

Moravy a Slezsky je nejstarší matrika z Rázové u Bruntálu, která byla založena roku 1571 a také byla vedena protestanty.²¹ Všeobecně bylo vedení matrik na našem území nařízeno olomouckou synodou roku 1591 a pražskou synodou roku 1605 a forma jejich zápisu byla předepsána podle *Rituale romanum* (římského rituálu) z roku 1614, dle kterého měly být jednotlivé sakrální úkony registrovány přesně stanovenými formulemi, a sice v podobě větného zápisu. V křestních matrikách se mělo uvádět datum narození a křtu, jméno kněze a jméno dítěte, dále jméno a farnost rodičů a kmotrů. Zápisy o oddávkách měly zahrnovat datum ohlášek, existenci překážek, datum sňatku, jméno oddávajícího, jméno, bydliště a farnost snoubenců, (u vdov jméno bývalého manžela) a svědků. Matrika zemřelých měla evidovat den úmrtí, jméno zemřelého (u dítěte jméno otce), bydliště, věk, pohřební místo, jméno kněze, datum zpovědi, přijetí nejsvětější svátosti a poslední pomazání. Stanovená forma matričních zápisů se však mezi duchovními pověřenými vedením matrik velmi pomalu prosazovala.²² S obsahovou nejednotností souvisela nejednotnost jazyková. Až do poloviny 18. století se v dochovaných matrikách užívalo češtiny, němčiny a latiny. K docílení jazykové i obsahové shody při vedení matrik přispělo nařízení pražské konzistoře z roku 1760, kterým byla zavedena jednotná latinská matriční formule, jež vycházela z římského rituálu a byla doplněna o udání poddanské příslušnosti rodičů křtěných dětí a oddávaných. I další závažné zásahy do vedení matrik souvisely s reformní činností osvíceného absolutismu. Pro vedení matrik měl význam dvorský dekret z 6. října 1770, jímž byly nařízeny nové matriční formuláře, které nahradily větný zápis zápisem do rubrik. V některých matrikách však již před tímto datem byly záznamy prováděny do rubrik vytvořených zapisujícími duchovními (viz obrazová příloha). Jazykem matrik této doby zůstávala latina.

Rovněž za vlády císaře Josefa II. (1780-1790) byly provedeny zásahy do vedení matrik. Císařským patentem ze dne 1. května 1781 byly

²¹ MAUR, E. *O počátcích a vývoji církevních matrik se zvláštním zřetelem k českým poměrům*. In: HD 3. 1. vyd. Praha : Sociologický ústav AV ČR, 1969. s. 4-19.

matriky prohlášeny veřejnými knihami,²³ čímž získaly právní platnost veřejných listin a zápis do nich byl povinný, a císařským patentem z 20. února 1784 (dále jen „matriční patent“, viz obrazová příloha) byl předepsán nový a velmi důkladný formulář, který platil s menšími úpravami až do roku 1949.²⁴

Podle matričního patentu²⁵ měla mít matrika narozených následující rubriky: rok, měsíc a den narození, číslo domu, křestní jméno dítěte, jeho pohlaví, původ (legitimita), jméno a příjmení rodičů, jejich náboženství, jméno a příjmení a stav kmotrů.²⁶ Matrika oddavek: rok, měsíc a den sňatku, číslo domu, jméno a příjmení ženicha, jeho náboženství a staří, rodinný stav, totéž u nevěsty, a dále jména a příjmení svědků.²⁷ Matrika zemřelých: rok, měsíc a den úmrtí, číslo domu, jméno zemřelého, náboženství, pohlaví a udané stáří zemřelého.²⁸ Ve vymezených případech se vyplňovala také rubrika způsob smrti.²⁹ Dle § 9 matričního patentu měli faráři i rabíni na konci každého roku sestavit ze všech tří typů záznamů roční souhrn a poté nejpozději do půl roku jej zaslat krajskému úřadu. Rokem 1784 přestává užívání latiny, nahrazené v matričních zápisech převážně němčinou.

²² MAUR, E., *Vývoj matričního zápisu v Čechách*. In: HD 6. 1. vyd. Praha : Sociologický ústav AV ČR, 1972. s. 40-58.

²³ HRADECKÁ, VL. Matriky se vedou přes 500 let. VS, 11, 2000, č. 42. Dostupné na <http://www.mvcr.cz/casopisy/s/2000/0042/42tema.html>.

²⁴ Ke změně dochází až zákonem č. 268/1949 Sb., kterým byl od 1. ledna 1950 zaveden v celé republice jednotný systém státních matrik, vedených matričními odbory národních výborů. Současně přešly veškeré církevní matriky do správy národních výborů a byly prohlášeny za majetek státu. Zákon doplňovala vyhláška min. vnitra z 29. prosince 1949, jež stanovovala příslušnost místních národních výborů k zápisům narození, úmrtí a uzavření manželství do příslušné matriky.

²⁵ NA, fond PT, č. inv. 2077.

²⁶ IBID. § 4.

²⁷ IBID. § 1.

²⁸ IBID. § 5.

²⁹ V § 5 matričního patentu bylo dále stanoveno: „V místě, kde sice prohlížení zemřelých se neděje, však přece krajský lékař neb zkušený ranlčitel (chirurgus) se nachází, přisadí se k předešlým ještě sedmá rubrika, totiž o nemoci a způsobu smrti. Ku kterémuž cíli a konci krajští lékaři, a po zemi sídlící ranlčitelé se poukazují (jsou povinni), nemoc každého zemřelého ke kterému byli povoláni, farářovi písemně oznámí.“

Dne 16. října 1787 vydal císař Josef II. nařízení o zapisování otců nemanželských dětí do matrik narození.³⁰ Ostatní nařízení z konce 18. a z počátku 19. století již do způsobu vedení matrik významně nezasáhla,³¹ pouze byly měněny požadované údaje. Nový matriční formulář z roku 1840 vycházel z formuláře z roku 1784, navíc byl tvořen podrobnou legendou, která měla zamezit nejednotnému výkladu u zjišťovaných údajů. Zneužití matrik mělo zabránit foliování, nařízené roku 1792, a roku 1790 byly v matrikách zavedeny abecední indexy. Pozdější změny formuláře souvisely se zrušením patrimoniální správní organizace.³² K definitivnímu sjednocení matričních formulářů na území Čech došlo na konferenci zástupců pražské, litoměřické a královéhradecké konsistoře roku 1890.³³

Formulář z roku 1890 stanovil u matriky křtů tyto rubriky: rok, měsíc a den narození a křtu, jméno osoby, která křest provedla a jméno pokřtěného, náboženství, pohlaví, původ, mrtvorozenost, místo, číslo domu, bývalé panství, okresní soud, podkrajský úřad, kraj. U porodní báby se zaznamenávalo její jméno a příjmení. U otce dítěte jméno a příjmení, stavovská příslušnost (dále jen „stav“), řemeslo nebo jeho povolání. U matky jméno a příjmení, jména jejich rodičů, místo jejího narození a číslo domu. U kmotrů jejich jména a příjmení a stav. V matrice oddací se uvádělo: rok, měsíc a den sňatku, místo sňatku, oddávající kněz, ženich a nevěsta (jméno a příjmení, stav, jména a příjmení a stav rodičů,

³⁰ NA, fond PT, č. inv. 2146. Změna oproti znění § 4 matričního patentu, kterým bylo stanoveno: „U nemanželsky narozených dětí se nemá uvádět otcovo jméno. Neboť tento zápis, byl-li učiněn jedině na udání matky dle přibližné pověsti nebo dle domněnky duchovního, jest vždy velice dvojsmyslný, snižuje otce v očích světa a nemá na práva matčina nebo dítěte vlivu. Jméno otcovo jest připojiti jedině tehdy u nemanželského dítěte, když otec se k otcovství přiznává.“ Podle císařského patentu z 16. října 1787 může být otec nemanželsky narozeného dítěte do matriky narozených zapsán, pokud se sám se dvěma svědky dostaví k duchovnímu a o zápis požádá. *Sbírka zákonů a nařízení ve věcech náboženských a církevních v republice Československé : normy platné v celém území republiky – zvláštní předpisy, týkající se církví v zemích Českých.* Sestavil a poznámkami opatřil František Bednář. 1. vyd. Praha : Husova čs. Evangelická fakulta bohoslovecká, 1929. 1158 s., s. 929-930, 968.

³¹ Z významnějších lze uvést nařízení českého gubernia ze dne 21. září 1799, kterým se nařizovalo vedení matričních duplikátů, roční opis potvrzený vikářem byl zasílán konsistoři.

³² Poslední podrobné předpisy o vedení církevních matrik byly vydány v letech 1860 a 1873 pražskou synodou.

³³ MAUR, E. *Vývoj ...c. d.*, s. 40-58.

náboženství, věk, rodinný stav), u svědků jejich jména a příjmení, stav a bydliště. V matrice úmrtí se zaznamenávalo: den úmrtí a pohřbu, místo, číslo domu, jméno a příjmení zemřelého a jeho stav (u zemřelých dětí jméno a příjmení a stav rodičů), manželský stav, náboženství, pohlaví, věk, místo pohřbu, příčina smrti a číslo prohledacího vysvědčení, jméno pohřbívacího nebo svědka pohřbu a zaopatření svátostmi.³⁴

V pobělohorském období převzalo správu protestantských matrik vedených na našem území katolické duchovenstvo. V řadě případů se kvalita evidence dočasně značně snížila. V letech 1627-1781 byly všechny matriky v českých zemích pouze katolické,³⁵ teprve po vydání tolerančního patentu roku 1781³⁶ bylo možné vedení matrik také evangelickými pastory. Nekatolické matriky měly do roku 1829 soukromoprávní charakter a aby zápis získal právní platnost museli být protestanti zapsáni do katolické (veřejnoprávní) matriky, příslušným katolickým duchovním. Evangelické sbory získaly oprávnění vést matriky teprve dekretem dvorské kanceláře z 26. listopadu 1829 č. 27801 a začaly být vedeny podle předpisů platných pro katolické duchovenstvo. Výnosem min. vnitra z 30. ledna 1849 č. 107 ř. z. o matrikách evangelických³⁷ nabyly matriky státní průkaznost. Povaha veřejných listin jim byla přiznána vyhláškou státního min. z 23. ledna 1866 č. 15 ř. z.³⁸ Až ve 2. polovině 19. století bylo umožněno vedení křestních,

³⁴ MAUR, E. *Základy ... c. d.*, s. 56.

³⁵ Obnoveným zřízením zemským vydaným pro Čechy v roce 1627 (pro Moravu v roce 1628) bylo jako jediné povolené náboženství stanoveno katolické vyznání (art. XXIII. O religi neboližto náboženství). Na základě Obnoveného zřízení zemského prohlásil císař Ferdinand II. katolické vyznání rekatolizačním patentem z 31. července 1627 za jediné povolené náboženství také pro stavy. Pokud by příslušníci stavů nepřestoupili na katolictví, museli se do šesti měsíců ze země vystěhovat. Texty dokumentů viz VESELÝ, Z. *Dějiny českého státu v dokumentech*. 2. vyd. Praha : Epoque, 2003, 495 s.

³⁶ Toleranční patent Josefa II. z 13. října 1781 neznamenal plnou náboženskou svobodu. Vedle katolického náboženství bylo povoleno jen vyznání augšpurské (luteránské) a helvetské (kalvínské), omezena však byla ve výkonu svých náboženských úkonů. Věřící uvedených náboženství byli s katolíky zrovnoprávněni občansky, získali právo mít majetek, provozovat řemesla, nabývat akademických hodností, městských práv a zastávat veřejné úřady. Český text dokumentu viz VESELÝ, Z. *Dějiny českého státu ... c. d.*, s. 183-184.

³⁷ Erlaß des Ministeriums des Innern vom 30. Jänner 1849, betreffend einige provisorische Verfügungen in Bezug auf die Verhältnisse der Akatholiken. In: Reichs-Gesetz-Blatt für das Kaiserthum Österreich, Jg. 1849, Nr. 107, s. 111-112.

³⁸ Bekanntmachung des Staatsministeriums vom 23. Jänner 1866, betreffend die Verfassung der evangelischen Kirche Augsburgischen und Helvetischen

oddacích a úmrtních matrik také pro členy církve starokatolické³⁹ a pro členy Bratrské církve evangelické.⁴⁰

1.1.2 Důvody vzniku a hlavní nedostatky

K existenci matrik vedla řada důvodů. Zpočátku šlo především, jak bylo zmíněno, o evidenci církevních svátostí a zachycení příslušnosti k církvi. Dále takto byly hlídány překážky, jež by mohly zabránit uzavření sňatku (např. jiné uzavřené manželství, kněžské svěcení, pokrevní příbuzenství či kmotrovství, atd.).

Mezi hlavní nedostatky pramene patří celkem častá neúplnost a nepřesnost uváděných údajů především u našich nejstarších matrik, které sloužily pouze pro soukromé účely církve. Vynechávání zápisů bylo v zásadě trojího druhu. Jednak náhodné, způsobené např. nemocí zapisujícího faráře, válečnými událostmi, morovými epidemiemi atd. Vynechání zápisu mohlo být i důsledkem zvyklosti zapisovat do matrik s delším časovým odstupem na základě koncepčních lístků, které se mohly ztratit či zaměnit, což lze doložit prázdnými okénky nebo zdvojením zápisů. Konečně výběrové vynechávání, které postihovalo hlavně časně zemřelé děti, žebráky či tuláky. Někdy bývaly děti zemřelé bez křtu vynechávány systematicky.⁴¹

Dosavadní studie založené na zpracování matrik dokládají, že nejnedbaleji byly vedeny matriky zemřelých, neboť jejich záznamy měly,

---

Bekenntnisses in jenen Ländern, für welche das kaiserliche Patent vom 8. April 1861 (Reichs-Gesetz-Blatt Nr. 41) und die Verordnung des Staatsministeriums vom 9. April 1861 (Reichs-Gesetz-Blatt Nr. 42) erlassen worden ist. In: Reichs-Gesetz-Blatt für das Kaiserthum Österreich, Jg. 1866, Stück V., Nr. 15, s. 21-62.

³⁹ Nařízení, vydané od ministerií záležitostí vnitřních, náboženských a práv dne 8. listopadu 1877, ježto se týče vnitřního zařízení a vedení rejstříků narozených, oddaných a zemřelých členů církve starokatolické. In: Zákoník říšský pro království a země v radě říšské zastoupené, r. 1877, částka XXXV., č. 100, s. 211-212.

⁴⁰ Nařízení ministeria věcí vnitřních, ministeria věcí duchovních a ministeria práv ze dne 26. listopadu 1882, o vnitřním zřízení a vedení register narozených, oddaných a zemřelých pro členy Bratrské církve evangelické (Bratrské církve Herrnhutské či Ochranské) In: Zákoník říšský pro království a země v radě říšské zastoupené, r. 1882, částka LXIII., č. 167, s. 656-657.

⁴¹ MAUR, E. *Základy ... c.d.*, s. 68-70.

jak z hlediska církve, tak z hlediska pozůstalých nejmenší praktický význam.⁴²

Také zápisy o křtech a později o narozených bývají mezerovité. Velmi špatná registrace mrtvě či časně narozených dětí trvala až do konce 18. století. Mezery mohly vznikat i tím, že některé mladé ženy odcházely porodit do domu své matky, který nemusel být ve stejné farnosti a následně krátce po narození pokřtěné dítě bylo zapsáno v tamní matrice.

Údaje oddacích matrik se považují za nejúplnější v porovnání s daty matrik křtů a zemřelých. Jejich nedostatky většinou souvisí s neustáleností hranic farností.

Věkové údaje udávané matrikami vyžadují kritický přístup, zejména věk zemřelých. U vyšší ročníků se ještě během 18. století projevovala tendence zaokrouhlovat věk na násobky deseti, případně pěti, což souviselo s mezi lidmi častou neznalostí přesného věku. Obdobně u sňatkového věku, převážně u žen, nebylo neobvyklé jeho zaokrouhlování. Kvalita matriční evidence se zvýšila teprve během 19. století.

1.1.3 Civilní matriky

Civilní matriky byly na našem území zavedeny od roku 1868, kdy byly povoleny občanské sňatky, a to i pro katolíky. Podle zákona č. 47 ř. z. z 25. května 1868, k jehož provedení bylo vydáno nařízení min. spravedlnosti, kultu a vnitra z 1. července 1868 č. 80 ř. z., byl zaveden tzv. nouzový civilní sňatek uzavíraný na okresních hejtmanstvích, pokud by kněz ze státem neuznaných důvodů odepřel oddavky.⁴³ Okresním hejtmanům byla stanovena povinnost vést oddací matriky. Zákonem ze dne 9. dubna 1870 č. 51 ř. z.⁴⁴ byly zavedeny matriky narozených, oddaných a zemřelých pro osoby bez vyznání, které byly opět vedeny okresními hejtmanstvími a v obcích, kde byla politická správa obecními

⁴² MAUR, E. *Církevní matriky ... c. d.*, s. 447.

⁴³ KLABOUCH, J. *Manželství a rodina v minulosti*. 1. vyd. Praha : Orbis, 1962, 281 s., s. 140.

⁴⁴ Zákon, daný dne 9. dubna 1870, o manželství osob takových, které nenáleží k žádné církvi neb společnosti náboženské zákonem uznané, a o vedení rejstříků narozených, oddaných a zemřelých v příčině těchto osob. In: *Zákoník říšský pro království a země v radě říšské zastoupené*, r. 1870, částka XVII., č. 51, s. 83-84.

statuty svěřena obecním úřadům těmito úřady. Zákon stanovil povinnost oznámit narození dítěte či úmrtí osoby, jež mělo být zapsáno do matriky, ve lhůtě 8 dnů po dané události.⁴⁵ Při porušení této povinnosti bylo okresní hejtmanství (resp. obecní úřad) oprávněno uložit peněžitou pokutu až do výše 50 zlatých, pokud by pokutovaná osoba nebyla schopná pokutu uhradit, pak mohla být sankcionována uvězněním v délce až do pěti dní.⁴⁶ Jinak zůstala evidence přirozené měny obyvatelstva stále v rukou církve a tento stav přetrvával i po rozpadu Rakousko-Uherska.⁴⁷

1.1.4 Židovské matriky

Židovské matriky, které sloužily k evidenci přirozené měny u Židů,⁴⁸ byly všeobecně zavedeny až v rámci tereziánských a josefínských reforem.

⁴⁵ IBID. § 5.

⁴⁶ IBID. § 6.

⁴⁷ Po vzniku samostatného Československa byly tzv. recepčním zákonem (zákon č. 11/1918 Sb. z. a n.) ponechány v platnosti stávající právní předpisy rakouské na území českých zemí, a tak byla zachována právní kontinuita s předlitavským právním řádem.

⁴⁸ Populační vývoj židovských diaspor na našem území neměl přirozený průběh. Ve středověku i později byla židovská pospolitost cílem řady pogromů a od 18. století byla ovlivňována státními restrikcemi. Na základě patentu z 16. října 1726 stanovili místodržící království Českého podle císařského reskriptu z 25. září 1726, že z každé židovské rodiny je dovolen sňatek pouze jednomu synovi, aby bylo zabráněno vzrůstu počtu Židů v zemi – tímto byl vymezen tzv. numerus clausus (NA, fond PT, č. inv. 970). Zmíněný patent o restrikci židovstva byl místodržícími doplněn patentem ze dne 21. srpna 1727, jímž bylo stanoveno, že Žid-vdovec se nesmí podruhé ženit, má-li ženatého bratra (NA, fond PT, č. inv. 982). V této době vydaný familiantský zákon měl charakter regulátoru přirozené židovské reprodukce, neboť až smrtí otce přecházelo číslo familianta na nejstaršího syna, který se mohl jako jediný oženit. Mezi stanovené tvrdé sankce za porušování tohoto zákona patřilo bičování či vypovězení ze země. Od roku 1811 do 40. let 19. století evidovaly tzv. knihy familiantů Židy, kterým gubernium povolilo založit rodinu. Do života židovských komunit rovněž zasáhlo vydání císařského translokačního reskriptu v roce 1726, kterým bylo Židům nařízeno přestěhování do zvláštních ulic a částí měst – ghett. Jednalo se o systematickou státní akci, která probíhala několik let. Dalším patentem ze 4. května 1731 vyhlásili místodržící království Českého podle císařského reskriptu ze 13. února 1731, že císař pozměňuje dřívější nařízení o restrikci židovských sňatků a vyhrazuje si právo udělovat dispens Židům, kteří nejsou oprávněni se ženit a stanovuje, že v řemesle a obchodu jsou Židé rovni s křesťany (NA, fond PT, č. inv. 1029). Patentem císařovny Marie Terezie z 18. prosince 1744 se měli všichni Židé z českého království vystěhovat. Záminkou pro toto rozhodnutí byla domnělá podpora pruského vojska Židy, skutečnou příčinu je třeba hledat v oblasti především hospodářských zájmů panovnického dvora. Nakonec panovnice od tohoto tvrdého postihu upustila, bylo však stanoveno, že od této doby mohlo bydlet v Čechách 8 541 židovských rodin (na Moravě 5 106 rodin). Patentem ze 3. dubna 1789 nařídil císař Josef II. zvýšení povoleného počtu židovských rodin v království Českém na 8 600 (NA, fond PT, č. inv.

Z doby dřívější jsou značně mezerovitě dochovány tzv. knihy mohelů, které evidovaly vykonanou obřizku u narozených chlapců. Jejich systematické vedení u jednotlivých synagog přikázala císařovna Marie Terezie patentem ze dne 21. července 1766. Matričním patentem bylo rabínům nařízeno vést stejné matriky jako vedla římskokatolická církevní správa.⁴⁹ Právo dozoru nad židovskými matrikami bylo uděleno katolickým farářům. Tento dohled trval až do konce roku 1868 a byl zrušen zákonem z 10. července 1868 č. 12 ř. z. o průkaznosti matrik narozených, oddaných a úmrtích u israelitů.⁵⁰ Uvedeným zákonem nabyly i židovské matriky povahy veřejných listin.

1.1.5 Vojenské matriky

K evidenci nejen vojáků a důstojníků, ale i členů jejich rodin s nimi žijících sloužily vojenské matriky. Vojenští duchovní (feldkuráti) vedli podle jednotlivých pluků zvláštní matriky o vojenských osobách od roku 1768.⁵¹

1.2 Evidence studentů

Ve středověku měla pouze studia generalia právo udílet akademické hodnosti mistrů a doktorů, platné bez jakýchkoliv dalších náležitostí po celém tehdejší křesťanském světě. Studia generalia byla

---

2169). Císař František II. patentem z 3. srpna 1797 povolil Židům svobodné konání židovských bohoslužeb a obřadů, stavbu nových synagog a škol i provozování všech druhů řemesel, ponechal však v platnosti nařízení o povoleném počtu 8 600 židovských rodin v Čechách. Za počátek židovské emancipace, která byla definitivně završena na našem území v roce 1867 dosažením plných občanských práv, jsou pokládány josefínské reformy, vycházející z racionálních snah zajistit státu užitek z židovské minoritní populace, i když stále byla zachována existence ghatt a možné pole ekonomických aktivit bylo pro Židy striktně regulováno, také zůstával v platnosti familiantský zákon a s ním i numerus clausus, který platil až do roku 1859.

⁴⁹ IBID. § 6.

⁵⁰ Gesetz vom 10. Juli 1868, betreffend die Beweiskraft der Geburts-, Trauungs- und Sterbematriken der Israeliten. In: Reichs-Gesetz-Blatt für das Kaiserthum Österreich, Jg. 1868, Stück VII., Nr. 12, s. 83.

⁵¹ *Obyvatelstvo českých zemí v letech 1754-1918*. Díl 1. 1754-1865. Praha : ČSÚ, 1978, 191 s., s. 37.

nositeli světských privilegií, která z jejich profesorů a studentů činila výsadní samosprávné sbory.

V této době bylo veškeré školství v rukou církve, a pokud se panovník rozhodl založit vysoké učení byl nucen se s tímto požadavkem obrátit na papeže. Tak učinil i český král a římský císař Karel IV. Text jeho žádosti se nedochoval, pouze je k dispozici odpověď papeže Klimenta VI. z 26. ledna 1344, kterou byla Karlova žádost kladně vyřízena. Vysoké učení v Praze, založené panovníkovým listem ze dne 7. dubna 1348,⁵² se stalo nejstarší univerzitou v oblasti střední a východní Evropy.⁵³ Třetí ze zřizovacích listin – tzv. eisenašský diplom – byl panovníkem vydán 14. ledna 1349. Vedle privilegia akademických svobod zde bylo výslovně uvedeno osvobození od místních daní a poplatků celé univerzitní obce.⁵⁴

K evidenci studentů sloužily univerzitní matriky, které jsou dnes využívány především ke studiu sociálního postavení studentů, jejich mobility⁵⁵ i společenského uplatnění absolventů.⁵⁶

1.2.1 Matriky studentů UK

Ve středověku se studenti univerzit dělili na univerzitní národy.⁵⁷ Pražskou univerzitu tvořily čtyři univerzitní národy – polský, bavorský, saský a český. Kromě matrik univerzitních národů, existovaly i matriky fakult a tzv. rektorské matriky (tj. celouniverzitní). Matriky plnily velmi

⁵² Znění zakládací listiny v českém jazyce publikováno např. v *Karel IV., státnické dílo*. K vydání připravili Marie Bláhová a Richard Mašek. 1. vyd. Praha : Karolinum, 2003. 312 s., s. 143-145.

⁵³ VANĚČEK, V. *Kapitoly o právních dějinách Karlovy univerzity*. 2. vyd. Praha : Spolek čsl. právníků Všeherd, 1946. 144 s., s. 11-16.

⁵⁴ *Dějiny Univerzity Karlovy 1348-1990*. Díl I., 1347/48-1622. 1. vyd. Praha : Karolinum, 1995. 322 s., s. 35.

⁵⁵ PEŠEK, J.; ŠAMAN, D. *Studenti z Čech na zahraničních univerzitách v předbělohorském čtvrtletí*. In: ÚSH. 1. vyd. Ústí nad Labem: Archiv města Ústí nad Labem, 1983. s. 173-218.

⁵⁶ V polovině 90. let minulého století byl zahájen dlouhodobý projekt, na kterém se zejména podílí pracovníci Archivu Univerzity Karlovy „Prosopografie pražské univerzity 14.-20. století – Kolektivní životopisy studentů, absolventů a učitelů pražské univerzity, jehož cílem je vytvoření počítačových databází reprezentativních vzorků univerzitních příslušníků a jejich využití především v rámci sociálních dějin. Dostupné na <http://www.gacr.cz/~borovic/matrika/projekt/vysledky/vysledky.htm>.

⁵⁷ Univerzitní národ představoval společenství studentů, příp. i mistrů, kteří pocházeli ze stejné země (užívali stejného jazyka), jehož cílem bylo hájit své zájmy oproti studentům z jiných zemí.

důležitou úlohu, neboť teprve na základě imatrikulace (tj. zápisu studenta do univerzitní matriky, při němž sliboval imatrikulovaný poslušnost rektorovi, respektování statut a věrnost univerzitě) se student stal příslušníkem univerzitní korporace a začala se na něj plně vztahovat veškerá univerzitní privilegia.

Za nejstarší dochovanou rektorskou matriku ve střední Evropě je považována matrika pražské právnické univerzity založené roku 1372 volbou vlastního rektora příslušníky dosavadní právnické fakulty pražské univerzity. Tato samostatná právnická univerzita získala od císaře Karla IV. vlastní kolej⁵⁸ a zavedla si vlastní matriku. Z hlediska správního uspořádání patřila k univerzitám boloňského typu.⁵⁹ Její největší rozkvět se datuje do 80. let 14. století. Již od počátku 15. století se však začíná projevovat její úpadek a poslední imatrikulace zde proběhla v roce 1418.

1.3 Evidence vykonaných zpovědí

1.3.1 Zpovědní seznamy

Matriky však nebyly jedinou evidencí obyvatelstva prováděnou katolickou církví na našem území. Církev zjišťovala počty obyvatel podléhajících duchovní správě také prostřednictvím pravidelných zpovědních seznamů,⁶⁰ které byly sestavovány každoročně o velikonocích a sloužily ke kontrole vykonané zpovědi.⁶¹

Nejstarší dochované zpovědní seznamy z pražské arcidiecéze pochází z doby před třicetiletou válkou a byly jmenné. K významné obsahové změně došlo roku 1743, kdy byl zaveden nový typ hlášení, ve

⁵⁸ *Dějiny Univerzity Karlovy 1348-1990*. Díl I., 1347/48-1622. 1. vyd. Praha : Karolinum, 1995. 322 s., s. 165.

⁵⁹ U univerzit boloňského typu měli na výuku výrazný vliv studenti. Rektor zde byl volen zástupci univerzitních národů z řad studentů, kteří bývali relativně starší a movitější. Univerzity boloňského typu převažovaly v Itálii a ve Španělsku.

⁶⁰ Dva zpovědní seznamy staroměstské farnosti sv. Valentina, které vznikly na přelomu 40. a 50. let 17. století a jsou uchovány v řádovém archivu Křížovníků s červenou hvězdou přibližuje příspěvek Pavla B. Kůrky. Více viz KŮRKA, P. B. *Dva zpovědní seznamy farnosti svatého Valentina na Starém městě pražském*. In: HD 27. 1. vyd. Praha : Sociologický ústav AV ČR, 2003. s. 37-62.

⁶¹ MAUR, E. *Církevní soupisy obyvatel v katolické a protestantské Evropě*. In: HD 4. 1. vyd. Praha : Sociologický ústav AV ČR, 1970. s. 4-18.

kterém se objevily nové rubriky, přinášející sumární údaje z matrik – počet pokřtěných, oddaných a zemřelých za uplynulý rok. Tyto základní údaje byly tříděny pro potřeby církevní správy - tj. pokřtěné děti byly rozděleny podle manželského a nemanželského původu, údaje o zemřelých dětech bez křtu a dospělých bez příslušných svátostí byly uváděny odděleně od ostatních zemřelých. Dále byli uváděni pokřtění Židé, konvertující kacíři a heretici, u kterých nebyla naděje na obrácení.⁶²

Zpovědní seznamy pražské arcidiecéze poskytují informace o počtu obyvatel i jejich přirozené změně a zahrnují téměř nepřetržitou řadu od roku 1671 do roku 1855 za územní celek arcidiecéze.⁶³ Nevýhodou je, že neevidovaly děti předzповědního věku. Pro diecézi litoměřickou a královéhradeckou se podobný pramen nedochoval.

2. STÁTNÍ EVIDENCE

2.1 Stručný vývoj veřejné správy do roku 1918

V období nástupu habsburské dynastie na český trůn byly země Koruny české stavovským státem. Vedle panovníka v této době část veřejné moci měla v rukou šlechta a vymezené korporace (např. města či cechy). Nebyly rozlišovány záležitosti soudního charakteru od činností správní povahy. K podstatnějším změnám v oblasti správy zemí došlo nástupem absolutismu po roce 1620, kdy bylo omezeno velmi silné postavení stavů. Právě v době panovnického absolutismu vyvstal požadavek efektivně prostřednictvím výkonného státního aparátu zabezpečovat potřeby státu. Začal být postupně vytvářen úřednický aparát, který podléhal výlučně panovníkovi.

Za vlády císařovny Marie Terezie (1740-1780) začíná proces vedoucí k postátnění zemské a krajské správy. Cílem řady opatření, prováděných poté i jejím synem císařem Josefem II. (1780-1790), bylo

⁶² STEINBACHOVÁ, L. *Ke kritice spolehlivosti zpovědních seznamů pražské arcidiecéze*. In: HD 23. 1. vyd. Praha : Sociologický ústav AV ČR, 1999. s. 137-150.

⁶³ Zpovědní seznamy pražské arcidiecéze z období 1671-1725 zpracoval v celkem 11 svazcích, které vyšly tiskem v rozmezí let 1909 až 1939, J. V. Šimák.

získání státního dozoru nad celou veřejnou správou. V této době existovalo v Čechách 16 krajů a Praha, na Moravě a ve Slezsku 8, celkem tedy 24 krajů a Praha. Podle konskripce duší bylo v roce 1762 v českých zemích 347 měst, 473 městysů a 14 312 vesnic.⁶⁴

Mezi změny podnícené revolučním rokem 1848 patřilo zrušení poddanství, a tím vznikla potřeba zreformovat starý správní systém, který byl založen na výkonu veřejné správy v první instanci patrimoniálními úřady nebo magistráty. Proces postátnění správy byl dovršen nahrazením patrimoniální správy důsledně správou státní (zeměpanskou).

V platnost vstoupila nová organizace postátněné veřejné správy 1. ledna 1850. Právním podkladem bylo císařské nařízení č. 295 ř. z. o nové organizaci správy z 26. června 1849,⁶⁵ kterým bylo stanoveno, že v čele jednotlivých korunních zemí stál místodržitel jmenovaný panovníkem, země se dělily na kraje, v jejichž čele stál krajský prezident, a kraje se dále dělily na nejnižší správní jednotky, kterými se staly tzv. politické okresy v čele s okresními hejtmany. Až v souvislosti s realizací této správní organizace se plně uplatnilo oddělení soudnictví od správy. K 1. 1. 1850 bylo v Čechách zřízeno 70 okresních úřadů, které se staly nejnižší složkou státní zeměpanské správy (Praha tvořila zvláštní okres), 25 okresních úřadů bylo vytvořeno na Moravě a 7 ve Slezsku.

Náplní činnosti okresních úřadů byla především politická agenda dříve vykonávaná patrimoniálními úřady a z části někdejšími krajskými úřady. Pravomoc okresního hejtmana byla vymezena poměrně široce a vztahovala se na uspokojování veřejných zájmů a na výkon politických záležitostí. Mezi jednotlivé taxativně stanovené povinnosti patřila také evidence obyvatelstva, zjišťování a soustřeďování statistických dat, dohled nad rodnými, oddacími a úmrtními matrikami, pasové záležitosti či záležitosti cizinecké policie.

---

⁶⁴ SRB, VL. *1000 let obyvatelstva českých zemí*. 1. vyd. Praha : Karolinum, 2004, 276 s., s. 37.

⁶⁵ Kaiserliche Entschließung vom 26. Juni 1849, wodurch die Grundzüge für die Organisation der politischen Verwaltungs=Behörden genehmigt werden. In: Reichs-Gesetz-Blatt für das Kaiserthum Österreich, Jg. 1849, Nr. 295, s. 459-469.

Zrušení patrimoniální správy vedlo rovněž k přebudování dřívějších krajských úřadů, které v 1. polovině 19. století představovaly první instanci státní správy. Na nově vytvořené krajské vlády, dle výnosů min. vnitra č. 352/1849 ř. z.⁶⁶ z 9. srpna 1849 pro Čechy a č. 355/1849 ř. z.⁶⁷ z téhož dne pro Moravu a Slezsko, byly přeneseny funkce bývalých gubernií.

Krajské vlády, které stály v čele jednotlivých krajů a jejichž počet byl v Čechách redukován na 7 a Prahu, která nebyla součástí kraje, na Moravě na 2 a ve Slezsku na 1, svým významem a rozsahem činností převyšovaly zemská místodržitelství. Změna tohoto stavu byla jedním z cílů správní reformy v roce 1855, kdy byly krajské vlády nahrazeny znova krajskými úřady, jejichž počet byl rozšířen v Čechách na 13 a Prahu a na Moravě na 6. Do čela krajských úřadů, které byly podřízeny pravomoci místodržitelů, jmenoval císař krajského představeného.

Nástupem ministra Alexandra Bacha došlo k posilování centralizačních snah ve veřejné správě a k likvidaci samosprávných tendencí ve správní organizaci, rovněž byl sloučen výkon soudnictví se správou. Oddělení soudnictví od správy mělo být nadále ponecháno pouze u soudů druhých a třetích instancí. Soudy okresní byly tedy opět spojeny s okresními úřady, a to v tzv. smíšené okresní úřady. V čele smíšených okresních úřadů stáli okresní představení. Působnost smíšených okresních úřadů se dělila na působnost v soudních záležitostech a na působnost v berních a pokladních záležitostech. Mezi úkoly smíšených okresních úřadů bylo zařazeno spolupůsobení při sčítání lidu. V Čechách byl počet smíšených okresních úřadů v této době rozšířen na 208, na Moravě na 76 a ve Slezsku na 22. Nová organizace, která byla vytvořena na základě nařízení min. vnitra, spravedlnosti a financí týkající

---

⁶⁶ Erlaß des Ministeriums des Innern vom 9. August 1849, womit die in Folge Allerhöchster Entschließung vom 4. August 1849 genehmigte Organisirung des politischen Verwaltungsbehörden für das Kronland Böhmen kundgemacht wird, und die Maßregeln zu deren Durchführung festgesetzt werden. In: Reichs-Gesetz-Blatt für das Kaiserthum Österreich, Jg. 1849, Nr. 352, s. 609-620.

⁶⁷ Erlaß des Ministeriums des Innern vom 9. August 1849, womit die in Folge Allerhöchster Entschließung vom 4. August 1849 genehmigte Organisirung des politischen Verwaltungsbehörden für die Kronländer Mähren und Schlesien kundgemacht wird, und die Maßregeln zu deren Durchführung festgesetzt werden. In: Reichs-Gesetz-Blatt für das Kaiserthum Österreich, Jg. 1849, Nr. 355, s. 628-632.

se zřízení a úřední působnosti okresních úřadů, krajských úřadů, místodržitelství a soudních úřadů z 19. ledna 1853 č. 10 ř. z.,⁶⁸ vstoupila v platnost 12. května 1855, kdy také zahájily svou činnost nově zřízené smíšené okresní úřady.

V rámci instančního postupu, kde první instanci představovaly smíšené okresní úřady a druhou zemská místodržitelství, měly krajské úřady vlastně postavení jen mimořádných institucí. Účel krajských úřadů spočíval spíše v dozorové činnosti. Navíc jejich kompetence byly velmi omezené, a proto pod záminkou finančních úspor byly v roce 1860 krajské úřady na Moravě zrušeny. Jimi vykonávaná agenda byla zčásti přenesena na okresní úřady a zčásti na zemská místodržitelství. Stejně změny byly o dva roky později provedeny v Čechách. Stále však přetrvávalo sloučení soudní a správní moci na nejnižším stupni správní organizace. Teprve prosincovou ústavou byla definitivně oddělena soudní správa od výkonu správy politické.⁶⁹ Zákonem č. 44/1868 ř. z. byla zavedena trojinstančnost státních správ (okres, země, stát). Tímto zákonem bylo, na místo smíšených okresních úřadů jako první instance, zřízeno okresní hejtmanství, v jehož čele stál okresní hejtman, a správní obvod, který mu podléhal, se označoval jako politický okres. Do působnosti okresních hejtmanství patřilo mj. provádění evidence obyvatelstva, dozor nad vedením civilních rejstříků, sestavování statistických výkazů o různých správních záležitostech, spolupůsobení při sčítání lidu. V Čechách bylo zřízeno 89 okresů, na Moravě 30 a ve Slezsku 7. Uvedený počet však nebyl konečný, neboť s růstem počtu obyvatel zemí se zvyšoval i počet okresů. Na počátku 20. století tak bylo v Čechách 98, na Moravě 34 a ve

⁶⁸ Verordnung der Minister des Innern, der Justiz und der Finanzen vom 19. Jänner 1853, womit die Allerhöchsten Entschlüsse über die Einrichtung und Amtswirksamkeit der Bezirksamter, Kreisbehörden und Statthaltereien, über die Einrichtung der Gerichtsstellen und das Scheme der systemisirten Gehalte und Diätenclassen, sowie über die Ausführung der Organisation für die Kronländer Oesterreich ob und unter der Enns, Böhmen, Mähren, Schlesien, Galizien und Lodomerien mit Krakau, Bukowina, Salzburg, Tirol mit Vorarlberg, Steiermark, Kärnthen, Krain, Görz, Gradiska und Wojwodschafft mit dem Banate, kundgemacht werden. In: Reichs-Gesetz-Blatt für das Kaiserthum Österreich, Jg. 1853, Stück IV., Nr. 10, s. 65-110.

⁶⁹ Staatsgrundgesetz vom 21. December 1867 über die richterliche Gewalt. In: Reichs-Gesetz-Blatt für das Kaiserthum Österreich, Jg. 1867, Stück LXI., Nr. 144, s. 398-400.

Slezsku 9 okresů. Toto uspořádání převzala i nově vytvořená Československá republika v roce 1918.⁷⁰

2.2 Katastry

Nejstarší evidence obyvatelstva realizovaná státem sloužila k daňovým účelům. Nejprve byly sestavovány podle přiznání stavovských poplatníků o počtu zdaněných objektů na jejich panstvích, či na území královských měst, tzv. berní rejstříky. Od poloviny 17. století byly nahrazeny katastry.⁷¹ Katastry, stejně jako předchozí daňová evidence, neevidovaly všechny domy, ale pouze dani podléhající.⁷²

Zpočátku odhad výše daně i její výběr prováděli samotní stavovští poplatníci, a proto jejich snahou bylo skutečný počet poplatníků spíše snižovat. K přesnějšímu rozvržení berní měly přispět právě katastry. Prvním katastrem na území Čech byla berní rula z let 1653-56.

2.2.1 Berní rula

V berní rule jsou jmenovitě uváděny osoby – majitelé domů ve městech, poddanských usedlostí a svobodných dvorů podléhajících dani, řazení podle krajů, a v nich podle jednotlivých panství a obcí. U poddaného nebo měšťana se uváděla rozloha osévané půdy, počty dobytka, řemeslo a živnosti, dále byly zaznamenávány počty far či Židů a celkové berní ocenění. Berní rula však neevidovala ty domy, resp. objekty, které nepodléhaly berni. Údaje berní ruly doplňuje a opravuje 15 svazků revizitací z let 1667-82.

⁷⁰ JANÁK, J. *Dějiny správy v českých zemích v letech 1848-1918 se soupisy pramenů a literatury*. 1. vyd. Praha : SPN, 1987. 334 s., s. 123-174.

⁷¹ Problematice berních katastrů pobělohorské doby se podrobně věnoval český historik Josef Pekař ve své práci *České katastry 1654-1789*, která původně vycházela ve formě časopiseckých článků na stránkách ČČH (roč. 1913, 1914 a 1916) a posléze byla vydána knižně. PEKAŘ, J. *České katastry 1654-1789 (se zvláštním zřetelem k dějinám hospodářským a ústavním)*. 2. vyd. Praha : Historický klub, 1932. 363 s.

⁷² MAUR, E. *Urbanizace Čech v raném novověku*. In: HD 25. 1. vyd. Praha : Sociologický ústav AV ČR, 2001. s. 5-64.

Berní rula je prvním celozemským popisem Čech evidujícím držitele daní podléhajících nemovitostí. Její moravskou obdobou byly tzv. lánové rejstříky.

Berní rula nebyla sepsána v Chebsku a dnes je k dispozici z části její edice.⁷³ Je neocenitelným pramenem pro zjištění urbanizačních poměrů v Čechách po třicetileté válce.

2.2.2 Tereziánský katastr

V polovině 18. století byly v Čechách a na Moravě operáty z prvního katastru nahrazeny tereziánským katastrem,⁷⁴ který je také zpřístupněn v edici.⁷⁵ Navíc oproti údajům zachyceným berní rulou obsahuje tereziánský katastr i údaje o počtu domů zatížených pozemkovou daní a údaje o počtu domů podléhajících domovní daní.⁷⁶

⁷³ *Berní rula. Kraj Boleslavský.* Zpracovali Aleš Chalupa, Jaroslav Čechura, Marie Ryantová. 1. vyd. Praha : SÚA, 2001. 443 s.; *Kraj Čáslavský.* 1. díl. Zpracoval František Beneš. 1. vyd. Praha : SPN, 1953. 454 s.; *Kraj Čáslavský.* 2. díl. Zpracoval František Beneš. 1. vyd. Praha : SPN, 1955. s. 463-1066; *Kraj Hradecký.* 1. díl. Zpracoval Václav Pešák. 1. vyd. Praha : Státní nakladatelství učebnic, 1951. 365 s.; *Kraj Hradecký.* 2. díl. Zpracoval Václav Pešák. 1. vyd. Praha : SPN, 1954. 521 s.; *Kraj Kouřimský.* 1. díl. Zpracovala Marie Haasová-Jelínková. 1. vyd. Praha : SPN, 1952. 480 s.; *Kraj Kouřimský.* 2. díl. Zpracovala Marie Haasová-Jelínková. 1. vyd. Praha : SPN, 1952. s. 489-877; *Kraj Plzeňský.* 1. díl. Zpracovala Marie Doskočilová. 1. vyd. Praha : SPN, 1952. 442 s.; *Kraj Plzeňský.* 2. díl. Zpracovaly Iva Čadková, Magda Zahradníková. 1. vyd. Praha : SÚA, 2002. s. 445-729; *Kraj Plzeňský.* 3. díl. Zpracovaly Iva Čadková, Magda Zahradníková. 1. vyd. Praha : SÚA, 2003. s. 731-1126; *Kraj Podbrdský.* Zpracoval Emil Hradecký. 1. vyd. Praha : SPN, 1952. 381 s.; *Kraj Prácheňský.* 1. díl. Zpracoval Antonín Haas. 1. vyd. Praha : SPN, 1954. 443 s.; *Kraj Prácheňský.* 2. díl. Zpracoval Antonín Haas. 1. vyd. Praha : SPN, 1954. s. 449-939; *Kraj Vltavský.* Zpracovala Eva Lisá. 1. vyd. Praha : Státní nakladatelství učebnic, 1951. 360 s.; *Kraj Žatecký.* 1. díl. Zpracovala Marie Lišková. 1. vyd. Praha : SPN, 1954. 341 s.; *Kraj Žatecký.* 2. díl. Zpracovala Marie Lišková. 1. vyd. Praha : SPN, 1954. s. 347-771; Doskočil, K. *Berní rula 2 : popis Čech r. 1654.* 1. vyd. Praha : SPN, 1953. 485 s.

⁷⁴ První tereziánský katastr rustikální vstoupil v platnost roku 1748, a druhý (revizitační) katastr roku 1757.

⁷⁵ *Tereziánský katastr český. Sv. 1. Rustikál (kraje A-CH).* 1. vyd. Praha : Archivní správa ministerstva vnitra ČR, 1964. 323 s.; *Tereziánský katastr český. Sv. 2. Rustikál (kraje K-Ž).* 1. vyd. Praha : Archivní správa ministerstva vnitra ČR, 1966. 524 s.; *Tereziánský katastr český. Sv. 3. Dominikál.* 1. vyd. Praha : Archivní správa ministerstva vnitra ČR, 1970. 653 s.

⁷⁶ MAUR, E. *Velikost českých městských obcí podle tereziánského katastru (Edice statistických dat).* In: HD 19. 1. vyd. Praha : Sociologický ústav AV ČR, 1995. s. 169-206.

2.2.3 Josefský katastr

Třetí český katastr – tzv. josefský, byl vyhotoven v letech 1785-89. K jeho edici dosud nedošlo. Tento katastr zavedl pojem katastrální obce a vymezil hranice katastrálních území.

2.2.4 Stabilní katastr

V 19. století byl josefský katastr nahrazen podrobnějším stabilním katastrem, který vstoupil v Čechách v platnost roku 1860. V souvislosti se stabilním katastrem byly zhotoveny i první katastrální mapy – tzv. indikační skici.

2.3 Celozemské soupisy obyvatelstva

Vedle katastrů byly z iniciativy státu realizovány rovněž celozemské soupisy obyvatelstva.

2.3.1 Soupis poddaných podle víry - 1651⁷⁷

Po třicetileté válce (1618-1648), která měla negativní dopad na hospodářské a populační poměry v zemi a kdy proběhla řada velkých majetkových změn, vznikla naléhavá potřeba získat informace o početnosti populace žijící v zemi. Až po vestfálském míru (1648) se politické a hospodářské poměry stabilizovaly a katolická církev podporovaná státními orgány mohla zahájit cílené působení na jednotlivé vrstvy nekatolického obyvatelstva. Aby toto úsilí bylo účinné, bylo zapotřebí zjistit početnost a pobyt nekatolíků v zemi. Z podnětu pražského arcibiskupství tak vznikl roce 1651 tzv. soupis poddaných Čech podle víry. Na základě patentu českých místodržících ze 4. února 1651 odpovídali za jeho přípravu a realizaci krajští hejtmani, kteří byli do šesti týdnů (původně byl termín dokonce pouhé čtyři týdny) povinni vyhotovit soupis obyvatel ve

⁷⁷ Označení „soupis poddaných podle víry“ není úplně přesné, neboť se jedná o soupis všech obyvatel, nejen osob v poddanském poměru. Více viz Rejstřík k soupisu poddaných podle víry z roku 1651. Sestavil kolektiv autorů bývalého AMV. Praha 1954, strojopis, úvod D. Stuchlíková-Culková.

všech panství, a to podle přiloženého formuláře, jenž měl zajistit jednotné zpracování. Soupis měl evidovat všechno obyvatelstvo včetně vrchností a svobodníků, vyjma vojska a duchovenstva. Zapisovány byly všechny osoby přítomné v příslušném místě. Soupis uváděl u každé osoby jméno, sociální postavení a rodinný stav, povolání (u členů rodiny příbuzenský vztah k hlavě rodiny), věk a náboženství; u nekatolíků také záznam o tom, zda je či není naděje na jejich obrácení ke katolictví (viz. obrazová příloha). Na konci soupisu se za jednotlivá místa měla připojit zpráva o ekonomické situaci církevního benefícia včetně popisů kostelů, kaplí, far a zádušního majetku.

Podrobné jmenovité seznamy byly pro velkou část Čech vyhotoveny. Realizace soupisů však neprobíhala podle představ organizátorů, a tak české místodržitelství patentem ze 3. června 1651 nařídilo od podrobného soupisu upustit a sestavit pouze sumární přehledy nekatolíků. I přesto někde nebyly soupisy sestaveny vůbec.⁷⁸

Včas sestavené a odeslané soupisy byly uloženy na pražském arcibiskupství a dnes jsou uchovávány jako zvláštní fond v Národním archivu v Praze.⁷⁹ Ostatní soupisy, pokud se zachovaly, se nacházejí ve fondech jednotlivých oblastních archivů.

2.3.2 Důvody vzniku a hlavní nedostatky

Soupis měl poskytnout informace o populační situaci na území Čech po skončení třicetileté války a bylo jej bezprostředně využito k urychlení rekatolizačních snah katolické církve. V současnosti je společně s berní rolou využíván pro výzkum sociálních a hospodářských dějin Čech.⁸⁰ Může být také využit ke zjištění rozsahu populačních ztrát

⁷⁸ Informace chybí z tehdejšího kraje Litoměřického a Prácheňského a ze Slánska.

⁷⁹ NA, fond SM R 109/45, kart. č. 1995-1997, 2001-2011.

⁸⁰ Viz např. FIALOVÁ, L.; HORSKÁ, P.; KUČERA, M.; MAUR, E.; MUSIL, J.; STLOUKAL, M. *Dějiny obyvatelstva českých zemí*. 2. vyd. Praha : Mladá fronta, 1996. 399 s.; HORSKÝ, J.; SELIGOVÁ, M. *Rodina našich předků*. 1. vyd. Praha: NLN, 1997. 143 s.; HORSKÝ, J. Příspěvek ke studiu venkovské poddanské čeledi v 16.-18. století (panství Třeboň-sonda). *AČ* 1993, 43, s. 145-165; MAUR, E. *Čeled' a tovaryši v Čechách v soupisu podle víry z roku 1651*. In: HD 23. 1. vyd. Praha : Sociologický ústav AV ČR, 1999. s. 85-135; týž, Problémy demografické struktury Čech v polovině 17. století. *ČsČH*, 1971, XIX, s. 839-870; MATUŠÍKOVÁ, L.; PAZDEROVÁ, A. *Věkové*

obyvatelstva Čech za třicetileté války a náboženských poměrů po jejím ukončení.

Mezi podstatné nedostatky soupisů patří nekompletnost dochování a nejednotnost formální stránky. Ani údaje o věku osob, či o náboženském vyznání nejsou vždy pravdivé, dalším nedostatkem je nejednotnost při zapisování dětí. V některých oblastech jsou uváděny všechny děti, jinde až děti od věku 10 až 11 let, které již chodily k přijímání a ke zpovědi. Povaha jednotlivých soupisů závisela především na pečlivosti zpracovatele.

Koncem 90. let minulého století tento pramen, který svým rozsahem a obsahovou náplní neměl ve své době v Evropě obdoby, zpřístupnili tiskem nejširší veřejnosti pracovníci Národního archivu v Praze. V edici vyšlo Bechyňsko,⁸¹ Berounsko,⁸² Boleslavsko,⁸³ Čáslavsko,⁸⁴ Hradecko-Bydžovsko,⁸⁵ Chrudimsko,⁸⁶ Kouřimsko,⁸⁷ Loketsko,⁸⁸ Plzeňsko-Klatovsko,⁸⁹ Rakovnicko⁹⁰ a Žatecko.⁹¹

---

složení dětí v "Soupisu poddaných podle víry z roku 1651". In: HD 17. 1. vyd. Praha : Sociologický ústav AV ČR, 1993. s. 53-63; URFUS, V. Právní postavení námezdních pracovníků u nás v 16. až 18. století. PHS, 1956, 2, s. 198-242; GRULICH, J.; ZEITLHOFER, H. Struktura jihočeských venkovských a městských domácností v 16. a 17. století. In: HD 23. 1. vyd. Praha : Sociologický ústav AV ČR, 1999. s. 31-84; HOLUBOVÁ, M. Obyvatelstvo dobrovické farnosti v Soupisu poddaných podle víry. In: HD 26. 1. vyd. Praha : Sociologický ústav AV ČR, 2002. s. 37-61.

⁸¹ *Soupis poddaných podle víry z roku 1651. Bechyňsko 1-3.* Zpracovaly a úvod napsaly Z. Kokošková, H. Sedláčková, M. Zahradníková. 1. vyd. Praha : SÚA, 1997. 867 s.

⁸² *Soupis poddaných podle víry z roku 1651. Berounsko.* Zpracovala a úvod napsala H. Klímová. 1. vyd. Praha : SÚA, 1995. 355 s.

⁸³ *Soupis poddaných podle víry z roku 1651. Boleslavsko 1-2.* Zpracovala a úvod napsala A. Pazderová. 1. vyd. Praha : SÚA, 1994. 715 s.

⁸⁴ *Soupis poddaných podle víry z roku 1651. Čáslavsko 1-2.* Zpracovaly a úvod napsaly M. Zahradníková, E. Štrejnová. 1. vyd. Praha : SÚA, 1999. 633 s.

⁸⁵ *Soupis poddaných podle víry z roku 1651. Hradecko-Bydžovsko 1-4.* Zpracovala a úvod napsala L. Matušíková. 1. vyd. Praha : SÚA, 2000. 1539 s.

⁸⁶ *Soupis poddaných podle víry z roku 1651. Chrudimsko 1-3.* Zpracovaly a úvod napsaly A. Pazderová, L. Matušíková. 1. vyd. Praha : SÚA, 2002. 1156 s.

⁸⁷ *Soupis poddaných podle víry z roku 1651. Kouřimsko.* Zpracovala a úvod napsala H. Klímová. 1. vyd. Praha : SÚA, 1997. 218 s.

⁸⁸ *Soupis poddaných podle víry z roku 1651. Loketsko.* Zpracovala a úvod napsala E. Čáňová. 1. vyd. Praha : SÚA, 1993. 337 s.

⁸⁹ *Soupis poddaných podle víry z roku 1651. Plzeňsko-Klatovsko 1-2.* Zpracovala a úvod napsala M. Zahradníková. 1. vyd. Praha : SÚA, 2003. 717 s.

⁹⁰ *Soupis poddaných podle víry z roku 1651. Rakovnicko.* Zpracovala a úvod napsala A. Pazderová. 1. vyd. Praha : SÚA, 1996. 199 s.

⁹¹ *Soupis poddaných podle víry z roku 1651. Žatecko 1-3.* Zpracovaly a úvod napsaly M. Zahradníková, E. Štrejnová. 1. vyd. Praha : SÚA, 1997. 759 s.

2.3.3 *Soupis konzumentů soli v Čechách roku 1702*

Za prvé úřední sčítání obyvatelstva Čech je pokládán tzv. soupis konzumentů soli v Čechách provedený v roce 1702.⁹² Na přelomu 17. a 18. století bylo snahou vídeňské vlády podpořit těžbu soli v rakouských Alpách, a rovněž znesnadnit odběr soli pašované do Čech z ciziny. Původně se předpokládalo, že bude stačit nařídit, aby obyvatelstvo Čech povinně odebíralo 100 000 beček gmundenské soli po 9 zlatých za bečku. Protože však výnos podléhal schválení zemskými stavy, bylo výsledkem téměř pět let trvajících jednání vídeňské vlády s českými stavy přijetí kompromisní dohody, podle které se stavy zavázaly odebírat od roku 1702 po dobu 15 let výše zmíněné množství soli. Cena za bečku soli se sice snížila na 5 zlatých, ale zároveň byla vypsána zvláštní přímá daň, tzv. solní přírážka, kterou musel platit každý obyvatel země, bez ohledu na původ kupované soli. Její výtěžek měl nahradit státní pokladně zisk ušlý snížením ceny soli.⁹³

Návrh, jak rozdělit sůl i placení daně, měla předložit zvláštní solní komise, do které císař Leopold I. jmenoval roku 1701 nejvyššího zemského komořího Václava Norberta Okt. hraběte Kinského⁹⁴ a Františka Karla hraběte Přehořovského,⁹⁵ viceprezidenta české komory. Členy komise byli i zástupci ostatních stavů.⁹⁶ Na základě dotazníku, jehož autorem byl Jan Kryštof Bořek,⁹⁷ podřízený úředník české komory,

⁹² PEKAŘ, J. Prvé sčítání obyvatelstva v Čechách. *ČČH*, 1914, 20, s. 330-334.

⁹³ MAUR, E.; PÍŠOVÁ, D. *Sčítání konzumentů soli v Čechách roku 1702, edice pramene*. In: HD 18. 1. vyd. Praha : Sociologický ústav AV ČR, 1994, s. 7-67.

⁹⁴ Václav Norbert Okt. hrabě Kinský se stal roku 1688 prezidentem nad apelacemi, roku 1690 nejvyšším sudím a roku 1696 nejvyšším kancléřem. *Ottův slovník naučný*. XIV. díl. Praha : J. Otto, 1899. s. 242.

⁹⁵ František Karel hrabě Přehořovský (1644-6.11.1723), byl v letech 1688-99 nejvyšším mincmistrem, roku 1700 se stal viceprezidentem komory a roku 1705 prezidentem nad apelacemi, v letech 1705-17 byl nejvyšším sudím. *Ottův slovník naučný*. XX. díl. Praha : J. Otto, 1903. s. 616.

⁹⁶ GABRIEL, FR. Lidnatost Čech na počátku 18. století. *D*, 1967, 9, s. 241.

⁹⁷ Jan Kryštof Bořek (12. 7. 1665-kolem roku 1730) působil počátkem 18. století jako sekretář české komory, následně získal postavení rady dvorské komory a rady ministeriální bankodeputace. Jeho osobnost je zajímavá také tím, že v roce 1709 koupil v oblasti nynějších Střešovic vinici, kterou přeměnil v barokní zahradní objekt nesoucí jeho jméno. Dodnes, sice v pozměněné podobě, se připomíná někdejší majitel v pomístním názvu Ořechovka (původní název zněl Bořekovka). Více o

který byl hraběti Přebořovskému v této práci nápomocen, měl být v zemi zjišťován počet konzumentů soli a celková spotřeba soli v Čechách. Kromě informací ekonomického charakteru (zjišťoval se rozsah podnikání v řemeslech se zvláště vysokou spotřebou soli a stavy dobytka) obsahoval dotazník i kolonky týkající se počtu obyvatel starších 10 let, křesťanů a Židů.

Po odsouhlasení zemským sněmem oznámili místodržící patentem z 21. února 1702⁹⁸ krajským hejtmanům důvody vedoucí k tomuto soupisu a uložili jim sdělit vrchnostem a magistrátům královských měst v jejich obvodu povinnost zaslat do čtyř týdnů po obdržení vyplněný dotazník zpět solné komisi v Praze. Poddanská města měla dotazník předložit prostřednictvím své vrchnosti. Za nedodržení lhůty byly vymezeny sankce a v případě nedostatečného či nesprávného přiznání bylo stanoveno, že úřední překontrolování bude na náklady vrchnosti či města. Přes hrozbu trestních sankcí docházely dotazníky od vrchností a měst pomalu a opožděně. Navíc vrchnosti ekonomickou část dotazníku sabotovaly, proto byli místodržící nuceni dodatečně vyhlásit patentem z 15. března 1702⁹⁹ redukci požadovaných údajů. Soupisová činnost byla ukončena v první polovině října 1702. Získané údaje posloužily k zavedení císařského solního monopolu od roku 1706¹⁰⁰ a byly používány až do počátku 40. let 18. století.

2.3.4 Důvody vzniku a hlavní nedostatky

Soupis konzumentů soli byl ve své době také ojedinělým činem a jeho vznik byl doprovázen řadou obtíží, např. odlišnosti v administrativním a majetkovém rozdělení země způsobily, že se data sice sumarizovala

---

osobnosti J. K. Bořka a jeho dochované sbírce viz URFUS, V. Český merkantilista Jan Kryštof Bořek a jeho sbírka. ČNM, 1971, 140, s. 71-83, týž, Český státopravní patriotismus a první polovina 18. století a jeho nacionální rysy: merkantilista J. K. Bořek a strahovský opat Marian Hermann. In: Bohuslav Balbín a kultura jeho doby v Čechách : Sborník z konference Památníku národního písemnictví. 1. vyd. Praha : Památník národního písemnictví, 1992. s. 70-77.

⁹⁸ NA, fond PT, č. inv. 705.

⁹⁹ NA, fond PT, č. inv. 707.

¹⁰⁰ V roce 1706 byl patentem z 15. října 1706 vyhlášen v království Českém monopol obchodu s císařskou solí a zákaz dovozu jakékoliv soli cizí (NA, fond PT, č. inv. 758).

podle krajů, ale některá panství byla uvedena podle úvahy své vrchnosti v jiném kraji, než v jakém se fakticky nacházela, navíc z důvodu specifického postavení Chebska zde soupis konzumentů soli nebyl vůbec proveden.

Údaje o počtech obyvatel jednotlivých panství zpracovávali vrchnostenští úředníci příp. městské kanceláře nebo majitelé panství. Je pravděpodobné, že z důvodu znalosti účelu celé akce, uvedli nižší počty obyvatel, než jaké byly ve skutečnosti. Podle solní komise bylo roku 1702 v zemi (bez Chebska a Kladska) celkem 1 099 477 osob křesťanského a židovského vyznání starších 10 let, z toho 465 662 dětí.¹⁰¹ Dnes se odhaduje, že v roce 1702 žilo v Čechách (včetně Chebska) přibližně 1 580 tisíc osob.¹⁰² Podkladové materiály i dobové sumarizace jsou uloženy ve fondech Národního archivu v Praze (Bořkova sbírka). Zájemcům byly dochované soupisy zpřístupněny v edici.¹⁰³

Tab. 1 Celozemský sumář solního soupisu z roku 1702

Kraj	Počet obyvatel nad 10 let			Podíl židů
	křesťanů	židů	celkem	v %
Slánsko	32 648	141	32 789	0,43
Litoměřicko	119 274	495	119 769	0,41
Prácheňsko	75 980	594	76 574	0,78
Bechyňsko	124 058	654	124 712	0,52
Žatecko	83 016	561	83 577	0,67
Poleslavsko	94 934	678	95 612	0,71
Chrudimsko	73 183	343	73 526	0,47
Podbrdsko	23 623	124	23 747	0,52
Rakovnicko	14 521	220	14 741	1,49
Vltavsko	16 509	200	16 709	1,20
Praha	23 994	7 352	31 346	23,45
Loketsko	23 818	116	23 934	0,48
Čáslavsko	58 388	543	58 931	0,92
Hradecko	163 203	1 062	164 265	0,65
Píseňsko	105 790	836	106 626	0,78
Kouřimsko	47 903	613	48 516	1,26

pramen: MAUR, E. - PÍŠOVÁ, D. *Sčítání ...c.d.*, s. 66.

Obdobně, jako tomu bylo v případě soupisu podle víry z roku 1651, nebyl ani soupis konzumentů soli nakonec uskutečněn v původně

¹⁰¹ MAUR, E.; PÍŠOVÁ, D. *Sčítání ... c. d.*, s. 12.

¹⁰² GABRIEL, FR. *Lidnatost Čech ...c.d.*, s. 249.

¹⁰³ MAUR, E.; PÍŠOVÁ, D. *Sčítání ...c. d.*, s. 18-66.

zamýšleném rozsahu, což dokládá potíže místodržitelství s prosazením soupisové činnosti na celém území.

2.3.5 Kanskripce

V pozadí většiny opatření, která byla cíleně zaměřena na modernizaci státní správy na území habsburské monarchie v polovině 18. století, stála potřeba vymezení místního hospodářského a populačního potenciálu jednotlivých zemí, především z důvodu neustálé hrozby války s Osmanskou říší a nově v této době se objevujícím silným nepřítelem a sousedem - Pruskem. Mezi tato opatření patřilo postupné vytváření systému zjišťování údajů o počtu a struktuře populace právě prostřednictvím evidence obyvatelstva.

První kanskripce obyvatel v celé habsburské monarchii mělo podle císařského nařízení o kanskripce z 13. října 1753¹⁰⁴ provést duchovenstvo. Císařským nařízením z 19. ledna 1754 bylo stanoveno, že se soupisové akce mají zúčastnit vrchnostenské úřady. Třetím císařským nařízením z 16. února 1754 bylo duchovenstvo opět pověřeno vedle vrchností provedením kanskripce a byl jím stanoven jednotný formulář.¹⁰⁵

¹⁰⁴ V překladu text určený pro Čechy zněl: „Reprezentaci a komoře v Čechách se nařizuje ve věci konsignace komunikantů (tj. osob schopných zpovědi nebo osob, které se vyzpovídaly), kterou je třeba předložit, abyste po dohodě s ordinářem (tj. biskupem) zařídili, aby faráři založili příslušný rejstřík duší jednotně a ve třech oddílech s přihlédnutím k tomu, že farníci se dělí na komunikanty, mládež způsobilou náboženské výchovy a na nedospělé děti; u každé osoby je nutno uvést pohlaví, věk a stav (tj. stavovskou příslušnost) a soupis sem zaslat ke konci vojenského roku (tj. do konce října následujícího roku). Jde podobně na reprezentaci na Moravě, ve Slezsku, Štýrsku, Korutanech a Krajině. Dáno ve Vídni dne 13. října 1753.“ Převzato z *Obyvatelstvo českých zemí v letech 1754-1918*. Díl 1, 1754-1865. 1. vyd. Praha : Český statistický úřad, 1978. 191 s., s. 14.

¹⁰⁵ Znění druhého a třetího císařského nařízení bylo otisknuto v práci – RIEGGER, J. A. *Materialien zur alten und neuen Statistik von Böhmen*, sv. I., s. 82-86, Prag und Leipzig 1787. Citovaná práce je tvořena celkem 12 svazky, které tiskem vyšly v rozmezí let 1787 až 1794. Autor práce Joseph Anton von Riegger (1742-1795) působil od roku 1764 jako profesor církevního práva na Akademii ve Vídni, roku 1765 byl jmenován profesorem trestního práva ve Freiburgu a později také profesorem církevního práva. Po zrušení jezuitského řádu (1773) byl společně s vládním radou Mayerem správcem jezuitského jmění. Roku 1778 byl jmenován profesorem státního a lenního práva a gub. radou v Praze. Zároveň mu byl přidělen referát u cenzurního úřadu revizního a divadelní cenzura, těchto úřadů se však roku 1782 vzdal a vstoupil ve Vídni do služeb knížete Schwarzenberka. Roku 1785 se vrátil do Prahy a s přívolením císaře Josefa II. začal opět vykonávat profesuru a rovněž funkce při guberniu, kde mu byly svěřeny záležitosti cenzurní, jezuitské a fundační. *Ottův slovník naučný*. XXI. díl. Praha : J. Otto, 1904. s. 715.

První konskripce proběhla v době krátce po skončení války o dědictví rakouské a ztrátě téměř celého Slezska a Kladska.¹⁰⁶ Tato území patřila mezi zeměmi habsburské monarchie k nejprůmyslovějším. Konskripce obyvatel byla provedena vrchnostmi (tj. majiteli panství) i církevními úřady, shodně byl zjišťován a zaznamenáván věk, pohlaví a legitimita (manželský původ) obyvatel. Duchovenské záznamy vykazovaly oproti vrchnostenským vyšší údaje.¹⁰⁷

Podle císařského nařízení z 16. února 1754 se měly další konskripce konat vždy po 3 letech, ale v důsledku vypuknutí sedmileté války¹⁰⁸ se konskripce v roce 1757 neuskutečnila a druhá konskripce proběhla až v letech 1760-1761.¹⁰⁹ Rovněž její výsledky byly značně nepřesné, mj. i proto, že nebylo jednoznačně vymezeno obyvatelstvo konskripci podléhající. Císařským nařízením z 22. května 1762 bylo uloženo opakovat konskripce každoročně.¹¹⁰ Nadále však byly údaje církevních konskripcí přesnější než vrchnostenských. Konskripce se konaly pravidelně až do roku 1769¹¹¹ a vedle údajů o početnosti obyvatelstva a o jeho rozložení podle věku a pohlaví, částečně i rodinného stavu zachycovaly také údaje o sociální skladbě obyvatelstva.¹¹² Dochovaná data se vyznačují značnou neúplností.¹¹³

¹⁰⁶ Válka o dědictví rakouské probíhala v letech 1740-48 a byla ukončena mírem podepsaným v Drážďanech roku 1745 a mírem podepsaným v Čáách roku 1748, jimiž byla definitivně stvrzena ztráta velké části Slezska a části Kladska ve prospěch Pruska.

¹⁰⁷ Za nižšími čísly udanými vrchnostmi stály hlavně daňové důvody a vliv mohlo mít i zahrnutí pouze místního poddanského obyvatelstva, zatímco duchovní soupisy zahrnovaly i osoby ostatní.

¹⁰⁸ Sedmiletá válka probíhala v letech 1756-63. Hlavním záměrem císařovny Marie Terezie bylo opětovné získání území, které bylo ztraceno po válce o dědictví rakouské. Po skončení sedmileté války byl roku 1776 uzavřen mezi Rakouskem a Pruskem mír v Hubertsburgu (u Lipska), jímž se císařovna Marie Terezie s konečnou platností zřekla Slezska a Kladska a pruský císař Fridrich II. se zavázal dát svůj kurfiřtský hlas jejímu synovi arcivévodovi Josefovi. *Dějiny Německa*. 1. vyd. Praha : NLN, 1995. 589 s., s. 115.

¹⁰⁹ *Obyvatelstvo českých zemí ... c. d.*, s. 12-18.

¹¹⁰ KÁRNÍKOVÁ, L. *Vývoj obyvatelstva českých zemích 1754-1914*. 1. vyd. Praha : Nakladatelství Československé akademie věd, 1965. 404 s., s. 290.

¹¹¹ DVOŘÁČEK FR. *Soupisy obyvatelstva v Čechách, na Moravě a ve Slezsku v letech 1754-1921*. ČSV, 1924, V, s. 247-302.

¹¹² Obyvatelstvo se dělilo podle stavovské příslušnosti na duchovní, šlechtice, úředníky, služebnictvo, měšťany, řemeslníky, poddané a chudé v ústavech.

¹¹³ *Obyvatelstvo českých zemí ... c. d.*, s. 49-50.

Oprávněná kritika způsobu realizace konskripcí¹¹⁴ vedla ke změně jejich provádění. Patentem ze dne 10. března 1770 nařídila císařovna Marie Terezie v českých, dolnorakouských a vnitřních rakouských dědičných zemích všeobecné sčítání lidu, tažného dobytka a domů k provedení reorganizace vojenských obvodů.¹¹⁵ Dualismus provádění konskripcí byl zachován, místo duchovenstva začaly konskripce provádět vojenské úřady. Sčítané osoby se rozlišovaly na domácí (tj. v místě narozené a bydlící, příp. později přistěhovalé a zde usedlé) a na cizí (tj. dočasně přítomné).¹¹⁶ Patent z 10. března 1770 stanovil, že práce na sčítání mají začít 1. října téhož roku a jelikož se předpokládalo sčítání pochůzkou dům od domu, bylo třeba očíslovat všechny domy v sídlech,¹¹⁷ která byla pro účely konskripce pojmenována konskripčními osadami. Zároveň bylo obyvatelstvu zakázáno napříště měnit příjmení, a tím vznikl základ dodnes platné identifikace jednotlivců podle jejich jména a příjmení. Dále bylo stanoveno, že poddaný, který se popisu záměrně vyhne či se bude ukrývat nebo dokonce uprchnout, po dopadení bude zatčen a potrestán ke dvěma letům prací na pevnostních stavbách. Pokud by ukryl svůj dobytek před soupisem, kdekoli bude dobytek nalezen bude konfiskován.¹¹⁸

Hlavním cílem konskripcí zachycujících pouze civilní obyvatelstvo a uskutečněných mezi lety 1771 až 1851 bylo zjištění branné schopnosti obyvatel. V letech 1771-76 vojenské konskripci podléhalo pouze křesťanské mužské obyvatelstvo, tříděné podle věku a stavu. Doplňující vrchnostenské konskripce sice evidovaly všechno obyvatelstvo, ale značně nepřesně. Nový konskripční patent z 18. září 1777¹¹⁹ přispěl

¹¹⁴ Stále přetrvávala snaha vrchnostenských úřadů zatajovat obyvatele, a navíc konskripce probíhaly k různým datům.

¹¹⁵ NA, fond PT, č. inv. 1779. Zmíněný patent císařovny Marie Terezie byl českým guberniem vyhlášen dne 9. dubna 1770, NA, fond PT, č. inv. 1785 (viz obrazová příloha).

¹¹⁶ *Obyvatelstvo českých zemí ... c. d.*, s. 8.

¹¹⁷ Např. v berní rule byly domy uváděny nikoli podle čísla, ale podle jména a příjmení majitele. Příjmení však nebyla závazně stanovena a mohla se v průběhu času měnit.

¹¹⁸ NA, fond PT, č. inv. 1785.

¹¹⁹ NA, fond PT, č. inv. 1965. České gubernium vyhláší patent císařovny Marie Terezie, v němž nařizuje konskripci obyvatelstva a dobytka v dědičném království Českém.

k dalšímu zpřesnění soupisového systému. Bylo nařízeno pro každou konskripční osadu zavést tzv. populační knihu, v níž byli uvedeni všichni obyvatelé podle domů a v nich podle rodin. U jednotlivých osob byl uveden věk, pohlaví a rodinný stav. Na základě těchto knih byly zjišťovány souhrny za osady, panství a kraje až do roku 1831, kdy byla opět nařízena fyzická konskripce.¹²⁰ Tento pozměněný konskripční systém platil v Rakousku s drobnými úpravami až do roku 1850-51. Konskripce uskutečněné po roce 1780 zachycovaly všechno obyvatelstvo domácí a do roku 1804 včetně dětí ve věku od 1 roku. Konskripčním a odvodním patentem o soupisu osob povinných vojenskou povinností z 25. října 1804¹²¹ (dále jen „konskripční patent“) bylo nařízeno, aby do konskripcí byly zahrnuty i děti od narození a aby byly stejně přesně jako muži evidovány i ženy.

Konskripci prováděly souběžně vojenské a vrchnostenské úřady, do roku 1827 každoročně,¹²² následně od roku 1830-31 v tříletých intervalech (tj. 1834, 1837, 1840, 1843, 1846). Údaje zjištěné v tříletých periodách nebyly výsledkem opakovaných realizací nových konskripcí, ale revizí dříve zjištěných údajů.¹²³ Od roku 1807 byly výsledky vojenských i vrchnostenských konskripcí jednotné. Zapisováno bylo domácí obyvatelstvo (tj. osoby příslušné do dané obce), které bylo rozlišováno na přítomné a nepřítomné. Z vojenských důvodů byly stále podrobnější informace zjišťovány za mužskou populaci a od roku 1805 (na základě konskripčního patentu) též včetně Židů.

¹²⁰ KÁRNÍKOVÁ, L. *Vývoj obyvatelstva ... c.d.*, s. 293, 296.

¹²¹ Conscriptions und Recrutirungs Patent vom 25. October 1804. In: Politische Gesetze und Verordnungen für die Oesterreichischen, Böhmischen und Galizischen Erbländer, Wien 1807, 23. Band, s. 3-131.

¹²² Z důvodu války o dědictví bavorské (někdy označované též „bramborová válka“ - pro masové rozšíření konzumace brambor na našem území hlavně mezi nižšími vrstvami obyvatelstva), která probíhala v letech 1777 a 1778 mezi Rakouskem a Pruskem a byla zakončena roku 1779 podepsáním míru v Těšíně, na jehož základě bylo rozšířeno území Horních Rakous (více viz *Kulturněhistorická encyklopedie Slezska a severovýchodní Moravy. 1. díl (A-M)*. 1. vyd. Ostrava : Ústav pro regionální studia Ostravské univerzity, 2005. s. 129-130), se konskripce nekonala v letech 1777 a 1778 a důsledkem probíhajících napoleonských válek se ještě neuskutečnila v letech 1802 a 1809.

¹²³ KÁRNÍKOVÁ, L. *Vývoj obyvatelstva ... c. d.*, s. 296-298.

Konskripce, která se měla uskutečnit v roce 1849 byla vlivem revoluce 1848/49 provedena až ke konci roku 1850. Následné politické změny se projeví také v oblasti evidence obyvatelstva. Konskripcí provedenou v roce 1851 končí souvislá řada konskripcí domácího obyvatelstva na našem území. Počty přítomného obyvatelstva v této době můžeme pouze odhadovat sečtením domácího obyvatelstva, vyjma osob dlouhodobě nepřítomných, a tzv. cizích přítomných.¹²⁴

Výsledky nejstarších konskripcí jsou dochovány značně neúplně.¹²⁵ Od roku 1828 byly pravidelně otiskovány v oficiálních *Tafeln zur Statistik der österreichischen Monarchie* (1828-1865).

2.3.6 Sčítání lidu v roce 1857

Podle císařského nařízení ze dne 23. března 1857 č. 67 ř. z.¹²⁶ bylo k 31. říjnu téhož roku provedeno první sčítání lidu k jednomu dni. Provedením sčítání byla pověřena obecní představenstva a úřady politických okresů, které měly zajistit výběr císařských (sčítacích) komisařů. O tom, zda sčítání bude provádět obecní představenstvo nebo císařský politický úřad okresní rozhodoval krajský úřad.¹²⁷ Vojáci v aktivní službě byli při tomto sčítání (i při pozdějších) sčítáni zvlášť vojenskými úřady.¹²⁸

Císařským nařízením bylo stanoveno, že sčítání má být ve všech korunních zemích konáno vždy s šestiletou periodicitou k 31. říjnu příslušného roku.¹²⁹ Vedle domácího obyvatelstva byli sčítáni i cizinci.¹³⁰

¹²⁴ Více viz LÁNÍK, J. Vývoj sčítání lidu – jakou roli sehrály v sčítání specializované instituce? *VS*, 11, 2000, č. 51/52, s. 54-55.

¹²⁵ KÁRNÍKOVÁ, L. *Vývoj obyvatelstva ... c. d.*, s. 287-301.

¹²⁶ Kaiserliche Verordnung vom 23. März 1857, mit der Vorschrift für die Vornahme der Volkszählungen. In: *Reichs-Gesetz-Blatt für das Kaiserthum Österreich*, Jg. 1857, Stück XV., Nr. 67, s. 167-249.

¹²⁷ *IBID.* § 16.

¹²⁸ *IBID.* § 3, resp. § 11 zákona č. 67 ř. z. z 29. března 1869.

¹²⁹ *IBID.* § 4. Stanovení 31. října jako termínu sčítání vyplývalo z toho, že k tomuto datu také končil správní rok. Ke ztotožnění konce správního roku s rokem kalendářním došlo o sedm let později a poté uvedené datum ztratilo své opodstatnění. Více viz LÁNÍK, J. Vývoj sčítání lidu – kdy je nevhodnější doba na sčítání? *VS*, 11, 2000, č. 51/52, s. 56-57.

¹³⁰ *IBID.* § 18.

K domácímu přítomnému obyvatelstvu byly přičítány také osoby patřící do dané obce, i když v době sčítání nebyly v obci přítomny.¹³¹

V osadách, kde sčítání prováděla obec, předal představený obce každému majiteli domu či jeho správci příslušný formulář k rozdělení mezi nájemce domu společně s tištěnými instrukcemi k vyplnění.¹³² Za nájemce, kteří neuměli psát nebo byli nepřítomni v době sčítání byl povinen vyplnit formulář majitel resp. správce domu.¹³³ Po shromáždění vyplněných formulářů za jednotlivé nájemce včetně za sebe, byl povinen je zaslat v obci stanovené lhůtě představenému obce.¹³⁴ Ze shromážděných formulářů byl představený obce povinen sestavit sumární tabulky s údaji o domácím obyvatelstvu, o cizincích a o dobytku.

V osadách, kde sčítání prováděl císařský (sčítací) komisař, sestavoval, dle údajů mu nahlášených od hlav rodin a od osob samostatně žijících za přítomnosti představeného obce, sumární tabulky za obyvatelstvo, za cizince a dobytek dané obce.¹³⁵

Za vyhýbání se sčítání nebo za záměrné udání nepravdivých údajů anebo za porušení povinností vyplývajících z tohoto právního předpisu mohl okresní úřad uložit pokutu ve výši od 1 až do 20 zlatých, která měla připadnout do fondu chudých dané obce, nebo trest maximálně však týdenního vězení.¹³⁶

Sestavené obecní přehledy byly postoupeny místně příslušným okresním úřadům a zde vytvořené okresní přehledy byly dále předány krajským úřadům. Krajské úřady byly povinny vyhotovit krajské přehledy, na jejichž základě byly sestavovány zemské přehledy, které se předkládaly ministerstvu vnitřních záležitostí k sestavení hlavních přehledů prezentovaných panovníkovi a následně jím vyhlášených. Počínaje rokem 1857 se na realizaci sčítání obyvatelstva již nepodílely vojenské úřady.¹³⁷

---

¹³¹ IBID. § 20.

¹³² IBID. § 22.

¹³³ IBID. § 24.

¹³⁴ IBID. § 26.

¹³⁵ IBID. § 31.

¹³⁶ IBID. § 34.

¹³⁷ DVOŘÁČEK FR. Soupisy obyvatelstva v Čechách, na Moravě a ve Slezsku v letech 1754-1921. ČSV, 1925, VI, s. 329-371.

2.3.7 Sčítání lidu v letech 1869-1910

Za první moderní sčítání je považováno sčítání z roku 1869, které bylo provedeno podle zákona z 29. března 1869 o sčítání lidu č. 67 ř. z.¹³⁸ Základem sčítání se stalo přítomné obyvatelstvo, zapisované v místě, kde bylo přítomno v rozhodném okamžiku sčítání (tj. k 31. prosinci určeného roku). Od roku 1869 bylo zjišťování domácího obyvatelstva nahrazeno zjišťováním skutečně přítomného obyvatelstva v jednotlivých obcích a byla sledována také jeho domovská příslušnost.¹³⁹

Článek I. zákona stanovil, že první sčítání podle tohoto předpisu bude realizováno v roce 1870 se zpětným převodem k 31. 12. 1869. Podle článku III. druhé sčítání bude provedeno k 31. prosinci 1880 a další vždy v desetiletých intervalech k 31. prosinci příslušného roku.

Sčítání příslušelo do kompetence ministerstva vnitra a prováděním byla opět vedle obecních úřadů pověřena ve vybraných obcích okresní hejtmanství (resp. jimi vybraní sčítací komisaři). Bylo kombinováno sebesčítání, kdy jednotlivé bytové strany (tj. domácnosti) byly povinny vyplnit sčítací arch s užitím v některých obcích metody dotazování, kdy sčítací komisaři zjišťovali určité údaje přímo od obyvatel. O užití konkrétní metody v určité obci rozhodovalo místně příslušné krajské hejtmanství. Konečné zpracování údajů prováděla C. k. ústřední statistická komise se sídlem ve Vídni.

Zákon rovněž v § 31 stanovoval sankce. Za vyhýbání se sčítání nebo poskytnutí nepravdivých údajů či za jiné nesplnění právním předpisem určené povinnosti byl kompetentní úřad oprávněn buď uložit peněžitou sankci ve výši 1 až 20 zlatých, jejíž výtěžek připadl fondu pro chudé dané obce, anebo vězení nepřekračující délku čtyř dnů.

Sčítání 1869 zahajuje souvislou řadu moderních sčítání lidu, která se v Předlitavsku uskutečnila v letech 1880, 1890, 1900 a 1910. Řadu údajů získávaly státní instituce pouze ze sčítání. Např. údaje o počtech

¹³⁸ Gesetz vom 29. März 1869 über die Volkszählung. In: Reichs-Gesetz-Blatt für das Kaiserthum Österreich, Jg. 1869, Stück XXXII., Nr. 67, s. 307-314.

¹³⁹ Gesetz vom 3. Dezember 1863, betreffend die Regelung der Heimatverhältnisse. In: Reichs-Gesetz-Blatt für das Kaiserthum Österreich, Jg. 1863, Stück XLIII., Nr. 105, s. 368-376.

zdravotně postižených v populaci, které byly zjišťovány ve všech rakouských sčítání, vyjma sčítání v roce 1900, prostřednictvím otázky sledující tělesné vady osob (tj. slepotu a hluchoněmost).¹⁴⁰

Při následujících sčítáních docházelo postupně k rozšiřování rozsahu zjišťovaných údajů. Počínaje sčítáním 1880 se začal zjišťovat rodinný stav obyvatel a dále byla nově zařazena nařízením ministerstva vnitra z 6. 8. 1880 otázka zjišťující obcovací řeč (Umgangssprache),¹⁴¹ jejímž prostřednictvím byla nepřímo mapována etnická skladba obyvatelstva Předlitavska. Neurčitost obsahového vymezení slovního spojení „obcovací řeč“ měla za následek zvýšení zastoupení německého na úkor českého jazyka.¹⁴²

V případě posledních dvou sčítání uskutečněných do zániku Rakousko-Uherska (tj. sčítání 1900 a 1910) byla k provedení zákona o sčítání lidu č. 67 ř. z. ze dne 23. března 1869 vydána nařízení min. vnitra,¹⁴³ jimiž byl nejen konkretizován postup kompetentních orgánů, ale

¹⁴⁰ Při sčítání 1880 a 1890 byly navíc zjišťovány také duševní vady (tj. choromyslnost, blbost a kretenismus). NA, fond ČM, kart. č. 1856-1883, kart. č. 2285, 1884-1900, kart. č. 6427, 1901-1910, kart. č. 6558.

¹⁴¹ Před rokem 1880 se národnost obyvatel monarchie individuálně nezjišťovala. Ačkoliv se objevily snahy zjišťovat při sčítání lidu 1869 rodinnou řeč („Familiensprache“) tj. řeč, kterou mluví občané doma ve své rodině, z politických důvodů se k tomu nepřistoupilo. Až vlivem mezinárodního statistického kongresu konaného v roce 1872 v Petrohradě, kde byl přijat program pro příští sčítání lidu, založený na sjednocování nejen termínů konání sčítání v evropských státech, ale i okruhu zjišťovaných údajů, se situace změnila. Na tomto kongresu byla řeč uznána jako objektivní znak národnosti, který se má individuálně statisticky zjišťovat, nedošlo však k definování národnosti jako takové. I když v návrhu formuláře sčítacích archů pro sčítání 1880 byla uvedena kolonka „Familiensprache“, v definitivní verzi zásahem ministerstva vnitra byla změněna na „Umgangssprache“. Vymezení termínu „Familiensprache“ bylo oproti termínu „Umgangssprache“ pro občany jasnější a srozumitelnější, navíc při jeho užití by se nepřipouštěla možnost různých výkladů. Více viz BOHÁČ, A. Národnost či jazyk? ČSV, 1921, II, s. 40-58; PITRONOVÁ, B. Otázka národnosti v rakouských statistikách (1880-1910). *S/Sb*, 1970, 68, s. 242-257.

¹⁴² Obcovací řeč, která byla zjišťována jen u příslušníků zemí na říšské radě zastoupených byla vymezena dle nařízení min. vnitra ze dne 25. srpna 1900 č. 145 (a stejně tak i nařízením min. vnitra ze dne 20. srpna 1910 č. 148) jako „řeč, u každé takové osoby, které užívá v obyčejném obcování, avšak jenom jedna z následujících řečí, a to: německá, česko-moravsko-slovácká, polská, rusínská, slovinská, srbsko-chorvátská, vlašsko-ladinská, rumunská, maďarská“.

¹⁴³ Nařízení min. vnitra ze dne 25. srpna 1900, jak konati se má sčítání lidu roku 1901. In: *Zákonník říšský pro království a země v radě říšské zastoupené*, r. 1900, částka LXI., č. 145, s. 303-365. Nařízení min. vnitra ze dne 20. srpna 1910, jak se má konati sčítání lidu podle stavu ze dne 31. prosince 1910. In: *Zákonník říšský pro království a země v radě říšské zastoupené*, r. 1910, částka LXII., č. 148, s. 365-416.

také byly blíže vymezeny jednotlivé demografické a socioprofesionální charakteristiky zjišťované při sčítáních.¹⁴⁴ Přílohy těchto nařízení tvořily formuláře sčítacích tiskopisů (viz obrazová příloha).

Kromě sčítání 1857 bylo do rozpadu Rakousko-Uherska provedeno v Předlitavsku ještě celkem pět sčítání lidu.¹⁴⁵ Výsledky byly publikovány v edici *Österreichische Statistik*.¹⁴⁶

Mezi hlavní cíle sčítání konaných na území Rakousko-Uherska v 2. polovině 19. a na počátku 20. století patřilo především zjištění aktuálního počtu přítomného obyvatelstva, později také směry migrací, dále podchycení rychlých a výrazných strukturálních změn, kterými tehdejší společnost procházela a rovněž určení národnostní skladby jednotlivých regionů a míst.¹⁴⁷

¹⁴⁴ Obdobný postup (tj. vydání zákonné normy a příslušného prováděcího předpisu) byl uplatněn také při realizaci obou prvorepublikových sčítání.

¹⁴⁵ K dalšímu studiu lze využít na stránkách sborníku *Historická demografie publikovaného Soutisu archivních fondů vzniklých v souvislosti se sčítáními lidu na území České republiky od roku 1857 a uložených ve státních archivech*. V soupisu je však zachycen stav k červnu 2002 beze změn, ke kterým došlo důsledkem povodní v srpnu 2002.

¹⁴⁶ 1869: *Sumarische Ergebnisse der Volkszählung vom 31. December 1869 Trauungen, Gebirten und Sterbefälle in den im Reichsrathe vertretenen Königreichen und Ländern nach Städten und Bezirks – Hauptmannschaften 1869*. Wien : K. K. Statistische Central – Commission 1870. 87 s.; 1880: *Österreichische Statistik*, Bd. 1, Heft 1-3. Wien : K. K. Statistische Central – Commission, 1882; *Österreichische Statistik*, Bd. 2, Heft 1-2. Wien : K. K. Statistische Central – Commission, 1884; *Österreichische Statistik*, Bd. 5, Heft 3. Wien : K. K. Statistische Central – Commission, 1882; 1890: *Österreichische Statistik*, Bd. 32, Heft 1-5. Wien : K. K. Statistische Central – Commission, 1892-1895; *Österreichische Statistik*, Bd. 33, Heft 1, 8-10. Wien : K. K. Statistische Central – Commission, 1894; 1900: *Österreichische Statistik*, Bd. 63, Heft 1-3. Wien : K. K. Statistische Central – Commission, 1902-1903; *Österreichische Statistik*, Bd. 64, Heft 1-2. Wien : K. K. Statistische Central – Commission, 1902-1905; *Österreichische Statistik*, Bd. 65, Heft 1-6. Wien : K. K. Statistische Central – Commission, 1903-1905; *Österreichische Statistik*, Bd. 66, Heft 1, 8-10. Wien : K. K. Statistische Central – Commission, 1904; 1910: *Österreichische Statistik, Neue Folge*, Bd. 1, Heft 1-4. Wien : K. K. Statistische Central – Commission, 1912-1917; *Österreichische Statistik, Neue Folge*, Bd. 1, Heft 1-2. Wien : K. K. Statistische Central – Commission, 1912-1913; *Österreichische Statistik, Neue Folge*, Bd. 3, Heft 1, 8-9. Wien : K. K. Statistische Central – Commission, 1916; *Österreichische Statistik, Neue Folge*, Bd. 4, Heft 1-3. Wien : K. K. Statistische Central – Commission, 1914, 1918.

¹⁴⁷ Nařízení min. vnitra ze dne 25. srpna 1900 mj. stanovilo, že: „Archy sčítacími nabýti se má dat statistických pro dobře spořádanou správu státní, zemskou a obecní, též pro vědu veledůležitých, jakž jim z nápisů rubrik sčítacího archu vyrozuměti jest. Ve větších obcích zůstává se obyvatelstvu, aby podalo základ popisu lidu náležitým vyplněním každé rubriky v archu sčítacím, hledíc k tomu, že se již vůbec uznává

3. VRCHNOSTENSKÁ (PATRIMONIÁLNÍ) EVIDENCE

Vedle církevní či státní evidence obyvatelstva existovala až do zrušení poddanství¹⁴⁸ i evidence vrchnostenská. Její zavádění bylo plně v kompetenci šlechty. Stejně jako církve si prostřednictvím matriční evidence zajišťovala kontrolu nad věřícími, i šlechta měla zájem získávat přehled o svých poddaných na jednotlivých panstvích.

3.1 Urbáře

Nejenom v období vrcholného středověku, ale až do poloviny 19. století, byly na našem území vedeny urbáře. Sloužily k evidenci poddaných jednotlivých vrchností. Vedle jména osob zde byly zaznamenány zejména povinnosti poddaných vůči vrchnostem, především dávky a roboty (viz obrazová příloha). K zániku vedení urbářů došlo zrušením poddanství. Později se z urbářů vyvinuly venkovské knihy pozemkové.¹⁴⁹

3.2 Poddanské seznamy

Výsledkem vrchnostenské správy ve většině panství na území Čech po třicetileté válce byly poddanské seznamy. Tyto seznamy se vytvořily z tzv. sirotčích register. Mezi povinnosti vrchností patřilo pečovat o osiřelé děti dědičných poddaných do doby jejich dospělosti. Tato péče zahrnovala hmotné zabezpečení i dočasnou správu jejich majetku. V rozsáhlejších panstvích se začalo již před polovinou 16. století se sestavováním těchto sirotčích register. Sirotci byli povinni se každoročně dostavit v obvyklém termínu do vrchnostenské kanceláře, kde se rozhodlo o jejich zařazení do služby vrchnosti či některému poddanému. Při této

---

veliká důležitost sčítání lidu, a majíc za to, že obyvatelstvo rádo dosti učiní své povinnosti občanské“.

¹⁴⁸ Dne 7. září 1848 byl vydán patent o zrušení poddanství, pozemkové vrchnosti a roboty. Více viz MALÝ, K. a kol. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 2. upravené vyd. Praha : Linde, 1999. 571 s., 171-179 s.

¹⁴⁹ *Masarykův slovník naučný*. Díl VII. : Š-Ž. Praha : Československý kompas, 1933. 1089 s., s. 488.

příležitosti se vytvářely jejich jmenné seznamy. Z těchto sirotčích register se po vestfálském míru (1648) vyvinuly každoroční seznamy, evidující vedle osiřelých dětí postupně všechny dědičné poddané.¹⁵⁰

Poddanské seznamy jsou českou zvláštností a dokonce i na Moravě byly vedeny jen výjimečně.

Základním nedostatkem poddanských seznamů je, že neevidují přítomné obyvatelstvo, ale obyvatelstvo patřící do obce poddanskou příslušností. Nejsou evidovány tzv. cizopanské osoby, tj. poddaní z jiných panství dočasně žijící mimo příslušné panství. Pokud se poddanské seznamy zachovaly v souvislých řadách mohou být využity zejména ke studiu sociálních charakteristik venkovského obyvatelstva.

3.3 Listy výhostní a přijímací při přesídlení

K evidenci migrujících osob mezi jednotlivými panstvími sloužily listy výhostní a přijímací při přesídlení, které byly vystavovány poddaným propuštěným z poddanství jedné vrchnosti a kteří se dostali pod pravomoc jiné vrchnosti případně na svobodu. Vydáním patentu o zrušení poddanství, pozemkové vrchnosti a roboty již nebyla jejich existence oprávněná.

4. MĚSTSKÁ EVIDENCE

4.1 Evidence městského obyvatelstva

Do osvícenských reforem byla většina městské populace evidována prostřednictvím městských knih, pro různá právní jednání byly vedeny samostatné knihy (trhové, berní, svatebních smluv, testamentů, sirotčí aj.). V menších městech však nadále přetrvávala existence knih smíšených.

---

¹⁵⁰ Více viz KŘIVKA, J. *Význam poddanských seznamů pro demografické bádání*. In: HD 4. 1. vyd. Praha : Sociologický ústav AV ČR, 1970. s. 50-58. Nejnověji se problematikou poddanských seznamů a jejich využitím při studiu migrace poddaných zabývala ve svém článku SELIGOVÁ, M. *Geografická mobilita poddaného obyvatelstva v 1. polovině 18. století ve světle poddanských seznamů*. In: HD 28. 1. vyd. Praha : Sociologický ústav AV ČR, 2004. s. 55-109.

Dochovány jsou i jmenné soupisy obyvatel měst, které zpočátku zachycovaly jen určitou část městské populace. Nejednalo se, jak by se mohlo předpokládat, pouze o podchycení majetných vrstev obyvatel.¹⁵¹

Od počátku 19. století se objevily další písemnosti sloužící k evidenci obyvatelstva, např. protokoly o vydání cestovních listů (pasů),¹⁵² o povolení cest na zkušenou aj.

Rok 1848 byl významným mezníkem také ve vývoji samosprávy. Na základě právní úpravy obecního zřízení se rozeznávaly tři druhy obcí: místní, okresní a krajské. Dále byla rozlišována dvojí působnost obcí: přirozená a přenesená. Do přirozené působnosti patřily všechny záležitosti místního významu a do přenesené ty, které dříve byly v působnosti zeměpanské správy a byly na obecní samosprávu přesunuty. Místní obce byly tvořeny zpravidla katastrálními obcemi, zřízenými císařem Josefem II. pro berní účely. V období Bachova absolutismu¹⁵³ byla jen v těchto místních obcích ponechána samospráva. Záležitosti spojené se sčítáním lidu patřily do výkonu přenesené působnosti obce. Při sčítání lidu byly obce povinny svými orgány bezplatně spolupůsobit a poskytovat potřebné místnosti. Naopak problematika domovské příslušnosti náležela do výkonu přirozené působnosti.

Organizace samosprávy vzniklá počátkem 60. let 19. století zůstala v nezměněné podobě až do vzniku Československé republiky.¹⁵⁴

¹⁵¹ Např. je dochován soupis plzeňských žebráků z počátku 18. století. Více viz MAUR, E. *Základy ... c. d.* 60.

¹⁵² V souvislosti s novou organizací postátněné veřejné správy platnou od 1. ledna 1850 bylo stanoveno, že vydávání cestovních listů v případě cest na území rakouského soustátí patřilo do působnosti podkrajských úřadů. Do působnosti krajských úřadů náleželo vydávání cestovních listů při cestách do zahraničí. Obyvatelům města Prahy cestovní listy k cestám po území rakouské monarchie vydával pražský magistrát, a k cestám do zahraničí pak pražský krajský úřad.

¹⁵³ Bachův absolutismus či tzv. neoabsolutismus. Pojmenován podle Alexandra Bacha, rakouského politika a ministra vnitra (1849-1859). Bach byl jednou z opor konzervativně zaměřených úředníků, kteří usilovali o návrat poměrů, které v monarchii panovaly před březnem roku 1848. *Všeobecná encyklopedie o osmi svazcích*. 1. vyd. Praha: Diderot, 1999, svazek č. 5, s. 334.

¹⁵⁴ MALÝ, K. a kol. *Dějiny českého a československého práva ...c.d.*, s. 209-218.

4.2 Domovská příslušnost

Mezi první normy stanovující příslušnost k určité obci byly pokládány nejvyšší rezoluce ze dne 16. listopadu 1754 a konskripční patent z roku 1804, který byl vydán za účelem zpřesnění vojenských konskripcí. Podle tohoto patentu bylo možné domovskou příslušnost nabýt vedle usazení, i desetiletým pobytem v obci.¹⁵⁵

Po zrušení patrimoniální správy bylo třeba nově vymezit podmínky pro stanovení politického domicilu obyvatelstva. Další způsoby nabytí domovského práva obsahovalo prozatímní obecní zřízení ze dne 17. března 1849.¹⁵⁶ Obecní příslušnost se nabývala jednak narozením (manželské dítě nabývalo příslušnost rodičů, nemanželské příslušnost matky), dále provdáním se (manželka nabývala příslušnost svého manžela) a přijetím do obecního svazku (buď výslovně usnesením obecního zastupitelstva nebo mlčky pokud obec trpěla, aby občan, i když neměl platný domovský list, se zde nepřetržitě po dobu 4 let zdržoval). Domovské právo bylo možné získat v dané obci příkázáním (v případě státních zaměstnanců, důstojníků, duchovních a veřejných učitelů). Podle nařízení min. vnitřních záležitostí ze dne 23. dubna 1850 č. 8143¹⁵⁷ bylo možné domovského listu užít také jako cestovního listu při cestách po území korunních zemí. Při cestě do zahraničí musel být domovský list opatřen visem, aby mohl být užít jako cestovní doklad. Podle nařízení min. vnitřních záležitostí ze dne 26. ledna 1852 č. 4306¹⁵⁸ bylo i v případě cest po korunních zemích vyžadováno, aby domovský list byl ze strany příslušných podkrajských úřadů opatřen visem. Podle nové právní úpravy

¹⁵⁵ PRAŽÁK, VL. Otázka z praxe práva domovského. *Právník*, 1886, XXV., s. 109-115.

¹⁵⁶ Kaiserliches Patent vom 17. März 1849, womit ein provisorisches Gemeinde-Gesetz erlassen wird. In: *Reichs-Gesetz-Blatt für das Kaiserthum Österreich*, Jg. 1849, Nr. 170, s. 203-222.

¹⁵⁷ Prohlášení c. kr. místodržícího od 2. května 1850, v příčině vydávání listů domovských. In: *Zákoník zemský a Věstník vládní pro korunní zemi Českou*, r. 1850, částka XVI., č. 84, s. 122, § 8.

¹⁵⁸ Nařízení, dané od ministerium vnitřních záležitostí dne 26. ledna 1852, č. 4306, strany potřebného vidování domovských listů, když se jich užívá za listiny cestovní. In: *Zákoník zemský a Věstník vládní pro korunní zemi Českou*, r. 1852, částka X., č. 48, s. 107.

pasových záležitostí¹⁵⁹ přestaly domovské listy plnit funkci cestovního dokladu a sloužily pouze k prokázání domovské příslušnosti osoby.

Nově a jednotně bylo domovské právo upraveno v rakouských zemích přijetím nového obecního zákona (cís. patent z 24. dubna 1859, č. 58 ř. z.),¹⁶⁰ kterým byly zpřísněny podmínky k jeho udělení.

Říšský obecní zákon č. 18 ř. z. z 5. března 1862¹⁶¹ stanovil, že každý státní občan má mít v některé obci domovské právo a odkazoval na zvláštní říšský zákon, kterým byl zákon o domovském právu z 3. prosince 1863, č. 105 ř. z.¹⁶² Podle této právní normy domovské právo představovalo právo nerušeného pobytu v obci a nárok na chudinské zaopatření.¹⁶³ Domovské právo mohl využívat pouze rakouský státní příslušník a domovskou příslušnost mohl mít pouze k jedné obci.¹⁶⁴ V případě, že osoba ztratila rakouské státní občanství, ztratila zároveň i domovské právo.¹⁶⁵ Na základě této právní úpravy bylo možné domovské právo získat pouze narozením,¹⁶⁶ sňatkem,¹⁶⁷ získáním veřejného úřadu¹⁶⁸ a přijetím do obecního svazku.¹⁶⁹ Osoba se mohla platně zřeknout domovského práva, a to pouze pokud v jiné obci domovské právo získala.¹⁷⁰ O přijetí do domovského svazku rozhodovala výlučně

¹⁵⁹ Kaiserliche Verordnung vom 9. Februar 1857, über die Einführung eines neuen Paßsystemes. In: Reichs-Gesetz-Blatt für das Kaiserthum Österreich, Jg. 1857, Stück VIII., Nr. 31, s. 99; Verordnung der Ministerien des Aeußern, des Innern und des Handels, der obersten Polizeibehörde und des Armee-Ober-Commando vom 15. Februar 1857, womit neue paßpolizeiliche Vorschriften erlassen werden. In: Reichs-Gesetz-Blatt für das Kaiserthum Österreich, Jg. 1857, Stück VIII., Nr. 32, s. 100-105.

¹⁶⁰ Kaiserliches Patent vom 24. April 1859, womit ein neues Gemeindegesetz erlassen wird. In: Reichs-Gesetz-Blatt für das Kaiserthum Österreich, Jg. 1859, Stück XIV., Nr. 58, s. 95-168.

¹⁶¹ Gesetz vom 5. März 1862, womit die grundsätzlichen Bestimmungen zur Regelung des Gemeindewesens vorgezeichnet werden. In: Reichs-Gesetz-Blatt für das Kaiserthum Österreich, Jg. 1862, Stück IX., Nr. 18, s. 36-41.

¹⁶² Gesetz vom 3. Dezember 1863, betreffend die Regelung der Heimatverhältnisse. In: Reichs-Gesetz-Blatt für das Kaiserthum Österreich, Jg. 1863, Stück XLIII., Nr. 105, s. 368-376.

¹⁶³ IBID. § 1.

¹⁶⁴ IBID. § 2.

¹⁶⁵ IBID. § 15.

¹⁶⁶ IBID. § 6.

¹⁶⁷ IBID. § 7.

¹⁶⁸ IBID. § 10.

¹⁶⁹ IBID. §§ 8 a 9.

¹⁷⁰ IBID. § 17.

obec a proti jejímu rozhodnutí nebylo možné se odvolat.¹⁷¹ Existenci domovského práva osvědčoval domovský list¹⁷² (viz obrazová příloha). Pokud nebyl domovský list vyplněn v souladu s právními předpisy byl považován za neplatný.

Za bezdomovce byly pokládány osoby, jejichž domovské právo nebylo prokazatelné. Tyto osoby byly přikázány obci, kde se zdržovaly, zde s nimi muselo být nakládáno jako s osobami domovskými příslušnými po tu dobu, dokud nebylo jejich domovské právo zjištěno nebo dokud nezískaly domovské právo jinde.¹⁷³ Obec byla povinna zajistit chudinskou péči nejen osobám domovskými příslušným, ale i osobám bez domovské příslušnosti, které na území obce onemocněly, a to po dobu nezbytného ošetřování. V těchto případech obec neodkladně informovala domovskou obec nemocného, pokud jí byla známa, nebo okamžitě zahájila zjišťování domovské příslušnosti nemocného.¹⁷⁴

Uvedenou právní konstrukcí získání domovského práva byly nejvíce postihovány chudé obce, jejichž obyvatelé byli nuceni migrovat za prací do průmyslových center. Pokud osoba v důsledku stáří přestala být schopna výdělečné činnosti nebo pokud došlo k hospodářské krizi (např. mezi lety 1873-1879) chudinské zaopatření byla povinna poskytovat právě chudá domovská obec. Nebylo právně vynutitelné, aby obec, kde migranti dlouhodobě pobývali jim udělila domovské právo.

Při zjišťování domovské příslušnosti úřady nejprve sledovaly, zda osoba domovské právo nenabyla původním způsobem (tj. přijetím do obecního svazku nebo získáním veřejného úřadu). Pokud tomu tak nebylo platilo, že si podržela domovské právo svého otce (resp. matky u nemanželsky narozených). Pokud úředním šetřením nebyla domovská příslušnost prokázána byla osoba prohlášena za bezdomovce. V souvislosti s určováním domovské příslušnosti vznikalo velké množství sporů, pro urychlení jejich řešení vydalo dne 7. listopadu 1882 české

---

¹⁷¹ IBID. § 8.

¹⁷² IBID. § 32.

¹⁷³ IBID. § 18.

¹⁷⁴ IBID. §§ 29 a 30.

místodržitelství norm. výnos č. 73.589, sb. norm. č. 217, který upravoval postup při jejich vyřizování.¹⁷⁵

K novelizaci zákona o domovském právu došlo až zákonem č. 222 ř. z. z 5. prosince 1896,¹⁷⁶ jímž byly zrušeny §§ 8, 9 a 10 z. 105/1863 ř. z. Poté již bylo možné vydržet nárok na udělení domovského práva, a sice po 10letém dobrovolném a nepřetržitém pobytu v obci, aniž by po tuto dobu žadatel využil veřejného chudinského zaopatření.¹⁷⁷ Uvedená 10letá lhůta se počítala od začátku řádného stálého bydliště, nemohla však začít plynout před 1. lednem 1891.¹⁷⁸ Rovněž touto novelou bylo připuštěno odvolat se proti rozhodnutí obce.¹⁷⁹

K dalším podstatným změnám právní úpravy domovského práva do zániku Rakousko-Uherska nedošlo. Nová Československá republika převzala předlitavské zákonodárství, a tím i úpravu domovského práva.¹⁸⁰

4.3 Přihlašovací povinnost

Od poloviny 19. století byla právními předpisy stanovena přihlašovací povinnost obyvatelstva. Hlavním důvodem byla snaha státu kontrolovat zvýšenou migraci obyvatel způsobenou především rozvojem průmyslu. Tato evidence obyvatelstva byla vedena policejními úřady prostřednictvím přihlašovacích lístků, které navázaly na konskripční formuláře využívané zejména v souvislosti s vojenskými odvody. Podle vyhlášky min. vnitra ze 16. května 1849 č. 250 ř. z.¹⁸¹ se řídilo přihlašování

¹⁷⁵ NA, fond ČM, 1884-1900, kart. č. 3448.

¹⁷⁶ Gesetz vom 5. Dezember 1896, wodurch einige Bestimmungen des Gesetzes vom 3. December 1863 (R.G.Bl. Nr. 105), betreffend die Regelung der Heimatverhältnisse, abgeändert werden. In: Reichs-Gesetz-Blatt für die im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder 1896, Stück LXXXVI., No 222, s. 743-744.

¹⁷⁷ IBID. § 2.

¹⁷⁸ IBID. Článek II.

¹⁷⁹ IBID. § 7.

¹⁸⁰ JANÁK, J. *Domovské právo ve starém Rakousku a v ČSR*. In: Pocta akademiku Václavu Vaněčkovi k 70. narozeninám. 1. vyd. Praha : Univerzita Karlova, 1975. s. 147-167.

¹⁸¹ Erlaß des Ministeriums des Innern vom 16. Mai 1849, über die Art und Weise, wie die Meldung der Wohnungs- und Aufenthalts- Veränderungen in dem stadthauptmannschaftlichen Bezirke der k. k. Haupt- und Residenzstadt Wien zu

obyvatelstva na našem území až do roku 1935.¹⁸² Vyhláška stanovila, že přihlašovací povinnosti podléhali všichni cizinci a tuzemci. Dále bylo stanoveno, že nastěhování nebo vystěhování osob muselo být vlastníkem či správcem domu nahlášeno u příslušného orgánu do 24 hodin.¹⁸³ Několik ustanovení se týkalo také ohlašování osob ubytovaných v hostincích. Zde byla přihlašovací povinnost do 12 hodin a byla stanovena povinnost vést knihu hostů.¹⁸⁴ Vyhláška sankcionovala porušení přihlašovací povinnosti. Tresty měly formu peněžitých pokut většinou od 5 do 100 zlatých, v případě platební neschopnosti pokutované osoby bylo možné za každých 5 zlatých pokuty uložit 1 den vězení.¹⁸⁵

Evidence obyvatelstva v období od vzniku Československa do 15. března 1938

STÁTNÍ EVIDENCE

Stručný vývoj veřejné správy mezi lety 1918-1945

Po vzniku samostatného Československa byly zákonem č. 11/1918 Sb. z. a n.¹⁸⁶ ponechány v platnosti stávající právní předpisy rakouské na území českých zemí (resp. uherské na Slovensku a v Podkarpatské Rusi), a tím byla zachována kontinuita s právním řádem a veřejnou správou Rakousko-Uherska. Ve správní organizaci nedošlo k žádným podstatným změnám, kromě změn názvů úřadů. První instance byla přejmenována na „úřad okresní správy politické“, v jehož čele stál okresní hejtman, druhou

---

geschehen hat. In: Reichs-Gesetz-Blatt für das Keiserthum Österreich, Jg. 1849, Nr. 250, s. 285-287.

¹⁸² Dne 28. března 1935 byly přijaty současně dva zákony, které nově upravovaly tuto problematiku. Jednalo se o zákon č. 51/1935 Sb. z. a n. o hlášení pobytu a o zákon č. 52/1935 Sb. z. a n. o pobytu cizinců. Oba zákony byly následně rozvedeny prováděcími podzákonnými normami.

¹⁸³ IBID. §§ 1 a 3.

¹⁸⁴ IBID. § 10.

¹⁸⁵ IBID. § 13.

¹⁸⁶ Zákon ze dne 28. října 1918 o zřízení samostatného státu československého. In: Sbírka zákonů a nařízení státu Československého, roč. 1918, částka II., č. 11, s. 9.

instancí zůstala místodržitelství přejmenovaná na „úřady zemské správy politické“, v čele se zemským prezidentem.

S přijetím Ústavy z roku 1920¹⁸⁷ byl přijat i zákon č. 126/1920 Sb. z. a n. o zřízení župních a okresních úřadů v republice Československé (tzv. župní zákon),¹⁸⁸ kterým se měla realizovat reforma státní správy a podle kterého se základní správní jednotkou měly stát župy. Župní zákon nabyl k 1. lednu 1923 účinnosti, ale pouze na Slovensku, v českých zemích k nabytí účinnosti ani později nedošlo.

Definitivně byla státní správa a samospráva upravena zákonem č. 125/1927 Sb. z. a n., o organizaci politické správy,¹⁸⁹ účinným od 1. července 1928, kterým byly vytvořené župy zrušeny. Základem pro nové administrativní členění republiky se staly země (Česká, Moravskoslezská, Slovenská a Podkarpátorská). Zemi spravoval zemský úřad v čele se zemským prezidentem a zemské zastupitelstvo. Zemský prezident byl jmenovaný prezidentem republiky a byl podřízen ministru vnitra. Okresy, v jejichž čele stanul okresní hejtman, se staly nižšími správními jednotkami. V zemi České bylo vytvořeno 103 okresních úřadů a v zemi Moravskoslezské pak 45.

Po podepsání Mnichovské dohody se začala pozvolna projevovat fašizace společensko-politického života na okleštěném území. Po přijetí ústavního zákona č. 330/1938 Sb. z. a n. (tzv. zmocňovací zákon)¹⁹⁰ v prosinci 1938 začala postupná likvidace dosavadní státní správy a samosprávy. Nově vytvořený Protektorát Čechy a Morava měl mít podle čl. 3 Výnosu Vůdce a říšského kancléře o Protektorátu Čechy a Morava č.

¹⁸⁷ Zákon ze dne 29. února 1920, kterým se uvozuje ústavní listina Československé republiky. In: Sbíрка zákonů a nařízení státu Československého, roč. 1920, částka XXVI., č. 121, s. 255-267.

¹⁸⁸ Zákon ze dne 29. února 1920, o zřízení župních a okresních úřadů v republice Československé. In: Sbíрка zákonů a nařízení státu Československého, roč. 1920, částka XXIX., č. 126, s. 291-306.

¹⁸⁹ Zákon ze dne 14. července 1927 o organizaci politické správy. In: Sbíрка zákonů a nařízení státu Československého, roč. 1927, částka 57, č. 125, s. 1449-1478.

¹⁹⁰ Ústavní zákon zo dňa 15. decembra 1938 o zmocnení ku zmenám ústavnej listiny a ústavných zákonov republiky Česko-Slovenskej a o mimoriadnej moci nariadení. In: Sbíрка zákonů a nařízení státu Československého, roč. 1938, částka 110, č. 330, s. 1205-1206.

75/1939 Sb. z. a n.¹⁹¹ samosprávný charakter. Bližší úprava autonomních práv však záměrně přijata nebyla. Cílem Německé říše naopak bylo postupné omezení autonomie. V této době získaly protektorátní orgány faktickou kontrolu nad veškerou správou v protektorátu a došlo k rozpuštění samosprávných orgánů. Protektorátní správa se stala plně závislou na okupačních úřadech, a to jak na úrovni místní, tak na úrovni ústřední. Po nástupu Reiharda Heydricha do funkce zastupujícího říšského protektora začaly být odstraňovány všechny pozůstatky autonomie se záměrem splynutí zbytku českých zemí s územím říše.

Sčítání lidu

Od vzniku samostatného Československa v roce 1918 se do ustanovení Protektorátu Čechy a Morava uskutečnila na našem území dvě sčítání lidu. Ústavní rámec obou prvorepublikových sčítání představovala Ústava z roku 1920.

Československé sčítání lidu – 1921

Po vzniku nového státu se objevila aktuální potřeba evidence obyvatelstva, zjištění jeho struktury a jeho rozmístění.¹⁹² Sčítání se mělo podle tradice převzaté z doby Rakousko-Uherska konat již v roce 1920,¹⁹³ ale pro nedostatečnou přípravu, a hlavně nejasnost hranic státu, proběhlo až v roce následujícím. Zákonem č. 256/1920 Sb. z. a n. o sčítání lidu¹⁹⁴ bylo určeno, že se první sčítání lidu uskuteční v období mezi 1. listopadem 1920 a 31. březnem 1921. Následující sčítání lidu se měla

¹⁹¹ Erlaß des Führers und Reichskanzlers über das Protektorat Böhmen und Mähren vom 16. März 1939 (Výnos Vůdce a říšského kancléře ze dne 16. března 1939 o Protektorátu Čechy a Morava). In: Sbíрка zákonů a nařízení státu Československého, roč. 1939, částka 28, č. 75, s. 373-374.

¹⁹² Podle odhadu měla Československá republika při svém vzniku 28. října 1918 asi 12 955 tis. obyvatel, z toho české země 9 987 tis. obyvatel. Více viz SRB, VL. Obyvatelstvo Československa v letech 1918-1978. D, 1978, 20, s. 289-316.

¹⁹³ V roce 1919 byl stále ještě v platnosti pro české země rakouský zákon o sčítání lidu ze dne 29. března 1869 č. 67 ř. z., podle kterého se sčítání mělo konat k 31. prosinci 1920.

¹⁹⁴ Zákon ze dne 8. dubna 1920 o sčítání lidu. In: Sbíрка zákonů a nařízení státu Československého, roč. 1920, částka L., č. 256, s. 547.

konat v pětiletých intervalech¹⁹⁵ (rozdíl oproti dřívější desetileté periodě). Za vědomé uvádění nesprávných údajů a další úmyslná jednání a opomenutí, která by mohla poškodit výsledky sčítání, ledaže by se jednalo o taková jednání, která by byla postihována trestním zákonem, byly vymezeny sankce.¹⁹⁶ Výše peněžité pokuty, kterou byly oprávněny uložit politické orgány I. stolice, byla stanovena od 20 do 10 000 Kč, vedle toho nebo místo toho mohl být uložen trest vězení do 3 měsíců. K provedení zákona č. 256/1920 Sb. z. a n. bylo vydáno vládní nařízení č. 592/1920 Sb. z. a n.,¹⁹⁷ kterým byl jako rozhodný den pro první československé sčítání stanoven 15. únor 1921.¹⁹⁸

V prováděcím vl. nařízením byly jako předmět sčítání vymezeny všechny osoby v místě přítomné bez ohledu na to, zda v místě bydlí trvale, přechodně či náhodou se zde zdržují.¹⁹⁹ Sčítání bylo, stejně jako předešlá, provedeno za přítomné obyvatelstvo. Zjištění národnostní struktury v nově vytvořeném státě bylo pokládáno za politicky velmi významné a mělo přispět k potvrzení oprávněnosti vzniku samostatného Československa. Od zjišťování národnosti prostřednictvím „obcovací řeči“ (Umgangssprache) bylo upuštěno. V § 8 „Návodu, jak vyplniti jednotlivé sloupce archu“ uvádělo: „Národností jest rozuměti kmenovou příslušnost, jejímž hlavním vnějším znakem jest zpravidla mateřský jazyk. Židé mohou přiznati národnost židovskou. Nepřípustno jest vyznačovati místo národnosti příslušnost k určitému území. Národnost dětí do 14 let a osob nepřičetných se určí, pokud nejsou sčítány v bytě rodičů, podle národnosti jejich rodičů; jsou-li rodiče různé národnosti, podle národnosti toho, kdo se o ně stará; jsou-li to však oba nebo není-li to žádný z nich a ve sporných případech vůbec, podle národnosti matky. U každé aspoň 14leté a přičetné osoby dlužno zapsati onu národnost, k níž se osoba ta sama

---

¹⁹⁵ IBID. § 2.

¹⁹⁶ IBID. § 4.

¹⁹⁷ Nařízení vlády republiky Československé ze dne 30. října 1920, jímž se provádí zákon o sčítání lidu ze dne 8. dubna 1920, č. 256 Sb. z. a n. In: Sbíрка zákonů a nařízení státu Československého, roč. 1920, částka CXXV., č. 592, s. 1503-1506.

¹⁹⁸ IBID. § 1.

¹⁹⁹ IBID. § 6.

svobodně přihlásí“.²⁰⁰ Volba židovské národnosti tedy nebyla ničím podmíněna, nebyla ani vázána na znalost jednoho z židovských jazyků, ani na členství v židovské náboženské obci. Za rozhodnutím umožnit Židům přihlášení se k židovské národnosti bez ohledu na znalost židovského jazyka, byla snaha získat jejich hlasy na úkor jiných, hlavně německé (resp. na Slovensku maďarské) menšiny.²⁰¹ Vedle Židů byla přiznána svobodná volba národnosti také Cikánům. Zmíněný způsob zjišťování národnosti, vycházející z objektivního kritéria se záměrem minimalizace nátlaku na sčítané osoby ze strany vnějšího okolí,²⁰² však měl za následek rozpoutání řady ostrých diskusí, často emocionálně laděných, a to nejen mezi představiteli národnostních menšin žijících v tehdejší Československu.²⁰³ Zjištění národnostní skladby nově vytvořeného státu bylo důležité i z toho důvodu, že na poměr národností byly vázány další právní předpisy.²⁰⁴

²⁰⁰ *Sčítání lidu v Republice československé ze dne 15. února 1921*. Díl I. 1. vyd. Praha : SÚS, 1924. 276 s.

²⁰¹ Problematice uznání židovské národnosti se v poslední době věnovala Kateřina Čapková ve svém studii otisknuté na stránkách Českého časopisu historického. ČAPKOVÁ, K. Uznání židovské národnosti v Československu 1918-1938. *ČČH*, 2004, 102, s. 77-103.

²⁰² BOHÁČ, A. První všeobecné sčítání lidu v Československé republice. *ČSV*, 1921, II, s. 104-120, týž, Rádlův sociologický rozbor naší národnostní statistiky. *ČSV*, 1930, XI, s. 1-22.

²⁰³ Kritikem pojetí uplatňovaného při zjišťování národnosti při sčítáních v letech 1921 a 1930, kdy zjišťování národnosti vycházelo z objektivně ověřitelného znaku, kterým byl mateřský jazyk sčítaných osob (uplatňovaného tehdejšími statistiky v čele s docentem Boháčem) byl například profesor přírodní filozofie na Univerzitě Karlově v Praze Emanuel Rádl, který zastával názor, že národnost nelze vázat na žádný objektivní znak, ale je vyjádřením svobodného názoru jednotlivce. Obdobně i profesor Weyr připouštěl zjišťování subjektivní národnosti. Ve svých Pamětech uvádí: „Pro svou osobu byl jsem vždy přívržencem zjišťování národnostního složení obyvatelstva přímou otázkou po tom, které národnosti jest jednotlivec příslušníkem, pokud se týče cítí býti“. WEYR, FR. *Paměti. 2, Za republiky (1918-1938)*. 1. vyd. Brno : Atlantis, 2001. 518 s., s. 139.

²⁰⁴ Např. podle § 2 zákona č. 122/1920 Sb. z. a n. (jazykový zákon) soudy, úřady a orgány republiky, jejichž působnost se vztahovala na soudní okres, ve kterém podle posledního sčítání lidu žilo alespoň 20 procent státních občanů téhož, však jiného jazyka než Československého, byly povinny přijímat od příslušníků této jazykové menšiny podání v témž jazyce a vydávat vyřízení těchto podání nejen v jazyce Československém, nýbrž i v jazyce podání. Za stejných podmínek byl veřejný žalobce povinen vznést trestní žalobu proti obviněnému jiného jazyka i v tomto jazyce, po případě jen v tomto jazyce.

Výsledky prvního československého sčítání lidu byly publikovány v příslušných svazcích edice Československá statistika.²⁰⁵

Československé sčítání lidu – 1930

Podle zákona č. 256/1920 Sb. z. a n. se druhé československé sčítání lidu mělo konat již v roce 1925. Vlivem hospodářské situace,²⁰⁶ ale i praxe převažující ve většině zemí světa pořádat sčítání s desetiletou periodicitou, bylo zákonem č. 47/1927 Sb. z. a n.²⁰⁷ stanoveno prodloužení délky intervalů konání sčítání lidu na deset let.²⁰⁸ Podle § 1 se mělo druhé československé sčítání uskutečnit nejpozději do konce roku 1931. Byla opět stanovena povinnost každého uvést správně a včas všechny údaje požadované při sčítání,²⁰⁹ i sankce za udání vědomě nesprávných údajů či za jiná úmyslná jednání a opomenutí, která by mohla ohrozit nebo porušit úplnost nebo správnost sčítání za předpokladu, že se nejednalo o činnost přísněji trestnou.²¹⁰ Uvedené sankce byly opět oprávněny ukládat politické úřady I. stolice. K provedení zákona č. 47/1927 Sb. z. a n. bylo vydáno vládní nařízení č. 86/1930 Sb. z. a n. o sčítání lidu,²¹¹ které stanovilo rozhodným okamžikem pro druhé československé sčítání půlnoc z 1. na 2. prosince 1930.²¹² Oprávněným orgánem k ukládání sankcí byl stanoven okresní úřad.²¹³ Vládní nařízení dále obsahovalo demonstrativní výčet jednání, která bylo možné

²⁰⁵ *Sčítání lidu v Republice československé ze dne 15. února 1921*. 1. vyd. Praha : SÚS, 1924-1927; *Sčítání bytů ve větších městech Republiky československé ze dne 15. února 1921*. 1. vyd. Praha : SÚS, 1929. 205 s.; *Statistický lexikon v Republice československé*. Díl I. Čechy. Praha : SÚS, 1923. 586 s.; Díl II. Morava a Slezsko. Praha : SÚS, 1924. 219 s.; *Obyvatelstvo Slezska a Hlučínska v několika nejdůležitějších směrech na základě sčítání lidu ze dne 15. února 1921*. 1. vyd. Opava : Zemský statistický úřad pro Slezsko, 1924. 520 s.

²⁰⁶ Hlavním důvodem prodloužení doby mezi konáním sčítání byly finanční úspory, neboť provedení prvního československého sčítání stálo republiku asi 10 mil. korun československých. Více viz ŠUBRTOVÁ, A. Antonín Boháč - statistik a demograf. *Život a dílo. SNM*, 1977, řada A, sv. XXXI, č. 1-3, s. 77.

²⁰⁷ Zákon ze dne 17. března 1927 o sčítání lidu. In: *Sbírka zákonů a nařízení státu Československého*, roč. 1927, částka 26, č. 47, s. 405.

²⁰⁸ *IBID.* § 1.

²⁰⁹ *IBID.* § 5.

²¹⁰ *IBID.* § 6 odst. 1.

²¹¹ Vládní nařízení ze dne 26. června 1930 o sčítání lidu v roce 1930. In: *Sbírka zákonů a nařízení státu Československého*, roč. 1930, částka 37, č. 86, s. 477-481.

²¹² *IBID.* § 1.

sankcionovat a mezi kterými bylo zmíněno i působení na jiné, aby činili údaje neodpovídající pravdě.²¹⁴

Při druhém československém sčítání byla národnost²¹⁵ zjišťována také prostřednictvím mateřského jazyka.²¹⁶ § 21 vl. nařízení č. 86/1930 Sb. z. a n. vymezoval případy, kdy bylo možné uvést odlišnou národnost v porovnání s mateřským jazykem. Opět Židé mohli přiznat národnost židovskou.²¹⁷ Pokud měl sčítací komisař pochybnosti o správnosti údaje o národnosti zapsané ve sčítacím archu byl oprávněn danou osobu vyslechnout,²¹⁸ zápis národnosti ve sčítacím archu mohl změnit, ale jen se souhlasem sčítané osoby, u osob nedospělých nebo nepřičetných jen se souhlasem jejich zákonného zástupce.²¹⁹

Výsledky sčítání lidu 1930 byly publikovány v edici Československá statistika.²²⁰

---

²¹³ IBID. § 11 odst. 1.

²¹⁴ IBID. § 11 odst. 2.

²¹⁵ Velký význam, který byl přikládán správném zjištění národnostního složení v Československu, dokládá rovněž znění § 20 vl. nařízení, kde se přímo uvádí: „Zvláště údaje o národnosti musí být zjištěny řádně a přesně podle pravdy a na nikoho nesmí být vykonáván nátlak.“

²¹⁶ Při projednávání návrhu zákona č. 47/1927 Sb. z. a n. v Senátu Národního shromáždění Republiky československé zazněla ve vystoupeních senátorů z řad zástupců německých politických stran ostrá kritika na způsob zjišťování národnosti při sčítání lidu v roce 1921. Již při těchto diskuzích se objevily návrhy požadující, aby byla národnost zjišťována na základě svobodného přiznání sčítaných osob prostého jakéhokoliv vlivu. Tyto pozměňovací návrhy k zákonu však byly při hlasování zamítnuty. Více viz Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna umístěná na internetových stránkách Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR www.psp.cz/eknih/1925ns/se/stenprot/065schuz/s065001.htm. Ze zaznamenaných vystoupení však nelze dovozovat, že se německá veřejnost žijící na území Československa jednoznačně přiklonila k subjektivní volbě národnosti. Pouze v nacionalisticky protižidovsky zaměřených kruzích, které Židy nepovažovaly za příslušníky německého národa, bylo toto pojetí uvítáno.

²¹⁷ Během druhé světové války došlo ke zneužití těchto údajů získaných při předválečných sčítáních ze strany okupačních úřadů.

²¹⁸ IBID. § 22 odst. 1.

²¹⁹ Odborné diskuze týkající se způsobu zjišťování národnosti, které předcházely druhému československému sčítání lidu shrnuje článek Antonína Boháče Národnost při druhém sčítání lidu, který vyšel v časopise Statistický obzor (1931, XII, s. 14-30).

²²⁰ *Sčítání v Republice československé ze dne 1. prosince 1930*. 1. vyd. Praha : SÚS, 1934-38; *Sčítání bytů ve větších městech Republiky československé ze dne 1. prosince 1930*. 1. vyd. Praha : SÚS, 1935. 294 s.; *Statistický lexikon obcí v Republice československé*. Díl I. Čechy. Praha : Orbis, 1934. 613 s.; Díl II. Země Moravsko-slezská. Praha : Orbis, 1935. 212 s.

Domovská příslušnost

Po vzniku Československé republiky nebyly v úpravě domovského práva provedeny významné změny. Ústavní zákon č. 236/1920 Sb. ze dne 9. dubna 1920, kterým byla doplňována a měněna dosavadní ustanovení o nabývání a pozbývání státního občanství a práva domovského,²²¹ potvrdil platnost stávající právní úpravy o nabývání a pozbývání domovského práva, pokud nebyla tímto zákonem změněna.

Ke zrušení instituce domovského práva došlo na našem území po Únoru 1948 zákonem č. 174/1948 Sb. o zrušení domovského práva²²² s účinností od 1. 1. 1949.

Všeobecné občanské legitimace

Až se vznikem Československé republiky souvisí zavedení a užívání všeobecných legitimací, kterými byla prokazována totožnost občana. Všeobecné občanské legitimace byly na našem území zavedeny vládním nařízením č. 481/1919 Sb. z. a n. ze dne 8. srpna 1919,²²³ které bylo prováděcím právním předpisem k císařskému nařízení ze dne 9. února 1857 č. 31 ř. z. o zavedení nového pasového systému.²²⁴ Vl. nařízení nabylo účinnosti 1. 5. 1920 a bylo zrušeno zákonem č. 198/1948 Sb. o občanských průkazech,²²⁵ účinného od 1. 10. 1948 a následně zrušeného zákonem č. 61/1953 Sb.

Podle vl. nařízení měl každý občan Československé republiky právo požádat o vydání této všeobecné občanské legitimace,²²⁶ která

²²¹ Ústavní zákon ze dne 9. dubna 1920, kterým se doplňují a mění dosavadní ustanovení o nabývání a pozbývání státního občanství a práva domovského v republice Československé. In: Sbíрка zákonů a nařízení státu Československého, roč. 1920, částka XLVI., č. 236, s. 527-530.

²²² Zákon ze dne 30. června 1948 o zrušení domovského práva. In: Sbíрка zákonů, roč. 1948, částka 62, č. 174, s. 1292-1293.

²²³ Nařízení vlády republiky Československé ze dne 8. srpna 1919, kterým se zavádějí všeobecné občanské legitimace. In: Sbíрка zákonů a nařízení státu Československého, roč. 1919, částka XCVII., č. 481, s. 679-680.

²²⁴ Kaiserliche Verordnung vom 9. Februar 1857, über die Einführung eines neuen Paßsystemes. In: Reichs-Gesetz-Blatt für das Kaiserthum Österreich, Jg. 1857, Stück VIII., Nr. 31, s. 99.

²²⁵ Zákon ze dne 19. července 1948 o občanských průkazech. In: Sbíрка zákonů, roč. 1948, částka 70, č. 198, s. 1357-1359.

²²⁶ IBID. § 1.

sloužila k prokázání totožnosti osoby. K vydávání legitimací byl příslušný politický úřad I. instance v místě předkladatelova řádného bydliště, tam, kde byl zřízen státní policejní úřad, příslušelo vydání legitimace tomuto úřadu.²²⁷ Platnost těchto legitimací nebyla časově omezena.²²⁸ V případě vydání nové legitimace musela být stará legitimace vrácena.

Ztráta legitimace musela být bez zbytečného odkladu nahlášena politickému úřadu I. instance, resp. státnímu policejnímu úřadu, v místě žadatelova bydliště. Legitimace byla úřední listinou a její padělání či zneužití bylo trestné.

---

²²⁷ IBID. § 3.

²²⁸ IBID. § 5.

ZÁVĚR

Evidence obyvatelstva od 13. století do současnosti prodělala rozsáhlý vývoj. Z předkládaného textu vyplývá, že evidence obyvatelstva, ať již povahy jednorázové nebo průběžné či místní, lokální nebo celozemské, byly realizovány konkrétním subjektem, vždy pokud vznikla potřeba zjistit určité charakteristiky populace, potřebné jako podkladový materiál pro rozhodovací činnost subjektu. Není proto možná komparace obsahové náplně dochovaných evidencí. Právní normy upravující provádění příslušné evidence obyvatelstva ve většině případů zakotvovaly sankce, které postihovaly jednotlivce příp. města a panství především v případech záměrného udávání nepravdivých údajů či vyhýbání se evidenci.

Dále je patrné, že zpočátku měla evidence obyvatelstva charakter jednorázových soupisů populace žijící na území určité lokality (města či panství). Později se objevila průběžná evidence obyvatelstva, resp. jeho přirozené měny, a opět měla povahu lokálních evidencí prováděných v jednotlivých, zprvu nejen katolických, farnostech. První celozemskou evidencí obyvatelstva (kromě duchovenstva a vojska) uskutečněnou pouze na území Čech v polovině 17. století byl soupis poddaných podle víry. Tato evidence byla iniciována katolickou církví v souvislosti s procesem rekatolizace. První celozemskou jednorázovou (ale opakující se v pravidelných periodách) evidencí obyvatelstva provedenou k jednomu dni bylo až sčítání lidu v roce 1857.

V rámci realizovaných evidencí bylo obyvatelstvo identifikováno prostřednictvím svého jména a příjmení, které ovšem zpočátku nemělo ustálenou podobu, a dále na základě určité právní vazby k dané lokalitě (např. poddaní na sledovaném panství). Důležitou úlohu ve vývoji evidence obyvatelstva sehrály reformy císařovny Marie Terezie, neboť došlo jednak k zákazu změny příjmení osob a také v souvislosti se sčítáním lidu bylo nařízeno očíslování domů. Vedle jména a příjmení se určení místa pobytu osoby stalo dalším důležitým údajem při identifikaci osoby.

Poměrně pozdě se na našem území objevily všeobecné občanské legitimace, kterými byla prokazována totožnost každého občana. A až po druhé světové válce došlo k zavedení rodných čísel, které umožňují jednoznačnou identifikaci osoby potřebnou pro současný systém evidence obyvatelstva.

Rodná čísla zavedená v polovině minulého století byla na základě výnosu tehdejšího ministerstva sociální péče přidělována Ústřední sociální pojišťovnou v Praze a byla využívána zpočátku jen k evidenci obyvatelstva pro účely důchodového zabezpečení. Později se objevila myšlenka na základě rodných čísel zavést jednotnou evidenci obyvatelstva. Cílem uvažovaného Ústředního registru obyvatel měla být především evidence všech obyvatel a jejich demografických událostí.²²⁹ Z tohoto důvodu bylo přidělování rodných čísel vyhláškou Federálního statistického úřadu č. 55/1976 Sb. dáno do kompetence tomuto úřadu. Vlivem politicko-sociálních změn po roce 1968 byl místo Ústředního registru obyvatel zřízen Centrální registr občanů vedený ministerstvem vnitra. Tato dosud existující ústřední evidence spravovaná ministerstvem vnitra je vedena na základě ohlášení trvalého pobytu obyvatel. Ačkoliv správcem této evidence bylo od počátku ministerstvo vnitra, základní identifikátor v této evidenci (tj. rodné číslo) byl přidělován, a to až do konce roku 2002 statistickým úřadem. Od počátku roku 2003 (tj. od nabytí účinnosti § 13 - § 17 zákona č. 133/2000 Sb.) je přidělování rodných čísel v kompetenci ministerstva vnitra.

V souvislosti se vstupem ČR do EU se začalo uvažovat o zavedení bezobsahového číselného identifikátoru osoby, který by nahradil současné rodné číslo.²³⁰ Zavedení tohoto číselného údaje identifikujícího osobu je spojeno se značnými finančními nároky, a proto se nepředpokládá jeho brzké zavedení.

---

²²⁹ RATHOUSKÝ, J. K vývoji evidenčního systému obyvatelstva v ČSSR. *D*, 1970, 12, č. 3, s. 193-202.

²³⁰ ALEŠ, M. Rodná čísla odcházejí ze statistiky. *D*, 45, č. 2, s. 111-118.

PRAMENY A LITERATURA

Prameny

Prameny nevydané

NA, fond PT, č. inv. 705, 707, 758, 970, 982, 1029, 1779, 1785, 1965, 2077, 2146, 2169.

NA, fond SM-UR, č. inv. 83.

NA, fond SM R 109/45, kart. č. 1995-1997, 2001-2011.

NA, fond ČM, 1856-1883, kart. č. 2285.

NA, fond ČM, 1884-1900, kart. č. 3448, 6427.

NA, fond ČM, 1901-1910, kart. č. 6558, 7492.

Rejstřík k soupisu poddaných podle víry z roku 1651. Sestavil kolektiv autorů bývalého AMV. Praha 1954, strojopis, úvod D. Stuchlíková-Culková.

Prameny vydané

Politische Gesetze und Verordnungen für die Oesterreichischen, Böhmischen und Galizischen Erbländer, Wien, 1807, 23. Band, s. 3-131.

Reichs-Gesetz-Blatt für das Kaiserthum Österreich, Jg. 1849, Nr. 107, s. 111-112.

Reichs-Gesetz-Blatt für das Kaiserthum Österreich, Jg. 1849, Nr. 170, s. 203-222.

Reichs-Gesetz-Blatt für das Kaiserthum Österreich, Jg. 1849, Nr. 250, s. 285-287.

Reichs-Gesetz-Blatt für das Kaiserthum Österreich, Jg. 1849, Nr. 295, s. 459-469.

Reichs-Gesetz-Blatt für das Kaiserthum Österreich, Jg. 1849, Nr. 352, s. 609-620.

Reichs-Gesetz-Blatt für das Kaiserthum Österreich, Jg. 1849, Nr. 355, s. 628-632.

Reichs-Gesetz-Blatt für das Kaiserthum Österreich, Jg. 1853, Stück IV., Nr. 10, s. 65-110.

Reichs-Gesetz-Blatt für das Kaiserthum Österreich, Jg. 1857, Stück VIII., Nr. 31, s. 99.

Reichs-Gesetz-Blatt für das Kaiserthum Österreich, Jg. 1857, Stück VIII., Nr. 32, s. 100-105.

Reichs-Gesetz-Blatt für das Kaiserthum Österreich, Jg. 1857, Stück XV., Nr. 67, s. 167-249.

Reichs-Gesetz-Blatt für das Kaiserthum Österreich, Jg. 1859, Stück XIV., Nr. 58, s. 95-168.

Reichs-Gesetz-Blatt für das Kaiserthum Österreich, Jg. 1862, Stück IX., Nr. 18, s. 36-41.

Reichs-Gesetz-Blatt für das Kaiserthum Österreich, Jg. 1863, Stück XLIII., Nr. 105, s. 368-376.

Reichs-Gesetz-Blatt für das Kaiserthum Österreich, Jg. 1866, Stück V., Nr. 15, s. 21-62.

Reichs-Gesetz-Blatt für das Kaiserthum Österreich, Jg. 1867, Stück LXI., Nr. 144, s. 398-400.

Reichs-Gesetz-Blatt für das Kaiserthum Österreich, Jg. 1868, Stück VII., Nr. 12, s. 83.

Reichs-Gesetz-Blatt für das Kaiserthum Österreich, Jg. 1869, Stück XXXII., Nr. 67, s. 307-314.

Reichs-Gesetz-Blatt für das Kaiserthum Österreich, Jg. 1870, Stück XVII., Nr. 51, s. 83-84.

Reichs-Gesetz-Blatt für die im Reichsrathe vertretenen Königreiche und Länder, Jg. 1896, Stück LXXXVI., Nr. 222, s. 743-744.

Zákonník říšský pro království a země v radě říšské zastoupené, r. 1870, částka XVII., č. 51, s. 83-84.

Zákonník říšský pro království a země v radě říšské zastoupené, r. 1877, částka XXXV., č. 100, s. 211-212.

Zákonník říšský pro království a země v radě říšské zastoupené, r. 1882, částka LXIII., č. 167, s. 656-657.

Zákonník říšský pro království a země v radě říšské zastoupené, r. 1900, částka LXI., č. 145, s. 303-365.

Zákonník říšský pro království a země v radě říšské zastoupené, r. 1910, částka LXII., č. 148, s. 365-416.

Zákonník zemský a Věstník vládní pro korunní zemi Českou, r. 1850, částka XVI., č. 84, s. 121-124.

Zákonník zemský a Věstník vládní pro korunní zemi Českou, r. 1852, částka X., č. 48, s. 107.

Sbírka zákonů a nařízení státu Československého, roč. 1918, částka II., č. 11, s. 9.

Sbírka zákonů a nařízení státu Československého, roč. 1919, částka XCVII., č. 481, s. 679-680.

Sbírka zákonů a nařízení státu Československého, roč. 1920, částka XXVI., č. 121, s. 255-267.

Sbírka zákonů a nařízení státu Československého, roč. 1920, částka XXVI., č. 122, s. 268-269.

Sbírka zákonů a nařízení státu Československého, roč. 1920, částka XXIX., č. 126, s. 291-306.

Sbírka zákonů a nařízení státu Československého, roč. 1920, částka XLVI., č. 236, s. 527-530.

Sbírka zákonů a nařízení státu Československého, roč. 1920, částka L., č. 256, s. 547.

Sbírka zákonů a nařízení státu Československého, roč. 1920, částka CXXV., č. 592, s. 1503-1506.

Sbírka zákonů a nařízení státu Československého, roč. 1927, částka XXVI., č. 47, s. 405.

Sbírka zákonů a nařízení státu Československého, roč. 1927, částka LVII., č. 125, s. 1449-1478.

Sbírka zákonů a nařízení státu Československého, roč. 1930, částka 37, č. 86, s. 477-481.

Sbírka zákonů a nařízení státu Československého, roč. 1938, částka 110, č. 330, s. 1205-1206.

Sbírka zákonů a nařízení státu Československého, roč. 1939, částka 28, č. 75, s. 373-374.

- *Decem registra censuum Bohemica compilata aetate bellum hussiticum praecedente. Deset urbářů českých z doby před válkami husitskými.* Připravil k vydání Josef Emler. 1. vyd. Praha : Královská česká společnost nauk, 1881. 435 s.
- *Karel IV., státnické dílo.* K vydání připravili Marie Bláhová a Richard Mašek. 1. vyd. Praha : Karolinum, 2003. 312 s.
- MAUR, E. *Velikost českých městských obcí podle tereziánského katastru (Edice statistických dat).* In: HD 19. 1. vyd. Praha : Sociologický ústav AV ČR, 1995. s. 169-206.
- MAUR, E.; PÍŠOVÁ, D. *Sčítání konzumentů soli v Čechách roku 1702, edice pramene.* In: HD 18. 1. vyd. Praha : Sociologický ústav AV ČR, 1994, s. 7-67.
- *Nejstarší žďarské urbáře (1407, 1462, 1483).* Připravili k vydání Metoděj Zemek a Josef Pohanka. 1. vyd. Brno : Krajské nakladatelství, 1961. 170 s.
- RIEGGER, J. A. *Materialien zur alten und neuen Statistik von Böhmen,* sv. I., Prag und Leipzig 1787.
- *Sbírka zákonů a nařízení ve věcech náboženských a církevních v republice Československé : normy platné v celém území republiky – zvláštní předpisy, týkající se církví v zemích Českých.* Sestavil a poznámkami opatřil František Bednář. 1. vyd. Praha : Husova čs. Evangelická fakulta bohoslovecká, 1929. 1158 s.
- *Sčítání lidu v Republice československé ze dne 15. února 1921.* Díl I. 1. vyd. Praha : SÚS, 1924. 276 s.
- *Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna.* Tisky, stenozáznamy z jednání a usnesení od roku 1846 do současnosti. Dostupné na <http://www.psp.cz/eknih>.
- *Tereziánský katastr český. Sv. 1. Rustikál (kraje A-CH).* 1. vyd. Praha : Archivní správa ministerstva vnitra ČR, 1964. 323 s.

- *Tereziánský katastr český. Sv. 2. Rustikál (kraje K-Ž)*. 1. vyd. Praha : Archivní správa ministerstva vnitra ČR, 1966. 524 s.

- *Tereziánský katastr český. Sv. 3. Dominikál*. 1. vyd. Praha : Archivní správa ministerstva vnitra ČR, 1970. 653 s.

- VESELÝ, Z. *Dějiny českého státu v dokumentech*. 2. vyd. Praha : Epoque, 2003. 495 s.

WEYR, FR. *Paměti. 2, Za republiky (1918-1938)*. 1. vyd. Brno : Atlantis, 2001. 518 s.

- *Berní rula*.

Kraj Boleslavský. Zpracovali Aleš Chalupa, Jaroslav Čechura, Marie Ryantová. 1. vyd. Praha : SÚA, 2001. 443 s.

Kraj Čáslavský. 1. díl. Zpracoval František Beneš. 1. vyd. Praha : SPN, 1953. 454 s.

Kraj Čáslavský. 2. díl. Zpracoval František Beneš. 1. vyd. Praha : SPN, 1955. 463-1066 s.

Kraj Hradecký. 1. díl. Zpracoval Václav Pešák. 1. vyd. Praha : Státní nakladatelství učebnic, 1951. 365 s.

Kraj Hradecký. 2. díl. Zpracoval Václav Pešák. 1. vyd. Praha : SPN, 1954. 521 s.

Kraj Kouřimský. 1. díl. Zpracovala Marie Haasová-Jelínková. 1. vyd. Praha : SPN, 1952. 480 s.

Kraj Kouřimský. 2. díl. Zpracovala Marie Haasová-Jelínková. 1. vyd. Praha : SPN, 1952. 489-877 s.

Kraj Plzeňský. 1. díl. Zpracovala Marie Doskočilová. 1. vyd. Praha : SPN, 1952. 442 s.

Kraj Plzeňský. 2. díl. Zpracovaly Iva Čadková, Magda Zahradníková. 1. vyd. Praha : SÚA, 2002. 445-729 s.

Kraj Plzeňský. 3. díl. Zpracovaly Iva Čadková, Magda Zahradníková. 1. vyd. Praha : SÚA, 2003. 731-1126 s.

Kraj Podbrdský. Zpracoval Emil Hradecký. 1. vyd. Praha : SPN, 1952. 381 s.

Kraj Prácheňský. 1. díl. Zpracoval Antonín Haas. 1. vyd. Praha : SPN, 1954. 443 s.

Kraj Prácheňský. 2. díl. Zpracoval Antonín Haas. 1. vyd. Praha : SPN, 1954. 449-939 s.

Kraj Vltavský. Zpracovala Eva Lisá. 1. vyd. Praha : Státní nakladatelství učebnic, 1951. 360 s.

Kraj Žatecký. 1. díl. Zpracovala Marie Lišková. 1. vyd. Praha : SPN, 1954. 341 s.

Kraj Žatecký. 2. díl. Zpracovala Marie Lišková. 1. vyd. Praha : SPN, 1954. 347-771 s.

Doskočil, K. *Berní rula 2 : popis Čech r. 1654*. 1. vyd. Praha : SPN, 1953. 485 s.

- *Soupis poddaných podle víry z roku 1651:*

Bechyňsko 1-3. Zpracovaly a úvod napsaly Z. Kokošková, H. Sedláčková, M. Zahradníková. 1. vyd. Praha : SÚA, 1997. 867 s.

Berounsko. Zpracovala a úvod napsala H. Klímová. 1. vyd. Praha : SÚA, 1995. 355 s.

Boleslavsko 1-2. Zpracovala a úvod napsala A. Pazderová. 1. vyd. Praha : SÚA, 1994. 715 s.

Čáslavsko 1-2. Zpracovaly a úvod napsaly M. Zahradníková, E. Štrejnová. 1. vyd. Praha : SÚA, 1999. 633 s.

Hradecko-Bydžovsko 1-4. Zpracovala a úvod napsala L. Matušíková. 1. vyd. Praha : SÚA, 2000. 1539 s.

Chrudimsko 1-3. Zpracovaly a úvod napsaly A. Pazderová, L. Matušíková. 1. vyd. Praha : SÚA, 2002. 1156 s.

Kouřimsko. Zpracovala a úvod napsala H. Klímová. 1. vyd. Praha : SÚA, 1997. 218 s.

Loketsko. Zpracovala a úvod napsala E. Čáňová. 1. vyd. Praha : SÚA, 1993. 337 s.

Plzeňsko-Klatovsko 1-2. Zpracovala a úvod napsala M. Zahradníková. 1. vyd. Praha : SÚA, 2003. 717 s.

Rakovnicko. Zpracovala a úvod napsala A. Pazderová. 1. vyd. Praha : SÚA, 1996. 199 s.

Žatecko 1-3. Zpracovaly a úvod napsaly M. Zahradníková, E. Štrejnová. 1. vyd. Praha : SÚA, 1997. 759 s.

Literatura

Odborné publikace a monografie

- *Akademický slovník cizích slov*. Díl I. 1. vyd. Praha : Academia 1995. 445 s.

- BOLOGNE, J. C. *Svatby : dějiny svatebních obřadů na Západě*. 1. vyd. Praha : Volvox Globator, 1997. 390 s.

- *Dějiny Německa*. 1. vyd. Praha : NLN, 1995. 589 s.

- *Dějiny Univerzity Karlovy 1348-1990*. Díl I., 1347/48-1622. 1. vyd. Praha : Karolinum, 1995. 322 s.

- *Demografie (nejen) pro demografy*. 1. vyd. Praha : Sociologické nakladatelství, 1993. 125 s.

- FIALOVÁ, L.; HORSKÁ, P.; KUČERA, M.; MAUR, E.; MUSIL, J.; STLOUKAL, M. *Dějiny obyvatelstva českých zemí*. 2. vyd. Praha : Mladá fronta, 1996. 399 s.
- HORSKÁ, P.; KUČERA, M.; MAUR, E.; STLOUKAL, M. *Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy*. 1. vyd. Praha : Panorama, 1990. 480 s.
- HORSKÝ, J.; SELIGOVÁ, M. *Rodina našich předků*. 1. vyd. Praha: NLN, 1997. 143 s.
- JANÁK, J. *Dějiny správy v českých zemích v letech 1848-1918 se soupisy pramenů a literatury*. 1. vyd. Praha : SPN, 1987. 334 s.
- KÁRNÍKOVÁ, L. *Vývoj obyvatelstva českých zemích 1754-1914*. 1. vyd. Praha : Nakladatelství Československé akademie věd, 1965. 404 s.
- KLABOUCH, J. *Manželství a rodina v minulosti*. 1. vyd. Praha : Orbis, 1962. 281 s.
- *Kulturněhistorická encyklopedie Slezska a severovýchodní Moravy*. 1. díl (A-M). 1. vyd. Ostrava : Ústav pro regionální studia Ostravské univerzity, 2005. 586 s.
- MALÝ, K. a kol. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. 2. upravené vyd. Praha : Linde, 1999. 571 s.
- *Masarykův slovník naučný*. Díl VII. (Š-Ž). Praha : Československý kompas, 1933. 1089 s.
- MAUR, E. *Základy historické demografie*. 1. vyd. Praha : SPN, 1987. 194 s.
- NESLÁDKOVÁ, L. *Reprodukce kulturně odlišných skupin obyvatelstva jižní Moravy v novověku na příkladu křesťanů a židů*. In: Acta demographica XIV. 1. vyd. Praha : Česká demografická společnost, 2003. 255 s.
- *Obyvatelstvo českých zemí v letech 1754-1918*. Díl 1. 1754-1865. Praha : ČSÚ, 1978. 191 s.
- *Ottův slovník naučný*. XIV., XX. a XXI. díl. Praha : J. Otto, 1899, 1903 a 1904. 1066 s., 1087 s. a 1072 s.
- PEKAŘ, J. *České katastry 1654-1789 (se zvláštním zřetelem k dějinám hospodářským a ústavním)*. 2. vyd. Praha : Historický klub, 1932. 363 s.

- *Slovník českého práva : podle stavu k 1. 1. 1999*. Díl I: A-O. 2. rozš. a podstatně přeprac. vyd. Praha : Linde, 1999. 923 s.
- SRB, VL. *1000 let obyvatelstva českých zemí*. 1. vyd. Praha : Karolinum, 2004. 276 s.
- VANĚČEK, V. *Kapitoly o právních dějinách Karlovy univerzity*. 2. vyd. Praha : Spolek čsl. právníků Všehrd, 1946. 144 s.
- *Všeobecná encyklopedie o osmi svazcích*. 1. vyd. Praha : Diderot, 1999, svazek č. 5, 507 s.

Články ve sbornících a odborných časopisech

- ALEŠ, M. Rodná čísla odcházejí ze statistiky. *D*, 45, č. 2, s. 111-118.
- BOHÁČ, A. Národnost či jazyk? *ČSV*, 1921, II, s. 40-58; týž, První všeobecné sčítání lidu v Československé republice. *ČSV*, 1921, II, s. 104-120; týž, Rádlův sociologický rozbor naší národnostní statistiky. *ČSV*, 1930, XI, s. 1-22.
- BRABCOVÁ, P. *Plodnost vdaných žen v první polovině 18. století*. In: HD 25. 1. vyd. Praha : Sociologický ústav AV ČR, 2001. s. 85-100.
- ČAPKOVÁ, K. Uznání židovské národnosti v Československu 1918-1938. *ČČH*, 2004, 102, s. 77-103.
- DUŠKOVÁ, S. *Demografický vývoj Ústí nad Labem v 19. století*. In: HD 24. 1. vyd. Praha : Sociologický ústav AV ČR, 2000. s. 109-162.
- DVOŘÁČEK FR. Soupisy obyvatelstva v Čechách, na Moravě a ve Slezsku v letech 1754-1921. *ČSV*, 1924, V, s. 247-302; 1925, VI, s. 329-371.
- GABRIEL, FR. Lidnatost Čech na počátku 18. století (1. část). *D*, 1967, 9, s. 241-249.
- GABRIEL, FR. Lidnatost Čech na počátku 18. století (Dokončení). *D*, 1967, 9, s. 343-348.
- GRULICH, J. „Slavnostní okamžiky“ - svatební a křestní obřad v období raného novověku (*Závěry tridentského koncilu a pražské synody ve světle*

- jihočeských matričních zápisů z 2. poloviny 17. století*). In: HD 24. 1. vyd. Praha : Sociologický ústav AV ČR, 2000. s. 49-82.
- GRULICH, J.; ZEITLHOFER, H. *Struktura jihočeských venkovských a městských domácností v 16. a 17. století*. In: HD 23. 1. vyd. Praha : Sociologický ústav AV ČR, 1999. s. 31-84.
  - HOLUBOVÁ, M. *Obyvatelstvo dobrovické farnosti v Soupisu poddaných podle víry*. In: HD 26. 1. vyd. Praha : Sociologický ústav AV ČR, 2002. s. 37-61.
  - HORSKÝ, J. Příspěvek ke studiu venkovské poddanské čeledi v 16.-18. století (panství Třeboň-sonda). *AČ* 1993, 43, s. 145-165.
  - HRADECKÁ, VL. Matriky se vedou přes 500 let. *VS*, 11, 2000, č. 42. Dostupné na <http://www.mvcr.cz/casopisy/s/2000/0042/42tema.html>.
  - JANÁK, J. *Domovské právo ve starém Rakousku a v ČSR*. In: Pocta akademiku Václavu Vaněčkovi k 70. narozeninám. 1. vyd. Praha : Univerzita Karlova, 1975. s. 147-167.
  - KAČEROVÁ, E. *Sňatečnost v 17. a 18. století ve světle matrik pražské farnosti Panny Marie pod řetězem*. In: HD 28. 1. vyd. Praha : Sociologický ústav AV ČR, 2004. s. 35-54.
  - KŘIVKA, J. *Význam poddanských seznamů pro demografické bádání*. In: HD 4. 1. vyd. Praha : Sociologický ústav AV ČR, 1970. s. 50-58.
  - KŮRKA, P. B. *Dva zpovědní seznamy farností svatého Valentina na Starém městě pražském*. In: HD 27. 1. vyd. Praha : Sociologický ústav AV ČR, 2003. s. 37-62.
  - LÁNÍK, J. Vývoj sčítání lidu – jakou roli sehrály v sčítání specializované instituce? *VS*, 11, 2000, č. 51/52, s. 54-55; týž, Vývoj sčítání lidu – kdy je nejvhodnější doba na sčítání? *VS*, 11, 2000, č. 51/52, s. 56-57.
  - MATUŠÍKOVÁ, L.; PAZDEROVÁ, A. *Věkové složení dětí v "Soupisu poddaných podle víry z roku 1651"*. In: HD 17. 1. vyd. Praha : Sociologický ústav AV ČR, 1993. s. 53-63.
  - MAUR, E. Církevní matriky jako historický pramen (se zvláštním zřetelem k historické demografii). *SAP*, 1970, XX, s. 425-457; týž, *O počátcích a vývoji církevních matrik se zvláštním zřetelem k českým poměrům*. In: HD

3. 1. vyd. Praha : Sociologický ústav AV ČR, 1969. s. 4-19; týž, *Vývoj matričního zápisu v Čechách*. In: HD 6. 1. vyd. Praha : Sociologický ústav AV ČR, 1972. s. 40-58; týž, *Církevní soupisy obyvatel v katolické a protestantské Evropě*. In: HD 4. 1. vyd. Praha : Sociologický ústav AV ČR, 1970. s. 4-18; týž, *Urbanizace Čech v raném novověku*. In: HD 25. 1. vyd. Praha : Sociologický ústav AV ČR, 2001. s. 5-64; týž, *Čeled' a tovaryši v Čechách v soupisu podle víry z roku 1651*. In: HD 23. 1. vyd. Praha : Sociologický ústav AV ČR, 1999. s. 85-135; týž, *Problémy demografické struktury Čech v polovině 17. století*. ČsČH, 1971, XIX, s. 839-870;
- MAUR, E.; HORSKÁ, P. *Poznámky k otázce dlouhodobých populačních trendů na území ČSR*. In: Acta demographica IV. 1. vyd. Praha : Česká demografická společnost, 1981. s. 15-59.
  - MELKESOVÁ, M. *Adhiberi solent, qui compatres vocantur. Kmotrovství ve venkovském prostředí raného novověku na základě výzkumu chýnovské farnosti*. In: HD 27. 1. vyd. Praha : Sociologický ústav AV ČR, 2003, s. 63-120.
  - NUHLÍČEK, J. *Matriční listinné doklady a jejich hodnota*. AČ, 1969, 19, s. 91-97.
  - PEKAŘ, J. *Prvé sčítání obyvatelstva v Čechách*. ČČH, 1914, 20, s. 330-334.
  - PEŠEK, J.; ŠAMAN, D. *Studenti z Čech na zahraničních univerzitách v předbělohorském čtvrtletí*. In: ÚSH. 1. vyd. Ústí nad Labem : Archiv města Ústí nad Labem, 1983, s. 173-218.
  - PITRONOVÁ, B. *Otázka národnosti v rakouských statistikách (1880-1910)*. SISb, 1970, 68, s. 242-257.
  - POKLUDOVÁ, A. *Mezigenerační sociální mobilita vzdělaných občanů na přelomu 19. a 20. století v Opavě na základě církevních matrik sňatků*. In: HD 26. 1. vyd. Praha : Sociologický ústav AV ČR, 2002. s. 101-122.
  - PRAŽÁK, VL. *Otázka z praxe práva domovského*. Právník, 1886, XXV., s. 109-115.
  - RATHOUSKÝ, J. *K vývoji evidenčního systému obyvatelstva v ČSSR*. D, 1970, 12, č. 3, s. 193-202.

- SELIGOVÁ, M. *Geografická mobilita poddaného obyvatelstva v 1. polovině 18. století ve světle poddanských seznamů*. In: HD 28. 1. vyd. Praha : Sociologický ústav AV ČR, 2004. s. 55-109.
- SRB, VL. *Obyvatelstvo Československa v letech 1918-1978*. D, 1978, 20, s. 289-316.
- STEINBACHOVÁ, L. *Ke kritice spolehlivosti zповědních seznamů pražské arcidiecéze*. In: HD 23. 1. vyd. Praha : Sociologický ústav AV ČR, 1999. s. 137-150.
- ŠTĚRBOVÁ, B. *Sňatečnost a sňatková migrace ve farnosti Střelské Hoštice v letech 1645-1890*. In: JSH LVIII. 1. vyd. Tábor : Jihočeská společnost pro zachování husitských památek, 1989. s. 125-136; táž, *Vývoj sňatečnosti ve Střelských Hošticích v letech 1891-1999*. In: HD 23. 1. vyd. Praha : Sociologický ústav AV ČR, 1999. s. 151-182.
- ŠUBRTOVÁ, A. *Antonín Boháč - statistik a demograf. Život a dílo*. SNM, 1977, řada A, sv. XXXI, č. 1-3, s. 77.
- URFUS, V. *Právní postavení námezdních pracovníků u nás v 16. až 18. století*. PHS, 1956, 2, s. 198-242; týž, *Český merkantilista Jan Kryštof Bořek a jeho sbírka*. ČNM, 1971, 140, s. 71-83; týž, *Český státoprávní patriotismus a první polovina 18. století a jeho nacionální rysy: merkantilista J. K. Bořek a strahovský opat Marian Hermann*. In: Bohuslav Balbín a kultura jeho doby v Čechách : Sborník z konference Památníku národního písemnictví. 1. vyd. Praha : Památník národního písemnictví, 1992. s. 70-77.

SEZNAM UŽITÝCH ZKRATEK

AČ	Archivní časopis
AMP	Archiv hlavního města Prahy
AMV	Archiv ministerstva vnitra
atd.	a tak dále
AV ČR	Akademie věd České republiky
C. k.	císařsko-královský, -á, -é
č.	číslo
ČCH	Český časopis historický
č. inv.	číslo inventáře
ČM	České místodržitelství
ČNM	Časopis Národního muzea
ČsČH	Československý časopis historický
čsl.	československý, -á, -é
ČSV	Československý statistický věstník
D	Demografie
HD	Historická demografie
IBID.	Ibidem (tamtéž)
Jg.	Jahrgang
JSH	Jihočeský sborník historický
kart. č.	karton číslo
mj.	mimo jiné
NA	Národní archiv
např.	například
min.	ministerstvo
NLN	Nakladatelství Lidových novin
Nr.	Nummer
odst.	odstavec
PHS	Právně historické studie
příp.	případně
PT	Sbírka patentů

r.	rok
resp.	respektive
roč.	ročník
ř. z.	říšský zákoník
s.	strana
Sb.	Sbírka zákonů
Sb. z. a n.	Sbírka zákonů a nařízení
SAP	Sborník archivních prací
SISb	Slezský sborník
SM	Stará manipulace
SM-UR	Stará manipulace – sbírka urbářů
SNM	Sborník Národního muzea
SPN	Státní pedagogické nakladatelství
SÚA	Státní ústřední archiv
SÚS	Státní úřad statistický
tj.	to jest
tzv.	tak zvaný, -á, -é
ÚSH	Ústecký sborník historický
VI.	vládní
VS	Veřejná správa
vyd.	vydání

OBRAZOVÁ PŘÍLOHA

Seznam ukázek

- 1) Ukázka stránek z urbáře z roku 1571, vedeného na panství Rychnov nad Kněžnou, uloženo v NA, fond SM-UR, č. inv. 83
s. 77-78
- 2) Stránky z matriky křtů, sňatků a pohřbů brněnské farnosti sv. Petra a Pavla, uloženo v Archivu města Brna pod signaturami S 2/3, S 2/14 a S 2/28
s. 79-81
- 3) Úvodní strana matričního patentu z roku 1784, uloženo v NA, fond PT, č. inv. 2077
s. 82
- 4) Ukázka ze soupisu obyvatel podle víry z roku 1651, uloženo v NA, fond SM, R 109/45 kart. č. 2003
s. 83-84
- 5) Patent o sčítání lidu z roku 1770, uloženo v NA, fond PT, č. inv. 1785
s. 85-87
- 6) Formulář domovského listu, příloha nařízení min. vnitřních záležitostí č. 84 ze dne 23. dubna 1850
s. 88
- 7) Ukázka domovského listu obce Račice, uloženo v NA, fond ČM, 1901-1910, kart. č. 7492
s. 89
- 8) Ukázka sčítacích archů užitých při sčítání v roce 1900, příloha nařízení min. vnitra č. 145 ze dne 25. srpna 1900
s. 90-92
- 9) Ukázka sčítacích archů užitých při sčítání v roce 1910, příloha nařízení min. vnitra č. 148 ze dne 20. srpna 1910
s. 93-96
- 10) Ukázka vyplněných sčítacích archů užitých při sčítání v roce 1921, uloženo v AMP
s. 97-99

Erbari.

Der Herrschaft Reichnam

sambt derselben Stat und Dorfschaffere. was dieselb der
König: Kai: ayt: Durch sein allvergnundigistm Herrm
Jarlighnam auf dem Termin als Georg Kunt Kalli zu
parnen guld. Contraidt hundert drey. Schuldverwandt
Koboln, an gnawis zu sein zugroben und zu sein schul.
dig durch den gnawis zu sein. Drey und nicht fallt und die
Nutzungen. Allob auf die hoch großh. Hof. Dreyzig
Groschen und den großh. Hof. Drey. Drey und nicht ge.
rait. Wird folgt

als aus dem 12. g. l. 1541.

Tichenberg.

Virzid Vychtarz . . . . . 23. gl.
Ljnr . . . . . 7.

Maif domatijku^c . . . . . 22. gl. $6\frac{1}{2}$ gl.
Ljnr . . . . . 7.

Kovarz Ljra . . . . . 7. gl
Ljnr . . . . . 2.

Polivka . . . . . $3\frac{1}{2}$ gl

Lamolta . . . . . $7\frac{1}{2}$ gl
Ljnr . . . . . 2.

Chypt . . . . . 18. gl
Ljnr . . . . . 7.

Maczkijun . . . . . $17\frac{1}{2}$ gl.
Ljnr . . . . . 4.

Maypt . . . . . 5. gl

Baptizatus	Pag. 99 Baptizans	A. 1768 Baptizati Parentes	Patrini	Substituti
<u>Anno 1768</u>				
<u>Januarius</u>				
Juliana	P. P. Francisca Jos. Kundera	Georgius Wölf Elisabeth	Thomas Pinder, Eva Fragnerin metenses	
ex meta Anna Josepha	Idem	Magdalena Krupin	Josephus Strnat, homo ejus uxor metenses	
ex meta Ferdinandus Vinc.	Idem	Rosalia Dobrotesina	Ferdinandus Kernixer, Anna Stifflin civis brun.	
ex meta Joannes gemini Anna Maria	Idem	Catharina Staud. Magno Mezzerio	Joannes Just Servilis Anna Heiningerin civis Andreas Kautni metens. Anna Holupsin Zabrdojiceni	
ex meta Veronica	Idem	Wenceslaus Kusch Veronica	Georgius Klein lanio, homo Anna Maria Feilkin vinipola	
<u>Februarius</u>				
ex meta Mathias	Idem	Carolus Kizepitzky Catharina	Josephus Perscher civis brun. Anna Pzisin metensis	
ex meta Anna Josepha	Idem	Joannes Kuzera Anna	Martinus Kotzmann Anna ejus uxor metens.	
ex meta Theresia	Idem	Philippus Schmid Rosalia	Jacobus Klinger, Theresia Schanin metenses.	
ex meta Josephus	Idem	Elisabeth Klejalin	Joannes Pellaek metens. Eleonora Pirkin Servily	
<u>Martius</u>				
ex meta Josephus	Idem	Josephus Germas Catharina	Martinus Hartl, Rosa- lia Pinderin metenses	
ex meta Maria Josepha	Idem	Antonius Florian Anna	Josephus Trebner civis Anna Pzisin metensis	
ex meta Josephus Mathias	Idem	Josephus Maeh Justina	Mathias Kanke ex meta Marina Kirzilin ex nova platea	

Opulati Pag. 29 Opulans Testes Anno 1765 Cum v sine Denuntiatio Vispons.

<p>estus Juvenis Josephus Vittrich et Disabeha Feiglin</p>	<p>Franciscus Jos. Kundera</p>	<p>Bartholomeus Winkler Ignatius Sroß mekay</p>	<p>cum sine</p>	
<p>estus Juvenis Dominicus Schmi cum Joanna filia Viti Pavlicz</p>	<p>Idem</p>	<p>Matthias Wolner Paulus Narzini mekay</p>	<p>cum sine</p>	
<p>Summa 8 1/2</p>				

Anno 1766

September.

<p>estus Janaczez cum Disabeha Alendin ex meta</p>	<p>Idem</p>	<p>Wenceslaus Gromann Jacobus Martinez</p>		
---	-------------	---	--	--

October

<p>Honestus Juvenis Mathaus deff Mathoi Fentzl ex Boemia cum honesta virgine Magdalena relicta filia lau. vitz Almstein</p>	<p>Idem</p>	<p>Matthaus Wolner Ignatius Tucez Metenses</p>		
--	-------------	--	--	--

Anno 1767

Januarius

<p>Antonius Florian faber lignarij cum Anna Maria filia Joannis Welsch</p>	<p>Idem</p>	<p>Wenceslaus Gromann Josephus Urban</p>	<p>cum sine</p>	
<p>Honestus Juvenis Laurentius filius Laurenty Smolin cum honesta Vidua Monicea post defunctum Casparum Andraschex</p>	<p>Idem</p>	<p>Tobias Konciz Martinus Ctschleb</p>	<p>cum sine</p>	

Dies mensis	Aeg. Ob. An. 1762 Mortuus	Parentes	Locus Sepulture	Provisio
		<u>October.</u>		
11.	Ex meta Rosalia Septiman. 5	Francisci Zihak	in novo Cemeterio	
26	ex meta Joannes an. 1 1/2	Laurentii Tomann	in novo Cemeterio	
		<u>November.</u>		
3	ex meta Simon dierum 5	Maximiliani Cardes	in Cemeterio metensi	
7	ex meta Josepha an 8 filia	Maximiliani Hampl	in Cemeterio metensi	extreme u. meta
12.	ex meta Franciscus Seraph. dier. 12	Georgii Alitichovszky	in novo Cemeterio	
13	Ex monte S. Petri Josephus Urtica an. 75		in Crypta S. Barbare	provisio
eodem	ex meta Maria Votjzin Vidua an. 50		in novo Cemeterio	provisio
21	ex meta Magdalena mensium 3	Joannis Klein	in Cemeterio metensi	
22.	ex meta Theresia an. 23 filia	Juditha Priesin Vidua	in Cemeterio metensi	provisio
23	ex meta Cisabeth an. 1. filia	Martini Janaczek	in novo Cemeterio	
26	ex meta Juditha an. 1/2 filia	Pauli Walex	in novo Cemeterio	
29	ex monte S. Petri Luna Maria Pehlin an. 55		in Crypta Collegiate Cemeterio S. Petri, et. S. Martini	provisio
		<u>December.</u>		
28	Ex meta Thomas dierum. 8.	Cisabeth Prabriz	in novo Cemeterio	
31.	ex meta Maria Anna an. 2.	Theresie Hanszin	in novo Cemeterio	
	Summa Mortuorum.			00.

Wšy Zoze Druhý, z Boží
milosti wyvolený římský Císař,
po všickny časy Nezmnožitel Říše, w Germánii,
též Zberský, Český, Gallický a Ludoměřský Král,
Arcykníže Nalaušské, Begwoda Burgundský a Lo-
tharyngský etc. etc.

Na registrach neb zápisích odawel, narození, a zemřeni ne-
genom weřejné správě země, nýbrž také samotným rodům
neb familym welice záleží. Weřejná správa země nabývá
z nich vžitečnou znanost o rozmnožení neb vmenšení manžel-
stwa, o přirůstku a zhodku narozených, a o rozmnoženém
neb zmenšeném měni lidí. Samotným familym slaužwa-
jí w mnohých případoslech za předswěděugjey důkazy, a ne-
zjádka býwagj podstara práwních rozsudkůw, gínžto staw
městčiana a celých přibuzenstwj podrobený gest. Š toho zá-
kladu gšine powinni š dobremu našsich poddaných tu péči pro-
vlázati, a těm zápisůw, glichž spůsob a hodnowěrnost až po-
sawáde ljhosti gedineho člověka swěřený byl, takowý wád pře-
depsati, gcnžby ge negenom š tomu aumyslu potřebněgssj učinil,
nýbrž také s wšseobecnu stegnostj spolu práwni bezpečnost w
sobě obsahowal. Pročež

§. 1. Každý Saráe na své osadě tři rozdílné knižky po-
wede: gednu pro odawky, druhau š zaznamenanj narozených,
a třetj pro zápis zemřelých. Knjha odawel musy podle přílo-
ženeho formuláre pod Tro. 1. následugjey rubryky msti. M. 1.

Moř,

ad PT 20.77

Imena Libru	Delo	Ime	Leto	Priloga	Priloga	Priloga	Priloga
Matěj Runkl	---	Jodrus	69				
Anna	---	Manzella	56				
Kryštof	---	Jon	21				
Kryštof Seclner	---	Halvnik	39				
Kryštof	---	Manzella	32				
Luzna	---		8				
Anna	---	Jedoti	4				
Juzanna	---		2				

Wes Favorizce

Jan Evogina	---	Ugostav	50				
Mikhalena	---	Manzella	30				
Matěj	---		9				
Jan	---	Jedoti	2				
Katerzina	---		11				
Jovotga	---		5				
Jan Manke	---	Geledin	20				
Mandelena Dedilkova	---	Demla	15				
Katerzina Duzmaison	---	Halvnik	11				
Matějůs Jefomen	---	Jodrus	70				
Anna	---	Manzella	50				
Grizik	---	Jodrus	20				
Kryštof	---	Manzella	16				
Martin Opucal	---	Jodrus	60				
Barbora	---	Manzella	80				
Jan Jirpfer	---	Jodrus	40				
Luzna	---	Manzella	39				
Jan	---		11				
Maryana	---		2				

Doklad z Prahy, Praze

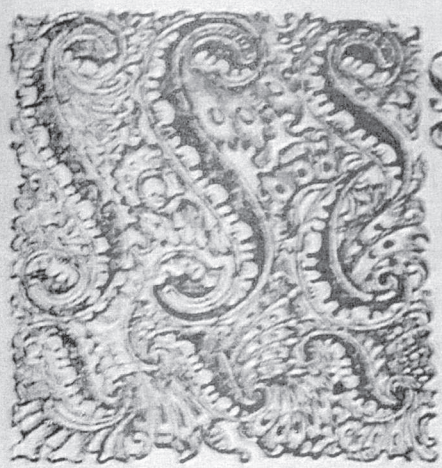

Imena Lidu +	Podjetje	Ime	Leto	Priloga	Priloga	Priloga
Juzanna Zbigniewski	Podjetje	Jadwiga	32			
Martin		Ign	4			
Matej Migalka		Dellala	20			
Mandalena		Manjila	18			
Jan			3			
Opizik		Doci	1			
Matej			8.5.18			
Jalub Marciszka		Golecin	8			
Dozyna Marciszka		Jana	6			
Jan Bartosz		Dellala	40			
Anna		Manjila	30			
Jan			16			
Barnol			14			
Opizik			22			
Manjila		Doci	20			
Matej			8			
Anna			6			
Dozoga			4			
Opizik Galancka		Dellala	40			
Anna		Manjila	30			
Jan			10			
Opizik			1/2			
Maryana		Doci	5			
Anna			3			
Juzanna		Podjetje	20			
Opizik Janja	Podjetje	Dellala	28			
Salomena		Manjila	20			
Jan		Ign	3			
Jan Malicki		Janusz	8			
Dozoga milibon		Diabla	23			
Jalub Trogina		Jadwiga	20			
Dozoga		Manjila	20			
Matej		Doci	4			
Opizik		Doci	1			

Opizik Janja

S Marya Se-
rezya ; Bój Mi-
losti owdowela Rzym-
ská Císařowna, Králowna
Šherská, Czeská, Dalmát-
ská, Šharmátská, Głowanská ; Arcy- Kněžna
Kafauská ; Kněžna Burgundská, Štyrská, Ko-
ryntánská, a Kránská, Velká Kněžna Gedmibrad-
ská ; Markraběnka Morawská, Kněžna Braband-
ská, Šimburgská, Lucenburgská, Šelderská, a
Širtenbergská ; w Wrechnim a Dolnim Šlezsku,
Štednolánská, Štantuánská, Šarmazánská, Šia-
centynská, a Šuastalská ; Kněžna Šhwabská,
Knižo-Šraběnka Šabsburgská, Šlanderská, Šy-
rolská, Šenegawská, Šyburkgská, Šerešská, Šra-
dysštská, Markraběnka Šwate Rímské Ríši,
Šurgawská, w Šornj a Dolnj Šuzicy ; Šraběn-
ka Šamurská ; Panj na Šyndyšmarku, a Še-
chelská ; r. r. owdowela Kněžna Šotryngská a
Šarská ; Velká Kněžna Šosškánská, r. r.

S Kazugeme Šassým Šemšým Guberniim, Władaištwým,
Šemšým Auřadum, Šemšým Šegtmanštwým, Arag-
šým Šegtmanum, Štarššým Šemě, Práwa Mocnost ma-
gicým, Wrechnostem, Magistrátum, Obywatelum, a Pod-
da

daným, gakebokoliw Dústogenstwí, Stawu, Auřadu, neb Powaby omi gřau, w Nassém společném Králowstwí Czestém, pak dolních a wně Rakauských dědičných Zemích Nassí Cysářskau Králowškau a Demo Ruzjetcy Milost, a dáwáme wam tuto k Wyrozumění :

Poněwadž gřme my s Melibkau wyrozuměly, že w trwagicy posledněgřsy Wogně rozličnj Poddaný z swé šiwnosti, Gruntu, od Sen a Děti k wogenskymu Stawu pryč wzati, neb štrz nasylne Dostawowanj Rekrut, nebolžto Nowáčků mnohonasylným Spůsobem wtlaceni, a vsauženi byli, Nam ale nic wjce na Srdecy neležj, než potřebnau wogenskau Moc w takowe Mjře zachowati moci, aby Měšťian a Sabrykant, neb Dlnj při swé ručnj Prácy, a Obchodu, Sedlák pak při swým Gruntu pokojně zůstati, gedinj Synowé, y gedinj Dcer Muži, Commercialnj Ržemeslnicy nech Mistrowé, Towaryšsy, a Včedlnicy, neb k dokoliw giný šyce k volnj Prácy, a Wzděláwanj Polj, Ržemeslu, Dlnám, a ručnj Prácy potřebný, přitom bez Šahuby ponechán býti mohl.

Pročez gřme za potřebně wynalezly, wšseobecné Popsánj Dussy narjđiti, a napotom onen Prostředek pewně vsađiti, kterakby na mjstě dosawádnjho, Poddanýmú tak těžce wwaleneho Rekrutyrowanj, kđežtoby žádný gistý nebyl, na ginšsy gednomu každýmú bezvgemný, a prospěšný, a Rekrutowi neb Nowáčkowi samýšnu přjgemný Spůsob, kđyž on štrze wwedene Dowolenj negwětšsy Čzas w Roce, gestliže chce, při Swých zůstati, a w swém Mjstě Nawozem negařkau Šasľuhu zegřtati může, zbrogný Staw k wšseobecné Obětaně w Gistotu postawen býti mohl.

K tomu Cylí a Roncy má se to wšseobecné Popsánj od Kragských Komisářů, a wogenských Officýřů společně štati, a nápodobně gest y Sepsánj tažnjho Dobyřka, a Spočtění Domů, dle toho od nás předeřsanýho Spůsobu, a Powaby k Předeřzetj.

My se tedy nadáti ráčjme, že Nassý wěrnj Poddaný tomuto wšseobecnému Popsánj sebe poslušně podmňnanti, wšpolek Doma pokojnj zůstati, y tež šwug tažnj Dobyřek k Sepsánj wykázati, aniž takowý z Nedowěry zassowati, aniž šyce odstraniti hleděti budau, poněwadž w tom pokojném

nem vsedlj, a Vžjwánj žádný sužowán, aniž někomu ge-
diný Kus násylným Spůsobem odňat býti nemá.

Patliby ale proti lepššymu Vládánj geden neb drubý
Poddaný se těmúz Popsánj wyhnauti, se skowati, neb do-
konce odběhnauti, y swúg taznj Dobyteč vkrýti měl; tak
gest Vlasse přjssná Wúle, a Poručenj, že prwněgššý, kdeby-
koliw dopaden byl, zadržán, a k dwau-letnjmu Pewnosti Stra-
wenj dodán, posledněgššý ale, tu kde se nagde, stracen, neb
propadnut býti má.

Podle čehož tedy geden každý se poslussně spravowati,
a před Skodau, a Strátawu hágiti wěděti bude.

Neb w tom pozustává Vlasse přjssná Wúle, a Miněnj.
Dáno w Praze Dne 9ho Dubna 1770. Roku.

Marya Terezya.

Filipp Grabě z Kollowrat.

Ad Mandatum Sacrae Caesareae
Regiaeque Majestatis ex Consilio
Regii Gubernii.

Emanuel Ledwinka z Adlersfels.

Formulář.

Země korunní .....
 Kraj ..... Podkrají.....
 Číslo .....(rejstříku).....

List domovský

jímžto níže psaní představení obce vysvědčují,
 že:

jméno .....
 zaměstnání .....
 stáří.....
 stav (svobodný nebo ženatý).....
 místo, kde se zdržuje.....
 náleží do společnosti obce.....
 ....., a že mu v ní přísluší právo do-
 movské.

Tentýž jest:

postavy .....
 má vlasy.....
 „ oči.....
 „ zvláštní znamení.....
 mluví .....

List tento platí na čtyry léta.

..... dne .....18.....

Vlastnoruční podpis
 strany:

Podpis
 představeného obce
 a výborů:

Formulare.

Kronland.....
 Kreis..... Bezirks-Hauptmanschaft .....
 Nro. ....(des Registers) .....

Heimathsschein

womit von dem gefertigten Gemeindevorstande
 bestätigt wird, dass:

Name .....
 Beschäftigung .....
 Alter .....
 Stand (ledig oder verheirathet).....
 Aufenthaltsort .....
 in den Verband der Gemeinde.....
 .....gehöre und in derselben das Hei-
 mathsrècht besitze.

Derselbe ist:

von Statur .....
 hat Haare.....
 „ Augen.....
 „ besondere Kennzeichen.....
 spricht.....

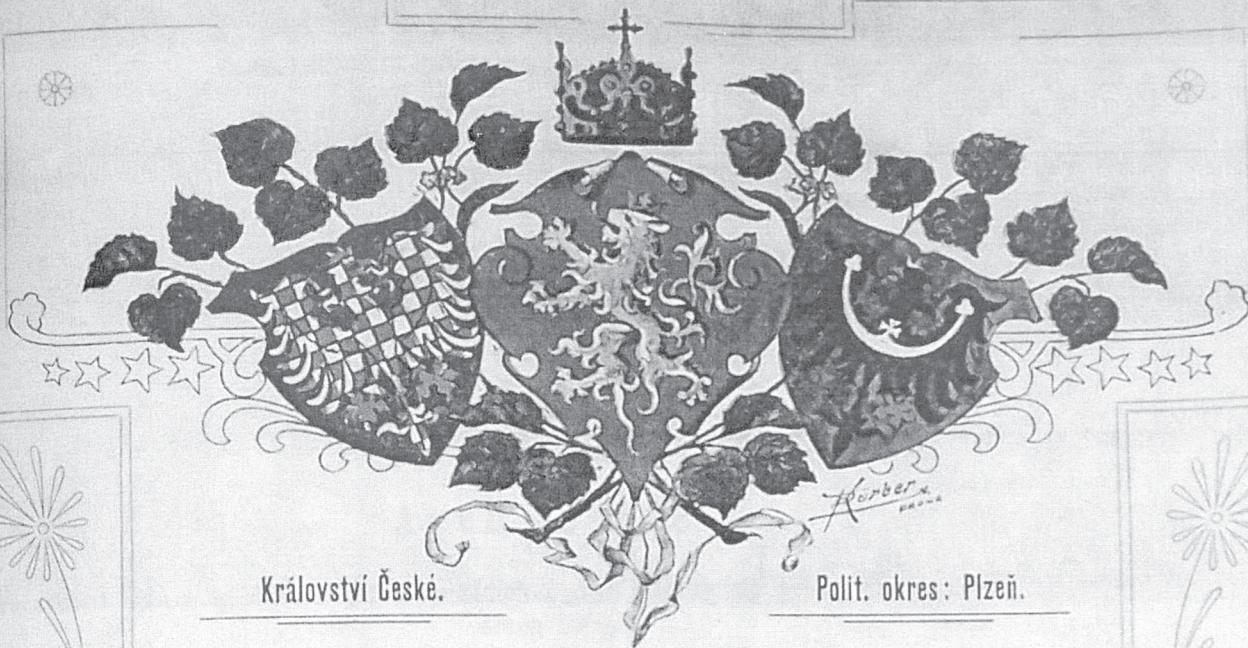
Dieser Schein ist auf die Dauer von vier Jah-
 ren gültig.

..... den .....18.....

Eigenhändige Unterschrift der Partei:

Unterschrift
 des Gemeindevorstehers und der
 Ausschussmitglieder:

Království České.

Polit. okres: Plzeň.

List domovský,

jímžto obec **RAČICE** stvrzuje, že

jméno: .....

charakter neb zaměstnání: .....

věk (narozen): .....

stav: .....

má v této obci právo domovské.

V Račicích, dne 190

Podpis vlastní ruky toho, komu se list domovský vydá:

Radní:

Jménem obce:

Starosta:

Země: . . . . .
 Politický okres: . . . . .
 Místní obec: . . . . .

Osada: . . . . .
 Ulice nebo náměstí: . . . . .
 Číslo domu: . . . . .
 Číslo bytu: . . . . .

I.

Arch sčítací

pro sčítání lidu a nejdůležitějších domácích zvířat užitkových podle stavu ze dne 31. prosince 1900.

(Pro místa, ve kterých se byty stručně popisují.)

➡ Při vyplňování rubrik tohoto archu sčítacího spravovati se jest pečlivě přidaným poučením.
 ➡ Arch sčítací, řádně vyplněný, odevzdán buď dne 3. ledna 1901 vlastníkovi domu nebo jeho zřízenci.

➡ Kdo by se sčítání vyhnul nebo něco nepravdivého udal, aneb jinak nedostál povinnosti své, předpisem o sčítání lidu uložené, potrestán bude peněžitou pokutou až do 40 K, nebo jestliže by nemohl zaplatiti, vazbou až do 4 dnů.

Po vyplnění vnitřní stránky archu sčítacího napsány buďte tyto údaje: I. z koho skládá se strana v domě bydlící a úhrnný počet přítomných osob, II. poloha, části bytu a k čemu bytu se užívá:

I. Z koho skládá se strana v domě bydlící a úhrnný počet přítomných osob:

- 1. Rodinní členové majetníka bytu (počítajíc k nim i jeho) . . . . .
- 2. Osoby v podnájmu bydlící . . . . .
- 3. Nocleháři . . . . .
- 4. Všelící služebníci . . . . .
- 5. Hosté a jiné osoby . . . . .

Veškerý úhrn přítomných osob . . . . .

Úhrn přítomných osob z rubriky 25 a 26

III. Popis bytu:

- 1. Kde nalezá se byt?
  - { ve sklepe (suterénu)? . . . . .
  - { v přízemí (parteru)? . . . . .
  - { ve vyvýšeném přízemí? . . . . .
  - { v polopatře (mezzanině)? . . . . .
  - { v kolikátém poschodí? . . . . .
  - { v podkroví? . . . . .
- 2. Kolik částí
  - { pokojů? . . . . .
  - { komor (kabinetů)? . . . . .

Země:	Ulice nebo náměstí: . . . . .
Politický okres:	Číslo domu { orientační číslo: . . . . . popisné číslo: . . . . .
Místní obec:	
Osada:	Číslo bytu: . . . . .

I.

O z n a m o v a c í l í s t e k

ke

sčítání lidu a nejdůležitějších domácích užitkových zvířat podle stavu ze dne 31. prosince 1910.

(Pro místa, ve kterých se bytové poměry nevyšetřují.)

Při vyplňování tohoto oznamovacího lístku spravovati se jest pečlivě poučením (formulář IV).

Řádně vyplněný oznamovací lístek buď odevzdán dne 3. ledna 1911 vlastníkově domu nebo jeho zřizenci.

Kdo by se sčítání vyhnul nebo něco nepravdivého udal aneb jinak nedostál své povinnosti, předpisem o sčítání lidu uložené, ač nehodí-li se případ k řízení podle trestního zákona, bude podle § 30 dotčeného předpisu potrestán peněžitou pokutou od 2 až do 40 K, nebo kdyby nemohl zaplatiti, vazbou až do 4 dnů.

Země: Čechy
 Soudní okres: Praha I. Hor. nov. Město a Vyšehrad
 Obec: Praha
 Osada: Praha I.
 (Městská čtvrť)

Archiv hl. města Prahy

Ulice neb náměstí: Vojševská

Číslo domu: 1012

poplanské (staré): 212

orientační (nové): 6

Sběrný arch domovní.

Sběrný arch domovní vyplní sčítací komisař na základě sčítacích archů téhož domu (§ 13. instrukce). Sčítací archy srovná podle čísel bytů. Sčítací archy neopatřené číslem bytu zařadí za poslední číslovaný sčítací arch. Je-li byt obýván, udělá ve sloupci 2. kolmou čáru, je-li neobýván, udělá kolmou čáru ve sloupci 3. Do sloupce 4. napíše jméno majitele bytu a do sloupce 5. zapíše poslední řadové číslo sčítacího archu, udávající zároveň počet osob v bytě přítomných. Je-li třeba nějakého zvláštního sdělení, učiní tak ve sloupci 6. **Na konec provede součet ve sloupci 2., 3. a 5.**

Jméno majitele domu: Václav Droužil

Řadové číslo bytu	Byt jest		Jméno majitele bytu	Úhrn přítomných osob	Poznámka
	obýván	neobýván			
1	2	3	4	5	6
1. III.	✓		Černá Anna	3 ✓	
2. X.	✓		Štívr Emanuel	8 ✓	
3. VI.	✓		Zemanová Marie	4 ✓	
4. XII.	✓		Weignerová Růžena	2 ✓	
5. XIII.	✓		Bartipán Frant.	7 ✓	
6. XIV.	✓		Proubek Josef	2 ✓	
7. XV.	✓		Kuneš Antonín	2 ✓	
8. XVI.	✓		Podrabský Václav	9 ✓	
9. XVII.	✓		Koudelka Josef	5 ✓	
10. XVIII.	✓		Olšarová Teruše	3 ✓	
11. XIX.	✓		Černý Josef	5 ✓	
12.	✓		Běhounek Čestm.	6 ✓	
13.	✓		Chyba Karel	7 ✓	
	13 ✓	0		63 ✓	

Sčítání lidu: Tiskopis IV. č.

Sčítací arch budíž vyplněný připraven k odevzdání od 16. února 1921 v 8 hodin ráno počínaje.

SČÍTACÍ ARCH

pro bytovou stranu (ústav) *Faud. Bartipán*

Radové číslo	Příjmení (jméno rodinné)	Jméno (křestní)	Příbuzenský neb jiný poměr k majiteli bytu (při podnájmu k přednostovi domácnosti)	Pohlaví, zda mužské či ženské	Rodinný stav, zda 1. svobodný -á, 2. ženatý, vdaná, 3. ovdovělý -á, 4. soudně rozvedený -á neb rozloučený -á	Rodný den, měsíc a rok (narozen -a)			Rodíště: a) Rodná obec b) Soudní okres c) Země	Od kdy bydlí zapsaná osoba v obci?	Domovská příslušnost (a) Domovská obec b) Soudní okres c) Země) aneb státní příslušnost
	viz návod § 1	viz návod § 2				viz návod § 3	viz návod § 4	viz návod § 4 a 5			
1	2	3	4	5	6	7			8	9	10
1	<i>Bartipán</i>	<i>Faud.</i>	<i>10 majitel bytu</i>	<i>muž.</i>	<i>ž. ženat</i>	<i>26. 6. 1877</i>	<i>Unterwald</i> a) <i>Václav</i> b) <i>Jesenice</i> c) <i>Čechy</i>	<i>od r. 1886</i>	a) <i>Nesuchyň</i> b) <i>Rakovice</i> c) <i>Čechy</i>		
2	<i>Bartipánová</i>	<i>Amalie</i>	<i>22 manželka</i>	<i>žen.</i>	<i>vdaná</i>	<i>27. 1. 1872</i>	<i>Lip. Pěče</i> a) <i>Čáslav</i> b) <i>Čáslav</i> c) <i>Čechy</i>	<i>od r. 1878</i>	a) <i>Nesuchyň</i> b) <i>Rakovice</i> c) <i>Čechy</i>		
3	<i>Bartipánová</i>	<i>Amalie</i>	<i>31 dcera</i>	<i>žen.</i>	<i>svobod.</i>	<i>25. 7. 1900</i>	<i>Praha</i> a) <i>Praha</i> b) <i>Praha</i> c) <i>Čechy</i>	<i>od r. 1900</i>	a) <i>Nesuchyň</i> b) <i>Rakovice</i> c) <i>Čechy</i>		
4	<i>Bartipánová</i>	<i>Eugenie</i>	<i>31 dcera</i>	<i>žen.</i>	<i>svobod.</i>	<i>27. 1. 1905</i>	<i>Praha</i> a) <i>Praha</i> b) <i>Praha</i> c) <i>Čechy</i>	<i>od r. 1910</i>	a) <i>Nesuchyň</i> b) <i>Rakovice</i> c) <i>Čechy</i>		
5	<i>Bartipánová</i>	<i>Marie</i>	<i>49 sestra</i>	<i>žen.</i>	<i>svobod.</i>	<i>22. 11. 1874</i>	<i>Lisany</i> a) <i>Čáslav</i> b) <i>Čáslav</i> c) <i>Čechy</i>	<i>od r. 1910</i>	a) <i>Nesuchyň</i> b) <i>Rakovice</i> c) <i>Čechy</i>		
6	<i>Bartipánová</i>	<i>Terzie</i>	<i>43 sestra</i>	<i>žen.</i>	<i>svobod.</i>	<i>21. 8. 1879</i>	<i>Kecovice</i> a) <i>Čáslav</i> b) <i>Čáslav</i> c) <i>Čechy</i>	<i>od r. 1878</i>	a) <i>Nesuchyň</i> b) <i>Rakovice</i> c) <i>Čechy</i>		
7	<i>Burg</i>	<i>Karlic</i>	<i>50 manželka</i>	<i>muž.</i>	<i>svobod.</i>	<i>21. 4. 1844</i>	<i>Unterwald</i> a) <i>Václav</i> b) <i>Jesenice</i> c) <i>Čechy</i>	<i>od r. 1871</i>	a) <i>Václav</i> b) <i>Jesenice</i> c) <i>Čechy</i>		
8							a) _____ b) _____ c) _____		a) _____ b) _____ c) _____		

Země Čechy

Ulice neb náměstí Vojtěšská

Soudní okres Praha II. Nové Město a Vyšehrad

Obec Praha

Císlo domu { popisné (staré) 212
orientační (nové) 6

Osada (Městská čtvrť) Praha II. Nové Město

Císlo bytu ~~111~~ 5

Národnost (mateřský jazyk)	Ná- boženské vyznání	Znalost čtení a psaní	Povolání						Poznámka
			Druh povolání	Postavení v povolání	Blížejší označení závodu (pod- niku, ústavu, úřadu), v němž se vykonává toto povolání	Až do kterého měsíce vystupuje po- volání? (ano či ne?)	Druh povolání	Postavení v povolání	
viz návod § 8	viz návod § 9	viz návod § 10	viz návod § 11	viz návod § 12	viz návod § 13	viz návod § 14			
11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
50 německá	10 římsko- katol.	~~číska~~ číska psaní	~~401~~ 401 Kupec	5, 1	chem. továrna v Praze 1874/77	3	414	5	406
11 český	římsko- Katol.	číska psaní	401 vede domácnost	5, 4	domácnost majitelka bytu	ne	8	8	407
50 německá	římsko- Katol.	číska psaní	342 svačárna	5, 1	M, 34 bez zaměstnání	ne	8	8	408
50 německá	římsko- Katol.	číska psaní	401 učitelka	5, 2	učitelka v Praze III.	ne	8	8	409
50 německá	římsko- Katol.	číska psaní	401 homošá	5, 9	homošá v Praze III.	ne	8	8	410
1 německá	římsko- Katol.	číska psaní	422 papírnická	1, 1	majitelka závodu v Praze III.	ano	papírnic- ká	majitelka závodu	411
1 německá	římsko- Katol.	číska psaní	414 Kupec	4, 1	Prima v Praze I./901	1 ano	Kupec	prokur- sta	412